

91% от абонатите ни са с висше образование

91% си пазят старите броеве на „Мениджър“

95% споделят своя „Мениджър“ с колега, приятел или член на семейството

* Данните са от online проучване на „Мениджър“

Тел. 02/983 13 05,
e-mail: adv@manager.bg, www.manager.bg

МЕНИДЖЪР.

СЕД
ЦЕНТЪР ЗА
ИКОНОМИЧЕСКО
РАЗВИТИЕ

Доклад на
Центъра за
икономическо
развитие

Икономиката на България

Януари
2010

МЕНИДЖЪР.

ДОКЛАД НА ЦЕНТЪРА ЗА ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Икономиката на България

Януари 2010

Под общата редакция на:

д-р по икономика Георги Прохаски, Лиляна Дудева

Авторски колектив:

д-р по икономика Анелия Дамянова, Бленика Джелепова,
Георги Михайлов, Даниела Петрова, Иван Такев, Калоян Стайков,
Лиляна Дудева, Мариана Сиракова, Мариета Цветковска,
Станислав Славов, д-р по икономика Теодора Нончева

**ЦЕНТЪР ЗА
ИКОНОМИЧЕСКО
РАЗВИТИЕ**

Икономиката на България

Януари 2010

Икономиката на България

ДОКЛАД НА ЦЕНТЪРА ЗА
ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Януари 2010

Издава "Мениджър"

Художествено оформление

Йохан Карлсон

Предпечат

"Мениджър"

ЦЕНТЪР ЗА
ИКОНОМИЧЕСКО
РАЗВИТИЕ

Съдържание

Макроикономическа динамика	.6
Икономически растеж	.6
Текуща сметка	.12
Външна търговия	.13
Преки чуждестранни инвестиции	.15
Инфлация	.16
Заетост и безработица	.18
Политика към предприятията	.21
Публични финанси	.30
Социална и здравна политика	.36
Екологична политика	.38
Финансова система	.45
Банкова система	.46
Лизингов пазар	.50
Застрахователен сектор	.52
Капиталов пазар	.54
Енергетика	.58
Транспорт	.64
Строителство и недвижими имоти	.70
Високи технологии и комуникации	.75
Туризм	.77
Селско стопанство	.80
Регионална политика и европейски фондове	.83

Макроикономическа динамика

Икономически растеж

Българската икономика ще продължи да се движи надолу на годишна база и през първото тримесечие на 2010 г. За четвъртото тримесечие на 2009 г. очакваме спадът на БВП да се забави на около 5%. Забавянето очакваме да се прояви по линия на промишлеността и износа, като същевременно спадът в услугите и вътрешното търсене още ще се задълбочи. За цялата 2009 г. очакваме спад до около 5%. Слаб растеж очакваме едва през третото или четвъртото тримесечие на 2010 година.

Спадът на българската икономика на годишна база продължи да се задълбочава и през третото тримесечие на 2009 г., но се оказа по-слаб в сравнение с повечето очаквания. Такава беше ситуацията и по отношение на очакванията и резултатите за второто тримесечие. За третото тримесечие спадът на БВП у нас на годишна база е в размер на 5.4% (4.7% за деветте месеца на 2009 г.). Тенденцията на задълбочаването на спада у нас продължи, докато в основните световни икономики вече второ поредно тримесечие се регистрира забавяне на спада на годишна база (Фиг. 1). В ЕС 27 и Еврозоната на забавянето на спада на годишна база през третото тримесечие съответства положителен растеж спрямо второто. Това се наблюдава в 17 от страните членки. Забавяне на спада на годишна база има и в Испания, Великобритания, Румъния и Естония, но то очевидно е недостатъчно и на база предходното тримесечие те все още са в низходящ тренд. В Гърция, Кипър и Унгария спадът се задълбочи на годишна база. Полша е единствената страна с растеж, който на годишна база се забавя, а на тримесечна се ускорява. Водещите европейски икономики - Германия и Фран-

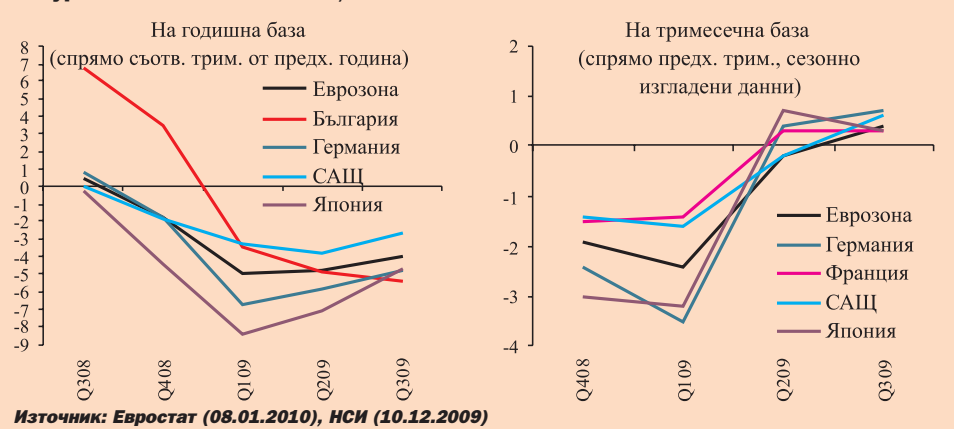
ция, отбелязаха растеж на тримесечна база още през второто тримесечие на 2009 г., а също и Словакия, Словения, Португалия, Чехия и Швеция. Външната среда за българската икономика се подобрява и това вече започна да се отразява по линия на износа, а по-съществено очакваме да се усети у нас от пролетта-лято на 2010 година.

За съжаление няма данни за реалната динамика на БВП у нас на база предходното тримесечие, които са по-подходящи от данните на годишна база за преценка на повратната точка на излизане от рецесията. Като заместител служи тенденцията на забавяне или ускоряване на динамиката на тримесечните и месечните показатели на годишна база. Забавянето на спада на промишлеността и износа на стоки и услуги, започнало през второто тримесечие на 2009 г., продължава и през третото и е основание, освен пониската база от последното тримесечие на 2008 г. насам, да очакваме забавяне на общия икономически спад още през четвъртото тримесечие на 2009 година.

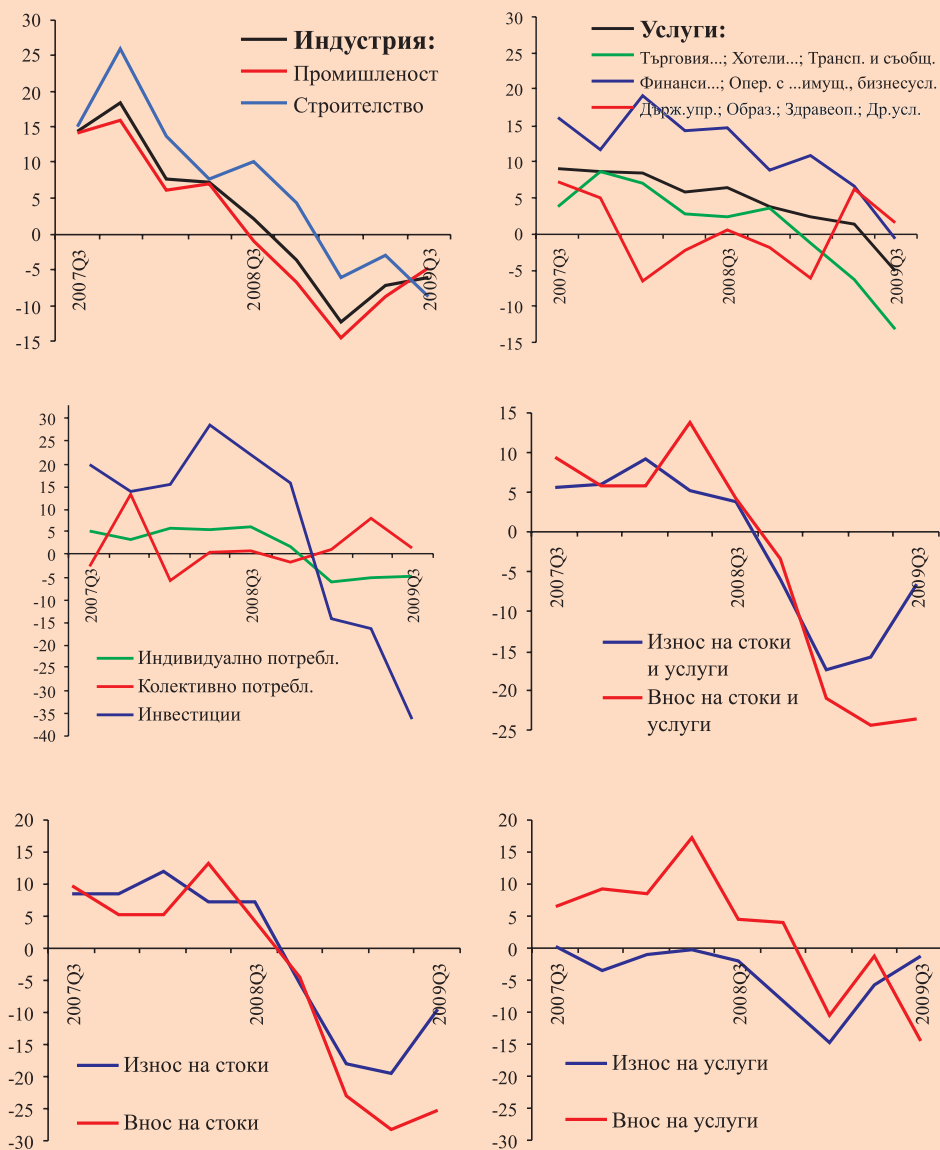
Задълбочаването на общия икономически спад през третото тримесечие от страна на **производството на БВП** се дължи на **сектора на услугите**. Услугите като цяло реагираха най-късно на общото влошаване на икономическата конюнктура в страната и едва през третото тримесечие добавената стойност в сектора падна под нивото спрямо година назад (5.1% спад, -2.5 процентни пункта принос в спада на БВП) като следствие от предхождащия спад на активността и доходите в индустрията. Спадът на услугите се дължи най-вече на задълбочаване на спада в "транспорт, складиране и съобщения" и "търговия" (съответно до 15.6% и 13.2%). В "операции с недвижими имоти" вече също се отбелязва спад (1.6%). Растеж с тенденция към забавяне продължава да се регистрира във "финансово посредничество" и "държавно управление". Спадът в **сектор индустрия** (6% спад, -1.5 процентни пункта принос в спада на БВП) продължава, но благоприятното е, че продължава да се забавя. Това се дължи изцяло на забавянето на спада в промишлеността (на 4.8% след спад с 8.7% за второто и 14.5% за първото тримесечие), което кореспондира със забавянето на спада на износа на стоки (Фиг. 2). Същевременно спадът в строителството се задълбочи (на 8.7%). Благоприятна изненада поднесе **аграрният сектор**, който регистрира растеж през третото тримесечие (2.3%), предхождан от задълбочаващ се спад през първото полугодие (с 4.8% за първото и 6.3% за второто тримесечие).

Задълбочаването на спада на вътрешното търсене (до 17.1%, след 13.3% за второто и 9.1% за първото тримесечие) продължава да обуславя спада на икономиката от страна на **крайното използване на БВП**. Спадът на **инвестициите** се задълбочи повече от два пъти (до 36.5%, след 16.3% за второто и 14% за първото тримесечие). Благоприятна, макар и твърде слаба е

Фигура 1. Реален темп на БВП, %

Фигура 2. Компоненти на БВП, реален растеж на годишна база, %

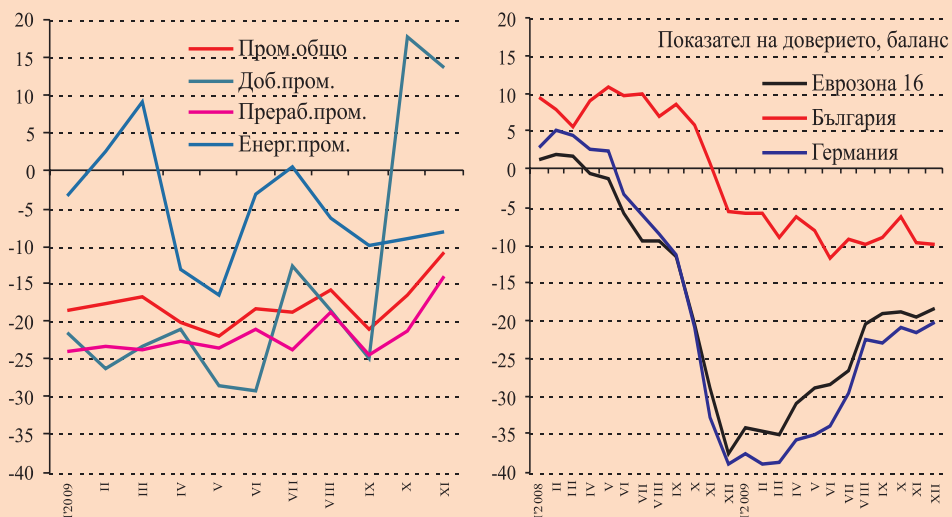
Източник: НСИ, Национални сметки

тенденцията на забавяне на спада на *потреблението* на домакинствата (до 5.3%, след 5.6% за второто и 6% за първото тримесечие), която кореспондира с тенденцията на забавяне на спада в промишлеността. Правителството и неправителственият сектор, обслужващ домакинствата, продължават да имат положителен, макар и намаляващ, принос в динамиката на крайното потребление. Спадът във *външната търговия със стоки и услуги* се забави поради продължаващото забавяне на спада на износа (на 6.7%, след спад с 15.8% за второто и 17.4% за първото тримесечие). Така външният сектор има 13.7 процентни пункта положителен принос във формирането на спада на БВП от страна на крайното използване. Подобряването на динамиката на износа се дължи на износа на стоки, чийто спад се забави на 9.6%, след спад с 19.4% за второто тримесечие. Забавянето на спада на износа на услуги (до 1.3%) и ускоряването на спада на вноса на услуги (до 14.5%) доведе до значителен по размер положителен баланс по услугите. Това доведе като цяло до положително салдо във външната търговия със стоки и услуги, каквото последно е било регистрирано през третото тримесечие на 2004 година.

Месечните данни за производството в промишлеността за октомври и ноември показват, че продължава забелязаната още от юни тенденция на забавяне на спада на годишна база (Фиг. 3). В сравнение с най-големите стойности на спад за 2009 г., отбелязани през май и септември (22.1% и 21.1%), за октомври и ноември той е вече по-умерен - съответно 16.5% и 10.8%, като в добивната промишленост дори има растеж. По вид промишлени продукти най-съществено е свиването на спада при продуктите за междинно потребление. За последното тримесечие на 2009 г., както и за началото на 2010 г. очакваме, че **спадът на продукцията и на добавената стойност в промишлеността ще продължи да се свива на годишна база**. В подкрепа на това са и сравнително стабилизирани нива на показателите за бизнес климата и за доверието в промишлеността. Важно е да забележим и подобряването в някои от показателите с тримесечна периодичност. През октомври в сравнение с най-неблагоприятните нива от юли средното натоварване на мощностите е по-високо, конкурентната позиция на вътрешния пазар и на пазара на ЕС също се е подобрила.

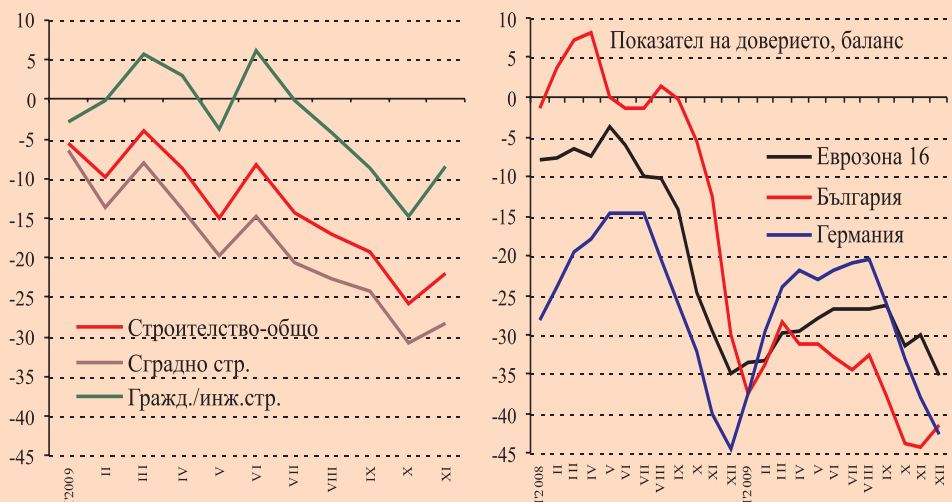
В строителството от юли до октомври м.г. строителната продукция стръмно намалява на годишна база. През ноември спадът леко се свива, но най-вероятно това е краткотрайно и в зимните месеци на 2010 г. отново ще се задълбочи. **За последното тримесечие на 2009 г. и за първото на 2010 г. очакваме, че спадът на добавената стойност в този сектор ще продължи да нараства**. В подкрепа на това ни очакване са и намиращите се все още в низходяща тенденция нива на показателите на бизнес климата и на доверието в строителството.

Фигура 3. Реално изменение на производството при база съотв. месец на предх. година (ляво) и показател на доверието в промишлеността (дясно),%

Източник: Евростат, НСИ

Фигура 4. Реално изменение на продукцията при база съотв. месец на предх. година (ляво) и показател на доверието в строителството (дясно),%

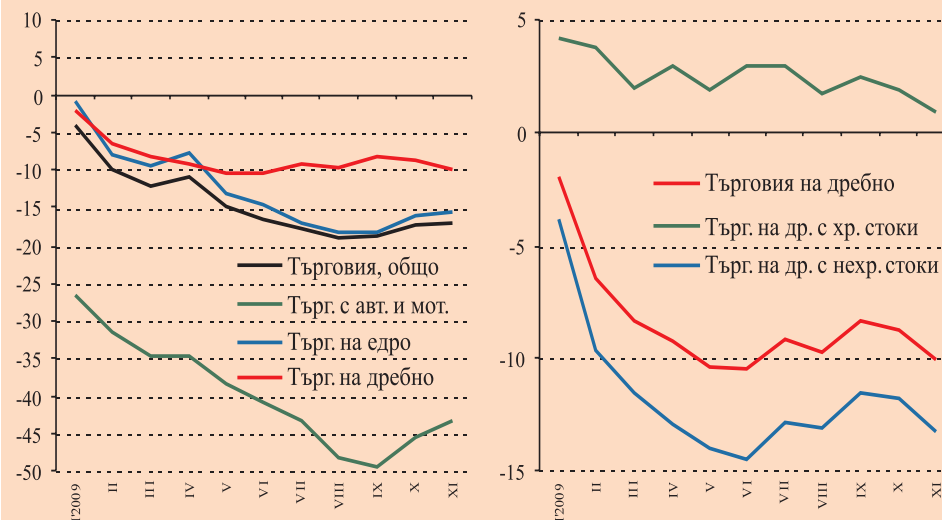

Източник: Евростат, НСИ

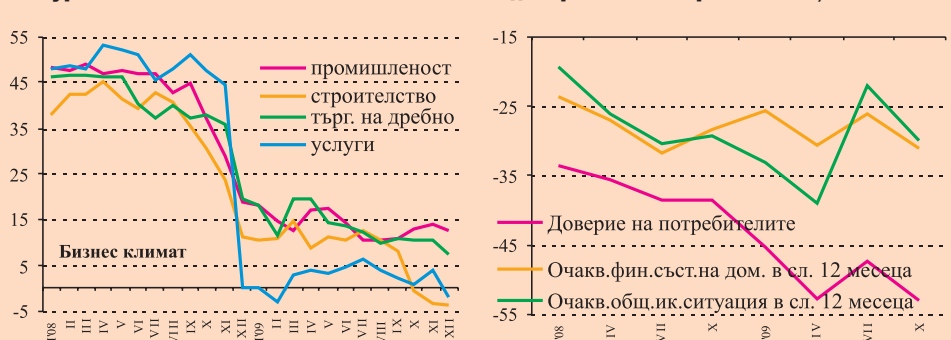
В *търговията*, след като от май до септември 2009 г. приходите от продажби спадаха стръмно на годишна база, за октомври и ноември, подобно на промишлеността, и тук е регистрирано забавяне на спада. Динамиката в сектора се влияе най-силно от тази в търговията на едро (Фиг. 5). В търговията на дребно спадът продължава да се колебае около 10%. Растежът в търговията на дребно с храни, напитки и тютюневи изделия намалява в синхрон с ограничаването на доходите и разходите на населението заради нарастналата безработицата. Заслужава да се отбележи, че ноември е втори пореден месец, когато спадът в най-влошилата се търговска дейност - *търговията с автомобили* - се свива. Към декември 2009 г. показателите за бизнес климата и доверието в търговията продължават да са в низходящ тренд. Очакванията ни за добавената стойност в този сектор са за по-умерен спад за последното тримесечие на м.г. в сравнение с този за третото. За началото на 2010 г. очакваме спадът в търговията да продължи да се свива в резултат предимно на по-активна търговия на едро.

В сектор *услуги* (без търговия) при низходящата към декември 2009 г. тенденция на показателите за бизнес климата, за настоящото и очакваното търсене на услуги следващите три месеца, както и на показателя за доверието в сектора най-вероятно е за четвъртото тримесечие на м.г. добавената стойност отново да регистрира спад на годишна база, и то по-дълбок в

Фигура 5. Реално изменение на оборота при база съотв. месец на предх. година (ляво) и показател на доверието в търговията на дребно (дясно),%

Източник: НСИ

Фигура 6. Показатели на бизнес климата и на доверието на потребителите, %

Източник: НСИ, Бизнес наблюдения и наблюдение на потребителите

сравнение с този за третото. Спад очакваме и за първото тримесечие на 2010 година.

През октомври почти всички показатели от наблюдението на *потребителите* се влошават след подобряването им през юли, което явно се оказва подтикнато най-вече от прекомерни следизборни надежди.

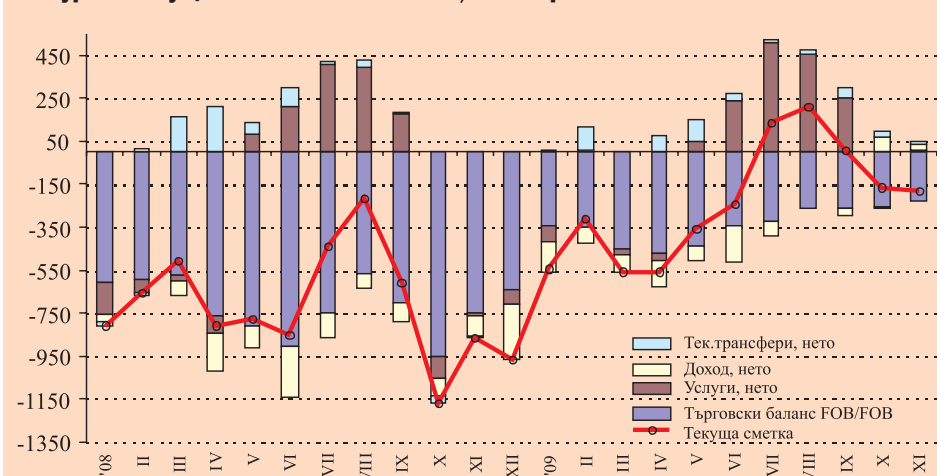
Текуща сметка

Позитивното пренастройване на външните дисбаланси на българската икономика, започнало *от декември 2008 г. насам*, продължава с бързи темпове през цялата 2009 г. Дефицитът по текущата сметка на платежния баланс за периода януари - ноември намален на 2.6 млрд. евро (7.7 млрд. евро година назад), а дялът му спрямо БВП падна от 22.5% на 7.6%* на годишна база. Същевременно притокът на преки инвестиции в страната за единайсетте месеца надхвърля дефицита по текущата сметка (покрытието се е подобрило на 102.9% при 78.7% година назад). Намалването с 67% на дефицита по текущата сметка за единайсетте месеца спрямо дефицита година назад се дължи в най-голяма степен на спада с 53% на дефицита по търговското салдо - от почти 8 на 3.7 млрд. евро. Това е резултат на запазващата се тенденция износът да намалява по-бавно от вноса. Номиналният спад на износа (fob) за януари-ноември е 24.3%, а на вноса (fob) - 34.6%. Същевременно ножицата в темповете на спад продължава да се разтваря в полза на износа. За единайсетте месеца разликата в спадометите е вече 10 пункта, при 5 пункта за януари-август и по-малко от 3 пункта за януари-май). За подобряването на дефицита по текущата сметка допринася и продължаващото подобряване на положителното салдо по услугите

(от 0.8 млрд. евро на 1.3 млрд. евро). С най-голяма тежест в него са пътуванията (салдото по тях е нараснало с 33%), но най-бързо е нарастването на салдото по транспортните услуги (над три пъти). Отрицателното салдо по дохода продължава да се подобрява, като е намалало за единайсетте месеца от 1.1 на 0.7 млрд. евро. Салдото по текущите трансфери продължава да е положително, но също така продължава и да намалява на годишна база (Фиг. 7). При сигналите за активизиране на външната среда и по-добро позициониране на българската икономика в нея очакваме свиването на дефицита по текущата сметка да продължава.

Външна търговия

Свитите външни пазари наложиха своя отпечатък върху стокообмена през 2009 г. Първите симптоми на криза дойдоха още в края на 2008 г., като оттогава външната търговия претърпя сериозен спад - за периода януари-ноември 2009 г. износът намален с 24.3%, а вносът - с 34.7%. Най-силно свиване на търговията беше регистрирано през второто тримесечие, когато износът намален с над 33%, а вносът - с близо 44%. След октомври започва известно подобряване на ситуацията, като тенденцията вече се обръща и през ноември за първи път се наблюдава нарастване на износа с 6.3% спрямо същия месец на предходната година. Вносът обаче продължава да отчита спад от 25% на годишна база поради все още слабото вътрешното търсене. Така за единайсетте месеца на годината *експортът (FOB)* достигна 10.8 млрд. евро, а *импортът (CIF)* - 15.3 млрд. евро. *Дефицитът по тър-*

Фигура 7. Текуща сметка по компоненти, млн. евро

Източник: БНБ, Платежен баланс

* При оценка на БНБ за БВП за 2009 г. в размер на 33 511 млн. евро.

говското салдо (*FOB/CIF*) намаля наполовина - от 9.2 на 4.5 млрд. евро, или на 13.4% от прогнозния БВП. Най-вероятно за цялата 2009 г. износът ще достигне около 12 млрд. евро, вносът - 17 млрд. евро, а търговският дефицит - 5 млрд. евро (15% от БВП). Появилите се признаци за възстановяване на европейската и световната икономика дават основание да се очаква постепенно нарастване на външното търсене и по-сериозно увеличаване на износа след март-април 2010 година.

Стоковата структура на износа влияе съществено върху неговата динамика. При положение, че 45% от него се състоят от суровини (главно метали и химикали) за отрасли в дълбока криза, няма как да очакваме бързо нарастване. Износът на потребителски стоки почти запазва равнището си, като този на храни и козметика расте през последните месеци. Стойностните обеми на изнесените текстилни стоки и мебели все още не достигат тези отпреди една година, но разликата вече не е толкова голяма, колкото в началото на 2009 г. От октомври износът на суровини започва да възвръща предишните си позиции, като при цветните метали дори се наблюдава нарастване на годишна база. Тревожното е, че спадът при инвестиционните стоки остава сериозен - над 20%, и възстановяването на пазарните позиции вероятно ще бъде трудно и бавно. При вноса намаляването на обемите при четирите стокови групи е по-равномерно, но и тук най-засегнат е вносът на инвестиционни стоки, който намалява най-силно не само като стойностен обем, но и като относителен дял в общия импорт.

Географската структура също търпи някои промени. Утвърждава се значението на ЕС за търговията на България - въпреки свитото потребление на този пазар, на него се падат 64.7% от износа и 60.1% от вноса (при съответно 60% и 56.3% година по-рано). Интересното е, че докато износът за старите страни членки през последните месеци почти се възстановява, този за новите членки продължава да спада. Запазва се значението на основните ни пазари - Германия, Гърция и Италия, като се разширяват позициите в Белгия и Испания. Все още няма признаци за възстановяване на обемите на износа за балканските страни. За единадесетте месеца на 2009 г. спадът в експорта за Турция е около 40%, като през последните месеци се забавя и дори преминава в нарастване (с 9% през октомври). При другите основни търговски партньори (Сърбия и Македония) обаче все още не се наблюдава обръщане в тенденцията на спад, макар и той да се забавя. Без да се подценява значението на досегашните основни експортни пазари, по всичко личи, че вниманието на износителите ще се насочва все повече към бързо развиващите се страни в Азия, чието потребление расте с ускорени темпове.

Липсата на индикации за промяна в структурата на националната икономика в резултат от кризата и поява на нови двигатели на мястото на досе-

гашните (услуги и строителство на основата на чужди инвестиции) превръща износа в основен двигател на един бъдещ растеж. Реализирането на очакванията за нарастване на износа и постепенно връщане на растежа в икономиката ще зависи от няколко фактора: първо, все още много слабото възстановяване в ЕС и оставащото свито търсене, което не предполага бързо нарастване на потреблението и оттам - на вноса; второ, агресивното навлизане на пазара на почти незасегнатите от кризата азиатски доставчици; трето, необходимостта от бързо пренасочване на ресурсите в икономиката към отрасли с висока добавена стойност за диверсифициране на износа; четвърто, необходимостта от реструктуриране на експортните фирми и промяна на пазарните им стратегии.

Преки чуждестранни инвестиции

Към края на ноември 2009 г. привлечените ПЧИ (2.63 млрд. евро) са двойно по-малко от тези година по-рано. Вероятно след предстоящите ревизии и отразяването на данните от финансовите отчети на фирмите с чуждестранно участие цифрата ще бъде коригирана нагоре и предишната ни прогноза за 3.5 млрд. евро в края на годината ще бъде потвърдена. Ниската капитализация на българската икономика и ниските преки данъци ще продължат да привличат вниманието на чуждестранните инвеститори, но успехът до голяма степен ще зависи от добрата организация и добрата администрация. Въпреки безспорните предимствата на страната като местоположение и производствени разходи, в скоро време не може да се очаква нов бум на ПЧИ и достигане на безпрецедентните нива от 2007 и 2008 година.

В крайна сметка кризата може да изиграе положителна роля за страната, ако накара инвеститорите да преоценят плановете си и се заемат само с проекти, осигуряващи реална възвращаемост, като изоставят спекулативните сделки, водещи до раздуване на балони. На първо време се очертава бързо развитие на сектора на възобновяемите енергийни източници - само получените сертификати първи клас заявени досега инвестиции в тази област възлизат на около 1.5 млрд. евро. Министерството на околната среда дори беше принудено да спре временно приемането на нови заявки, докато се разработи национален план за развитие на сектора. Освен това навлизането на все повече търговски вериги поставя изискването за наличие на подходящи логистични и дистрибуционни центрове, към изграждането на които се насочват много чуждестранни инвеститори. Заявеното ускорено навакване в изграждането на инфраструктурата също предполага участие на чуждестранни инвеститори.

Няколко са факторите, които ще влияят в посока на сравнително бързо възстановяване на притока на капитали през 2010 г. Първо, националната

икономика не пострада толкова тежко от кризата, колкото се очакваше. Второ, пазарът все още притежава голям потенциал с множество незаети ниши. Трето, много производители предприемат оптимизиране на разходите, включващо и пренасочване на част от производствената активност към страни с по-ниски производствени разходи. Четвърто, част от установилите се у нас чуждестранни инвеститори използват периода на силно свито търсене на продукцията им, за да реструктурират производството си и да модернизират основните си мощности, инвестирайки нови средства. Пето, възможностите на публично-частното партньорство при предстоящото изграждане на различни инфраструктурни проекти ще привлича вниманието на все повече чуждестранни инвеститори.

Ефектът от горните фактори обаче ще се почувства едва през 2011 г., докато за 2010 г. очакваме задържане на нивата от 2009 г. и дори по-ниски от около 3 млрд. евро.

Инфлация

Слабото и колебливо месечно изменение на потребителските цени по националния индекс ИПЦ (който отразява цените на потреблението на българските домакинства) през 2009 г. доведе до едва 0.6% натрупана годишна инфлация (от декември 2008 до декември 2009 г.). Средногодишната инфлация за цялата 2009 г. спрямо 2008 г. е 2.8%. След четири поредни месеца на дефлация (от май до септември) и вяла инфлация за октомври и ноември (с по 0.1%) месечното нарастване на потребителските цени през декември е вече по-съществено (с 0.5%) (Фиг. 8). Потребителските цени у нас ще растат слабо през 2010 г., главно под влияние на липсата на сериозен натиск от страна на международните цени, които обаче все пак леко ще се покачат в условията на излизане от рецесията на водещите световни икономики, което също постепенно ще рефлектира и във вътрешните цени на производител у нас. От страна на доходите на домакинствата и вътрешното потребление очакваме въздействие точно в обратната посока.

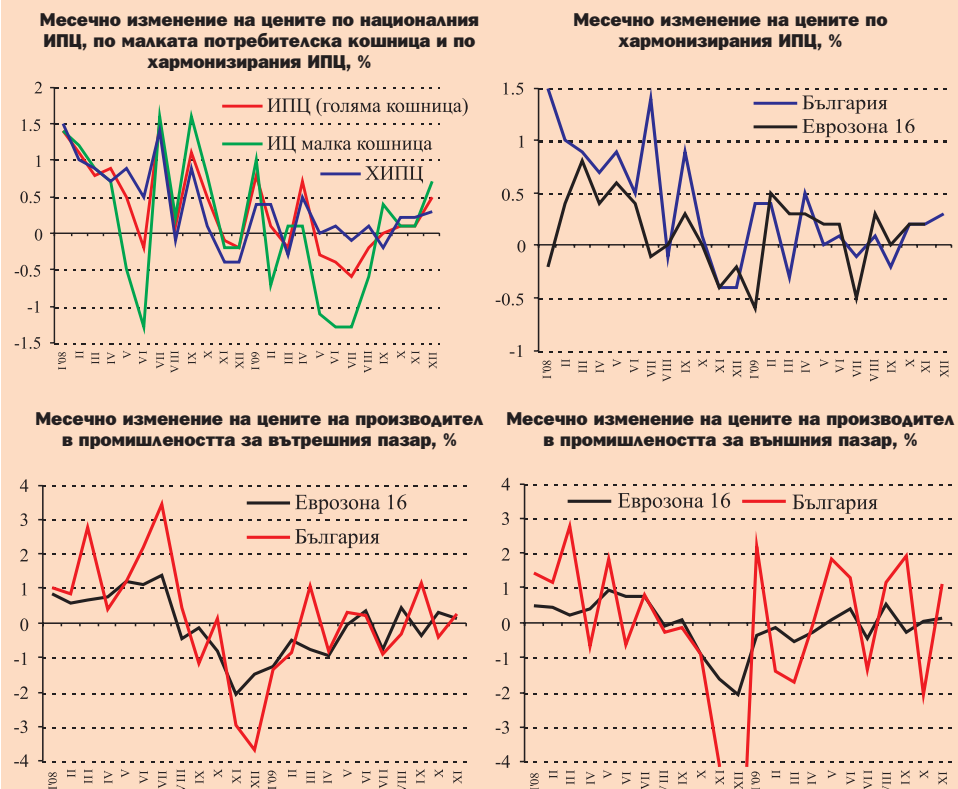
По хармонизирания индекс на потребителските цени (ХИПЦ, в който освен българските участват и чуждестранните потребители на територията на страната) натрупаната инфлация за годината 1.6%, а средногодишната - 2.5%, твърде ниски стойности, сравними с тези в Еврозоната и ЕС.

Най-голяма амплитуда продължава да има индексът на потребителските цени по малката потребителска кошница, чието декемврийско нарастване е най-високо - 0.7%. Поради доста по-дълбоката месечна дефлация по този индекс в края на пролетта и началото на лятото натрупаното годишно изменение на цените е отрицателно - през декември 2009 г. потребителските цени по тази кошница са с 2.7% по-ниски, отколкото през декември 2008 г. Да припомним, че с този индекс се следи динамиката на цените на опреде-

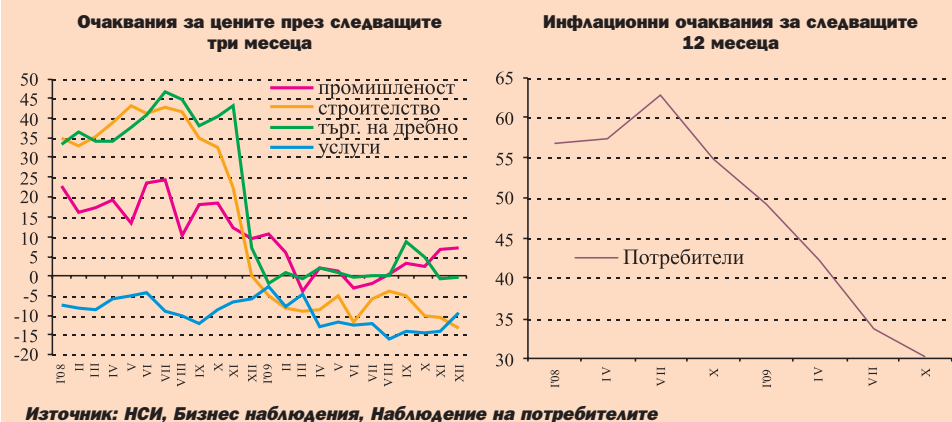
лени социалнополезни и жизненонеобходими стоки и услуги, които са от съществено значение за биологичното и социалното съществуване на домакинствата със сравнително най-ниски доходи. Годишната дефлация при този индекс показва, че през изминалата кризисна за икономиката ни 2009 г. домакинствата с източници на доход като пенсии и социални плащания, които не са пряко свързани с икономическата дейност и от своя страна са сравнително най-ниски, но постоянни и нарастваха през годината, са били по-малко уязвими по отношение последствията от кризата върху нивото на потреблението им в сравнение с домакинствата, пострадали от намаляване на работната заплата и от загуба на работни места.

В по-същественото месечно нарастване и по трите индекса (ИПЦ, ХИПЦ и ИЦМК) през декември най-значително влияние е оказало покачането на цените на хранителните продукти с около 1.1 на сто.

Фигура 8. Потребителски цени и цени на производител

Източник: Евростат, НСИ

Фигура 9. Инфлационни очаквания, баланс, %

Месечните бизнес наблюдения на НСИ от декември 2009 г. относно продажните цени в четирите сектора през следващите три месеца показват очаквания за запазване на нивата на цените в промишлеността и търговията на дребно, нарастване на очакванията за спад на цените в строителството, в услугите намаляват очакванията за понижаване на цените. Това означава, че пазарната ценова динамика у нас през първото тримесечие ще е слаба. Сред потребителите опасения за инфлация няма, от октомври 2008 г. инфлационните им очаквания вървят все надолу. Все пак трябва да се забележи, че в последното октомврийско наблюдение кривата на очакванията леко се забавя, т.е. има известно нарастване на дела на потребителите, които очакват инфлация.

Вътрешните и външните фактори за липса на сериозен и обезпокоителен инфлационен натиск ще продължават да действат и занапред. В отделни месеци ще има по-високи амплитуди поради влизането в сила на новите акцизи на цигарите и при промяна в цените на електроенергията и горивата. За 2010 г. може да очакваме по-високи стойности на инфлация в сравнение с 2009 г., и то най-вероятно през втората половина на годината, което вероятно ще доведе до около 2.5-3% годишна инфлация в края на годината.

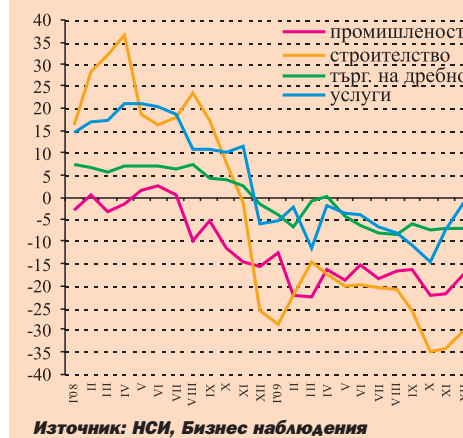
Заетост и безработица

Продължавашото задълбочаване на общия икономически спад през третото тримесечие на 2009 г. (до 5.4%, след 4.9% за второто) бе съпроводено с удвояване на спада на заетите в икономиката на 3.7%, след спад с 1.8% за второто тримесечие. По-ниските темпове на спад на заетостта в сравнение с тези на икономиката отразяват усилията за запазване на работните мес-

та, а с това и на потребителския потенциал на населението, въпреки че цената е намаляване на производителността. През третото тримесечие обаче, за разлика от първото полугодие, спадът на производителността (1.8%) е вече по-нисък в сравнение с този на заетостта и това отразява стремежа да се ограничи по-нататъшна загуба на конкурентоспособност на икономиката по отношение на производителността.

За разлика от първата половина на м.г., когато най-потърпевши от рецесията у нас бяха заетите в промишлеността, през третото тримесечие там спадът на заетостта на годишна база продължава, но не така ускорено. В строителството заетите вече ускорено намаляват и в сравнение с останалите сектори тук е отбелязан най-значителният спад на заетостта през третото тримесечие (със 7.7% след едва 1.1% за второто тримесечие и все още ръст за първото). Благоприятна е динамиката на заетостта единствено в аграрния сектор, в който има ръст на заетостта с 15 хил. души (или с 1.8% след незначителни колебания в първите две тримесечия), особено в съчетание с данните за растежа на добавената стойност в сектора през третото тримесечие. Нараснал е броят както на наетите в сектора лица (с 3.7%), така и на самонаетите (с 1.8%). Общо за икономиката броят на заетите през третото тримесечие е със 150 хил. по-малко на годишна база, от тях над 60 хил. по-малко в промишлеността, 20 хил. в строителството и 40 хил. в "Търговия, ремонт на автомобили и битова техника; Хотели, обществено хранене; Транспорт и съобщения". Значително се е ускорило и намаляването на заетостта в "Държавно управление; Образование; Здравеопазване; Други услуги и дейност на неправителствени организации" - заетите през третото тримесечие са с 4.8%, или 35 хил. по-малко в сравнение с година назад (при 27 хил. намаление общо за първото полугодие).

Тримесечната безработица (наблюдение на работната сила) през третото тримесечие нарасна на годишна база по-бързо в сравнение с нарастването през второто тримесечие на 2009 г. Общият брой на безработните лица за третото тримесечие, установен с това наблюдение, се е увеличил с 49.4 хил. спрямо броя година назад (при увеличение с 15.4 хил. за второто, като за първото три-

Фигура 10. Очаквания за движението на персонала през следващите три месеца, баланс %

месечие все още имаше намаление на безработицата - с 6.6 хил.). Новото през това тримесечие е, че нарастването броя на безработните младежи е вече по-бързо от нарастването на общия брой безработни (съответно с 35.5% и с 26.7% за третото тримесечие след съответно 7% и 5% за второто тримесечие). Бързо се ускорява нарастването на годишна база на броя на обезкуражените лица - те са с 42 хил. души повече през третото тримесечие след увеличение с 18.6 хил. за второто и с 6.6 хил. за първото, а за последното тримесечие на 2008 г. е имало дори намаление). Ускорява се нарастването на *коэффициентите на безработица* - за третото тримесечие на годишна база общата безработица расте от 5.1 на 6.7%, безработицата в групата 15-64 години нараства от 5.2 на 6.7%, най-значително е влошаването при младежката безработица, която нараства от 11.4 на 16.5 на сто.

Месечните бизнес наблюдения на НСИ относно очакванията за движението на персонала през следващите три месеца продължават да отчитат преобладаващи очаквания за намаляване на персонала, но и в четирите сектора трябва да се отбележи, че няма влошаване на очакванията (каквото се наблюдаваше до октомври), а през декември има дори подобряване. Това означава, че в тези сектори вероятно пазарът на труда вече върви към стабилизиране около нови равновесни нива.

Тенденцията на нарастване на безработицата според месечните данни на Агенцията по заетостта (Фиг. 6) е в синхрон с нарастването на тримесечната безработица по данните на наблюдението на работната сила. За разлика обаче от тенденцията в годините преди кризата, когато в летните месеци безработицата падаше до най-ниските си годишни нива, от началото на та-

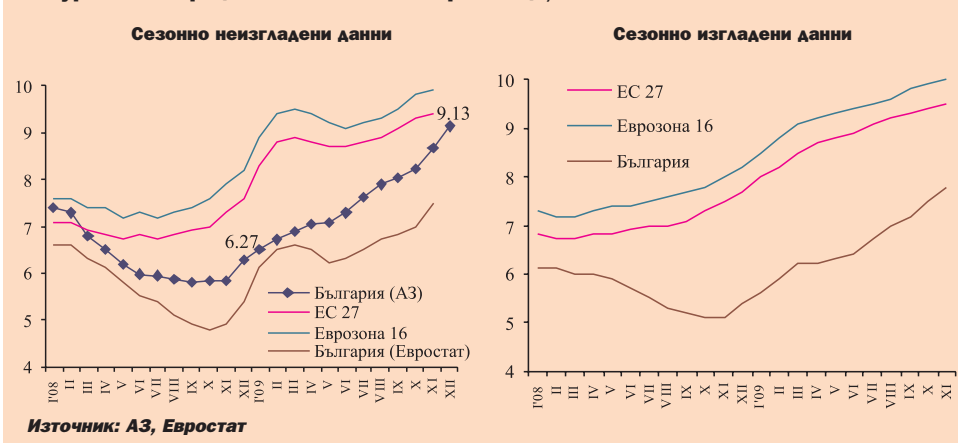
зи година тя продължава стръмно да расте, като се ускорява в последните месеци. За декември тя е 9.13% (при 6.27% година назад) и вероятно ще достигне пиковите си стойности около 10% през зимата и пролетта на 2010 г. Както се вижда от кривата на безработицата за ЕС 27 и Еврозоната, може да очакваме, че и у нас с преустановяването на спада на икономиката, каквото се наблюдава във водещите страни от есента на 2009 г., безработицата ще започне да спада, но ще остане на по-високи нива в сравнение с предкризисните и вероятно отново леко ще се увеличи главно поради структурни фактори.

Политика към предприятията

През 2009 г. бяха извършени някои промени, които имат за цел подобряване на средата за предприемачество - най-съществено значение има намаляването на минималния капитал при стартиране на бизнес (учредяване на ООД с 2 лв.); ускоряване на процедурите по връщане на ДДС; създаване на Българска банка за развитие и др. Като цяло обаче рязко подобряване на бизнес средата все още не е настъпило.

Подобряване на кредитния рейтинг. В резултат на положените усилия за финансова стабилизация в края на 2009 г. една от най-големите кредитни агенции "Стандард енд Пуърс" промени кредитния рейтинг на България от "отрицателен" на "стабилен". Агенцията ревизира перспективата си за България от отрицателна на стабилна, като е потвърдила дългосрочния рейтинг на страната "BBB" и краткосрочният "А-3". Рейтингът на България отразява мнението на агенцията за разумната фискална политика на правителството, стабилните перспективи за растеж в средносрочен план и членството на страната в ЕС. Тези силни страни до известна степен се неутрализират от големите външни дисбаланси и свързаните с това рискове в резултат на неблагоприятната икономическа среда, които вероятно ще продължат и през 2010 г. По мнение на анализаторите от агенцията България продължава да е изправена пред икономически рискове поради несигурната перспектива за външното търсене. Експертите на агенцията очакват дефицитът по текущата сметка, който през 2008 г. достига 25.4% от БВП в условията на прегряваща икономика, да е около 10% за 2009 г., прогнозираят спад на БВП от около 6% през 2009 г. и още 2% през 2010 г., последван от положителен растеж през 2011 г. От рейтинговата агенция посочват, че фискалната предпазливост, ниският правителствен дълг и запазването на фискалния резерв осигуряват подходящи буфери срещу фискалния натиск в резултат на икономическата криза. Предвид тежката рецесия стабилността на финансовия сектор ще продължи да бъде под натиск. Банковата система е добре капитализирана, което осигурява подкрепа при продължаващото влошаване на кредитния портфейл с увеличаването на дела на необслужва-

Фигура 11. Коэффициент на месечна безработица, %

ните кредити в общия размер на кредитите. Като успокоителен се приема фактът, че западните банки, които имат близо 85% пазарен дял в България, са изразили готовност да подкрепят своите български дъщерни предприятия.

Оценка за състоянието на българския бизнес. На фона на тези добри новини в края на 2009 г. БСК представи резултатите от годишното си проучване за състоянието на българския бизнес*. Според проучването 63% от фирмите смятат, че 2009 г. е по-скоро неуспешна; 9% от анкетиранияте преценяват, че няма разлика в сравнение с предходната година; 28% от фирмите посочват, че 2009 г. е била успешна за тях (54% през 2008 г.). Според 96% от запитаните условията за бизнес в страната са се влошили, а според 4% - няма промяна. Икономическата криза се е отразила най-съществено върху обема на продажбите на фирмите - 95% от запитаните посочват, че продажбите им са намалели, а други 5% декларираат запазване на нивата от предходната година и едва в 4% от случаите има нарастване на продажбите. Подобни са резултатите и по отношение на обемите на производството - в 80% от случаите те намаляват; при 11% са запазени производствените обеми, а едва 9% от фирмите са увеличили производството си. Подобна е пропорцията и по отношение на работните места - 74% от анкетиранияте фирми са предприели съкращаване на персонала си; 17% са предпочели да запазят служителите, а едва 9% са наели нови работници.

По оценки на експертите от БСК в края на 2009 г. нивото на общата фирмена задължнялост достига близо 200 млрд. лв. (160 млрд. лв. в края на 2008 г.). Следващите две години ще са тежки за българската икономика, тъй като липсват инвестиции и достъпни кредити, в същото време расте опасността от верижни фалити на фирми заради невъзможността за разплащане между предприятията. Държавата и общините продължават да са генератор на междуфирмените задължения. Парите само от забавено ДДС и неплатени обществени поръчки са 2 млрд. лева; изостават и плащанията по европейски проекти. Камарата прогнозира увеличаване на ножицата между задължения и БВП, което крие потенциална опасност от срив в икономиката. Държавата е големият длъжник на фирмите - това са централната и общинските власти и търговските дружества с държавно участие. 82% от анкетиранияте сочат, че имат просрочени несъбрани вземания от контрагенти, като това е много сериозен процент; при 18% просрочването е повече от една година.

Насърчаване на предприемачеството. В края на 2009 г. Европейският парламент (ЕП) подкрепи законодателни мерки, които имат за цел да улеснят достъпа до кредит за започване на собствен бизнес на хора, които

са загубили или рискуват да загубят работата си. Чрез европейския механизъм за микрофинансиране "Прогрес" ще се предоставят микрокредити (до 25 хил. евро) на хора, които нямат средства за старт или разрастване на малък бизнес (до десет наети работници и годишен оборот до 2 млн. евро) и срещат затруднения да получат кредити от банките на традиционния кредитен пазар. За целта ЕП одобри отпускането на 100 млн. евро за финансиране на механизма за следващите четири години. За да се гарантира, че механизмът може да стартира в началото на 2010 г., ЕП реши да бъдат отпуснати 25 млн. евро от бюджета на ЕС за 2010 г. Отпуснатите от ЕП средства ще се управляват от Европейската инвестиционна банка и от Европейския инвестиционен фонд. В страните - членки на ЕС, гражданите, отговарящи на условията за получаване на кредит от механизма, ще могат да кандидатстват пред обществени и частни структури, които се занимават с микрофинансиране.

Намаляване на бариерите пред бизнеса. С цел облекчаване на предприемачите от 2010 г. фирмите няма да подават годишен финансов отчет, а годишен отчет за дейността (ГОД). Това означава, че с годишните декларации за облагане с подоходен данък за 2009 г. (които се подават през 2010 г.) дружествата ще предоставят една и съща информация пред НАП и НСИ. Промяната е предвидена в Закона за корпоративното подоходно облагане и в Закона за данъка върху доходите на физическите лица. Измененията са направени, за да се преустанови практиката дружествата да предоставят една и съща финансова информация и пред НАП, и пред НСИ. Фирмите ще могат да избират на кое от двете места да подадат годишните отчети за дейността си. Съществуват две възможности - по електронен път в НСИ, задължително подписани с електронен подпис, или на хартиен носител в офисите на НАП. Обменът на информация ще става между двете институции по служебен път. Това ново решение ще доведе до спестяване на време и средства на предприятията. НАП ще използва електронната система и създадената организация в НСИ за събиране и въвеждане на данните от годишния финансов отчет в електронен вид.

Търговска политика. В областта на търговската политика чакат решаване проблеми, свързани с успешното представяне на български продукти на европейския пазар. Още с договора за присъединяване на България към ЕС беше предвидена *защитата на традиционните български храни и напитки и на продуктите с географски означения*. Регистрацията им в ЕК предпазва продуктите от фалшифициране и дава възможност на производителите да продават правата си на националния или на европейския пазар. Проблемът е, че според регламента въпросните продукти може да бъдат регистрирани след заявка от страна на съответната браншова организация. За три години няма подадени заявки до ЕК, а процедурата по регистрация-

* <http://www.bia-bg.com/>

та трае поне две години. Сертификатът пък се издава след още три години, през които ветеринарните контролни органи наблюдават производството на дадения продукт. Липсата на силни браншови сдружения, които да работят целенасочено в тази посока, лишава производителите на традиционни български хранителни продукти от някои изгоди, предвидени от регулациите на единния европейски пазар. Може би единственото изключение е създаденото през пролетта Сдружение на производителите на сурово сушени месни продукти с цел именно внасяне на искане за защита на традиционни национални продукти.

Друг проблем пред износителите е изискването от 2010 г. *всички търгувани в ЕС стоки да бъдат задължително проверявани за безопасност от акредитирани лаборатории*, одобрени от Европейската организация за акредитация. Без документ, удостоверяващ качеството и безопасността на продукта, издаден от акредитирана лаборатория, българските стоки може да не бъдат допуснати на територията на друга европейска страна. Причината е в това, че Българската служба за акредитация не е подписала международното споразумение за взаимно признаване на сертификатите, а това означава, че за по-голяма сигурност производителите ще трябва да се обръщат към европейски лаборатории вместо към националните, което води до увеличаване на разходите им.

След успешно стартирания през пролетта на 2009 г. проект за представяне на български *млечни продукти* (най-вече сирене и кашкавал) в Русия и Украйна сега страната получи одобрение от ЕК за нова промоционална програма, насочена към европейските пазари. Целта е да се възстановят позициите на германския пазар и да се разработи по-основно пазарът в Испания. Проектобюджетът на програмата е малко над 3.1 млн. евро, а срокът за изпълнение - 3 години.

Инвестиционна политика. България има амбицията да привлече активно чуждестранни инвестиции. Очаква се чуждите инвеститори да предпочетат страната пред останалите държави от Балканския регион заради финансовата стабилност и ниските данъци. В края на 2009 г. обаче стана ясно, че държавата ще намали капитала на *Националната компания индустриални зони* от 100 млн. лв. на 30 млн. лв. Компанията беше създадена с цел насърчаване на инвестициите в индустриалните зони и привличане на повече чуждестранни капитали, като предвидените средства трябваше да се използват за изграждане на инфраструктурата в 18 зони. Новото разбиране на правителството е, че държавата не трябва да се намесва в развитието на тези зони, а трябва да го остави на частния сектор. Проблемът е, че непосредствеността на политиката и свързаната с нея несигурност за бизнеса може да отблъсне чуждестранните инвеститори.

Обществени поръчки. Чрез системата на обществените поръчки се из-

разходват значителни по обем обществени средства, чиято левова равностойност през 2008 г. надвишава 7.2 млрд., или близо 11% от БВП, а през 2009 г. достига близо 10.44 млрд. лв. Тенденцията е постепенно тези стойности да се доближават до съществуващите в ЕС, където ежегодно за купуване на стоки, услуги и строителство държавните органи изразходват средства, равностойни на 17% от БВП на ЕС*.

Независимо от полаганите през последните години сериозни усилия, в България все още не са настъпили в достатъчна степен качествени промени в управлението и контрола над процеса на възлагане на обществени поръчки. Основните проблеми и критики са съсредоточени в липсата на достатъчна прозрачност в процедурите.

Предстоящи изменения в Закона за обществените поръчки (ЗОП). През септември 2009 г. беше представен за обсъждане проект на закон за изменение и допълнение на ЗОП. Основните изменения са в процедурите за оспорване, като се предвижда вместо КЗК административният съд по седалище на възложителя да бъде първа инстанция. До края на 2009 г. тези промени трябваше да бъдат приети от НС, за да бъде транспонирана директива 2007/66/ЕО за повишаване на ефективността на процедурите за преразглеждане при възлагане на обществените поръчки. Това обаче не се случи. В хода на обсъждане на законопроекта се появиха и множество нови предложения за подобряването му, като се засили контролът и се опростят процедурите. Вероятно той ще бъде внесен за одобрение в МС и респективно в НС през първите месеци на 2010 г. Така например обсъжда се да отпадне изискването за представяне на свидетелство за съдимост от всички прокуристи на компаниите, което е една от пречките за участие на чуждестранни компании в обществени поръчки.

Редица министерства предприеха стъпки за повишаване прозрачността при организирането на обществените поръчки. Например през декември МТИТС подписа Меморандум за сътрудничество с представители на гражданското общество - "Обединени сдружения за граждански контрол", с цел ефективното изразходване на публични средства - както на българския, така и на европейския данъкоплатец.

Възложени обществени поръчки през 2009 г. По данни на АОП за периода януари-декември 2009 г. по ЗОП и Наредбата за възлагане на малки обществени поръчки са сключени общо 15 181 договора в левова равностойност за близо 10.44 млрд. лв. (без ДДС). Запазва се тенденцията да преобладават договорите за услуги - 56.46%, пред тези за строителство - 24.80%. Следват поръчките за доставки - 18.72%, и конкурс за проект - 0.02 на сто.

Независимо от големия финансов ресурс, който се разпределя чрез об-

* www.aop.bg

шествени поръчки, продължава тенденцията от последните години на сравнително слаб интерес на МСП за участие в конкурсите за държавни поръчки. Според резултатите от специализираното социологическо проучване на Агенция ЕСТАТ, проведено в периода 14-28 октомври 2009 г., 36% от фирмите следят информацията за конкурси за възлагане на обществени поръчки. Това е близо два пъти повече, отколкото са участващите в такива конкурси. Най-активни към информацията за обществени поръчки са компаниите от сектор Строителство (84%) и именно те показват и най-добра успеваемост - 48% от тях получават такова финансиране.

Средните по размер предприятия проявяват значително по-висок интерес към всякаква информация за финансиране по проекти или за участие в конкурси по ЗОП/НВМОП. Всяко пето предприятие от интервюираната съвкупност (база 551) е участвало в конкурс за възлагане на обществена поръчка през последните 12 месеца, а две трети от участвалите са спечелили. Това означава, че 86% от бизнеса остава "в страни" от пазара на обществени поръчки - било поради липса на опит, капацитет, заради предмета на дейност или поради друга причина. Преобладаващата част от тази група изобщо не кандидатства именно заради трезвата преценка за нищожност на шансовете за успех. Не е за пренебрегване и обстоятелството, че при подготовка на документацията за участие фирмите "се напрягат" не само финансово - особено при най-малките се ангажира голяма част от наличния човешки ресурс, а това неминуемо влияе върху резултатите от дейността. В този смисъл отказът от участие в конкурс при най-малките компании (микрофирмите са участвали 3 пъти по-рядко от средните по размер) не е предизвикан само от неувереност в собствените сили, а по-скоро е свързан със съзнанието за *неоправдано високи разходи при малко вероятен успех*.

Подобна е ситуацията, макар и с известни нюанси, при новосъздадените предприятия. Едва 6% от тях имат опит от участие в конкурс по възлагане на обществена поръчка. Всичко казано за микрофирмите важи и за новите компании. Именно по тази причина тук трябва да се намесят, проявявайки инициатива и по-висока активност, мрежите за подкрепа на бизнеса - чрез целево подпомагане на най-малките и на новоучредените компании.

Борба с корупцията. През ноември 2009 г. асоциация "Прозрачност без граници" представи резултатите от *Индекса за възприемане на корупцията за 2009 г.* на международната неправителствена организация Transparency International*. Индексът измерва нивото на политическа и административна корупция в изследваната страна според това как го възприемат представителите на бизнеса, анализатори от целия свят, в т.ч. и експерти от съответната държава. Стойността му е в границите от 10 - показател за ниско

ниво на корупция, до 0 - показател за високо ниво на корупция. Нова Зеландия, Дания, Сингапур, Швеция са в челото на класацията с показатели между 9.4 и 9.2. Средната стойност на индекса за 27-те страни - членки на ЕС, е 6.36. Независимо че има слабо повишаване на индекса с 0.2, за втора поредна година България е на последно място сред страните - членки на ЕС, с коефициент 3.8 - толкова, колкото имат Румъния и Гърция. В общата класация България заема 71-во място от 180 страни. Това говори за недостатъчна ефективност на институциите, ангажирани с борбата с корупцията. Сред най-големите проблеми, които формират възприемането за сравнително висока корупция в България, са корупцията при провеждане на обществени поръчки, неефективността на съдебната система, търговията с влияние, лобирането и не на последно място необходимостта от по-голяма прозрачност при финансирането на политическите партии.

През декември 2009 г. Центърът за изследване на демокрацията (ЦИД) и "Витоша рисърч" представиха резултатите от Системата за мониторинг на корупцията в *Годишното изследване на корупцията за 2009 година**. Освен нагласите изследването отразява и реалното състояние и развитие на корупцията в страната. Наблюдава се спад в корупционния натиск от страна на администрацията върху населението и бизнеса към октомври 2009 г., но равнището на корупция остава относително стабилно за последните три години. Гражданите и бизнесът оценяват, че корупцията в страната намалява. При бизнеса тези нагласи са най-силни за последните десет години и са съчетани с намаляване на неговата податливост към корупция. Равнището на корупция сред населението остава сравнително по-високо - през 2009 г. всеки четвърти българин е трябвало да даде подкуп, за да може да получи дадена услуга. Това означава, че корупцията се приема като нещо нормално - факт, който още повече затруднява противодействието. Наблюденията в динамиката на корупцията в България през 2009 г. потвърждават изводите на експертите, че основно предизвикателство пред антикорупционната политика през 2009-2010 г. е практическата безнаказаност на корупцията и организираната престъпност във високите етажи на властта. В борбата срещу корупцията от България се очаква да покаже реални резултати по отношение на повдигнати обвинения, влезли в сила присъди и прилагане на законите.

През ноември 2009 г. правителството одобри *"Интегрирана стратегия за превенция и противодействие на корупцията и организираната престъпност"*. Приоритетна политика за осъществяването ѝ е изграждането на трайно сътрудничество между държавните институции, гражданското общество, медиите и бизнеса. Разработването на стратегията е в изпълнение

* <http://www.transparency-bg.org/?magic=0=5=128=1>

* www.csd.bg

на първата препоръка в последния доклад на ЕК от юли 2009 г. и е предвидено като мярка в графика на неотложните мерки за периода септември-декември 2009 г. Целта на документа е възстановяване на доверието на българските граждани към правовия ред и държавността, както и на европейските партньори и чуждестранните инвеститори към България. Действията са насочени към: недопускане на корупционни практики по високите етажи на държавната власт и местното самоуправление и прекъсване на възможностите за връзка между организираната престъпност, политическите партии и органите на властта; постигане на по-осезаеми резултати в борбата с масовите корупционни практики, които ощетяват гражданите, пречат на бизнеса и ерозират държавността; максимално ограничаване на организираната престъпна дейност, ефективно наказателно преследване и отнемане на облагите от нея. За постигане на заявените цели Интегрираната стратегия определя насоки за законодателни, административни и организационни действия, както и дейности, свързани с международното сътрудничество.

В началото на януари 2010 г. Висшият съдебен съвет (ВСС) прие *План за действие за превенция и противодействие на организираната престъпност и корупцията за 2010 г.* Този документ трябва да стане част от общата стратегия на държавата за борба с корупцията и мафията и ще бъде представен на правителството в началото на февруари. Някои от мерките, предвидени в плана, са: до март да заработи единен електронен портал, на който ще се публикуват решенията на всички съдилища в страната; до юни трябва да бъдат създадени и укрепени специализираните звена в прокуратурата и специализираните състави в съдилищата за борба с корупцията и организираната престъпност; до декември ВСС заедно с Министерството на правосъдието трябва да подготви изцяло нов наказателен кодекс, който трябва да бъде приет окончателно до края на юни 2011 г. По делата с висок обществен интерес ВСС ще организира приоритетно проверки на досъдебни производства.

Приватизация. Планът за работа на Агенцията за приватизация (АП) за 2009 г. отчита сериозните трудности при осъществяване на приватизационния процес. В условията на развиваща се икономическа и финансова криза притокът на външни капитали и инвестиционни кредити беше ограничен. От друга страна, приватизационният процес в България продължава да се осъществява в отсъствието на сериозен ресурс от дружества. При промените в Закона за приватизация и следприватизационен контрол не беше ликвидиран т.нар. забранителен списък от дружества, неподлежащи на приватизация. Поддържането в списъка на дружества, които нямат сериозно влияние върху икономиката, не са структуроопределящи, а запазването на държавното участие в тях има значение единствено като участие в уп-

равлението и запазването на сградния фонд, е лишено от икономическа логика.

По данни на Агенцията за приватизация* за периода 01.01.2009 - 30.11.2009 г. е продадено едно държавно дружество с мажоритарно участие и 43 миноритарни пакета от дружества с под 50% държавно участие. Предстои продажбата на 29 дружества с мажоритарно държавно участие от отраслите промишленост и търговия, както и на 122 миноритарни пакета акции и дялове, собственост на държавата в търговски дружества. В областта на енергетиката все още не са раздържавени "Топлофикация Шумен" ЕАД и "Топлофикация Перник" ЕАД (в несъстоятелност). В сектор строителство за продажба са обявени "Монтажи" ЕАД, София, и "Промислено строителство холдинг" ЕАД, София. Търговските дружества с държавно участие, които са от значение за националната сигурност, са ВМЗ ЕАД и "Кинтекс" ЕАД. Тяхната приватизация предвижда реструктуриране и разработка на стратегии за приватизация, които да гарантират запазването на държавния интерес. В отчетния доклад на Агенцията за приватизация към 30.11.2009 г. като предстоящи за приватизация са посочени и дружества от системата на Министерството на финансите. Това са миноритарни пакети от "Свободна зона - Пловдив" АД, "Гранзитна търговска зона - Варна" АД и "Свободна безмитна зона - Бургас" АД.

Като приоритетен проект в работата на Агенцията за приватизация за 2009-2010 г. е посочена приватизационната процедура за "Булгартабак холдинг" АД, София. На 18 декември 2009 г. АП обяви открит конкурс за избор на консултант при приватизацията на "Булгартабак холдинг" АД. Участниците в конкурса трябва да са били водещ консултант през последните три години на поне една успешна приватизационна сделка в областта на тютюневата промишленост. Към изискванията за участие в конкурса е добавено условието, че се допускат и международни инвестиционни банки, които са сред първите 20 по международни оценки и класации. На консултанта по сделката ще бъде възложено цялостното консултиране и оказване на съдействие на АП във връзка с подготовката и осъществяването на приватизационната сделка за дружеството в съответствие с определения метод за приватизация и действащото законодателство. Контролен съвет с участието на министри ще взема решенията за "Булгартабак холдинг". Началната цена за приватизацията на държавния дял в "Булгартабак холдинг" ще бъде близо 100 млн. евро.

С решение на правителството са направени промени и допълнения в Наредбата за условията и реда за разпределяне и изразходване на средствата от *Фонда за покриване на разходите за приватизация* към Агенцията за

* www.priv.government.bg

приватизация. Промените синхронизират разпоредбите на наредбата с нормите на Закона за приватизация и следприватизационен контрол. В наредбата се предвижда представянето на месечни отчети за разходването на средства от Фонда за покриване на разходите от приватизация. До момента разходите се отчитаха на тримесечие и на годишна база.

Концесии. Правителството подготвя нова *Стратегия за модернизиране на жп, пристанищната и летищната инфраструктура*. Очаква се стратегията да обхване и темата за публично-частното партньорство. Към големите български пристанища Бургас и Варна, летищата в Пловдив, Русе и Стара Загора има заявен инвеститорски интерес, което определя и намеренията на правителството концесионните процедури за тях да бъдат подготвени в ускорени срокове. Възможно е да има концесионни конкурси и за жп гарите в София и Пловдив. Министерството на регионалното развитие и благоустройството усилено работи по разглеждане на забавените заявления за издаване на разрешителни за търсене, проучване и добив на подземни богатства. Легализирането на тези дейности ще намали дела на сивата икономика в сектора и ще подпомогне строителния бизнес.

На правителствено ниво се обсъжда и идеята за създаване на *единен орган, който да издава всички разрешителни за проучване, добив и търсене на подземни богатства*. Дейността сега се извършва от Министерството на икономиката, енергетиката и туризма, Министерството на регионалното развитие и Министерството на околната среда и водите. Създаването на единна структура се подкрепя от Българската минно-геоложка камара. Експертите предлагат промяна в Закона за подземните богатства, която ще позволи създаването на единен орган и ще улесни инвеститорите.

Създаденият *Концесионен регистър* в структурата на Министерския съвет не изпълнява пълноценно функциите си. В базата данни, която е публично достъпна, липсват обобщена информация за процеса на концесиониране, както и доклади за изпълнението на сключените концесионни договори, предприетите мерки при неизпълнение и данни за финансовите приходи от концесиите. Отговорност за упражняване на ефективен контрол за изпълнение на концесионните договори имат създадените междуведомствени комисии. Упражнява се и контрол от страна на Министерството на финансите за ежемесечно постъпващите приходи от концесионни такси. Основна слабост на държавните органи, отговорни за процесите на концесиониране, остава предоставянето на информация.

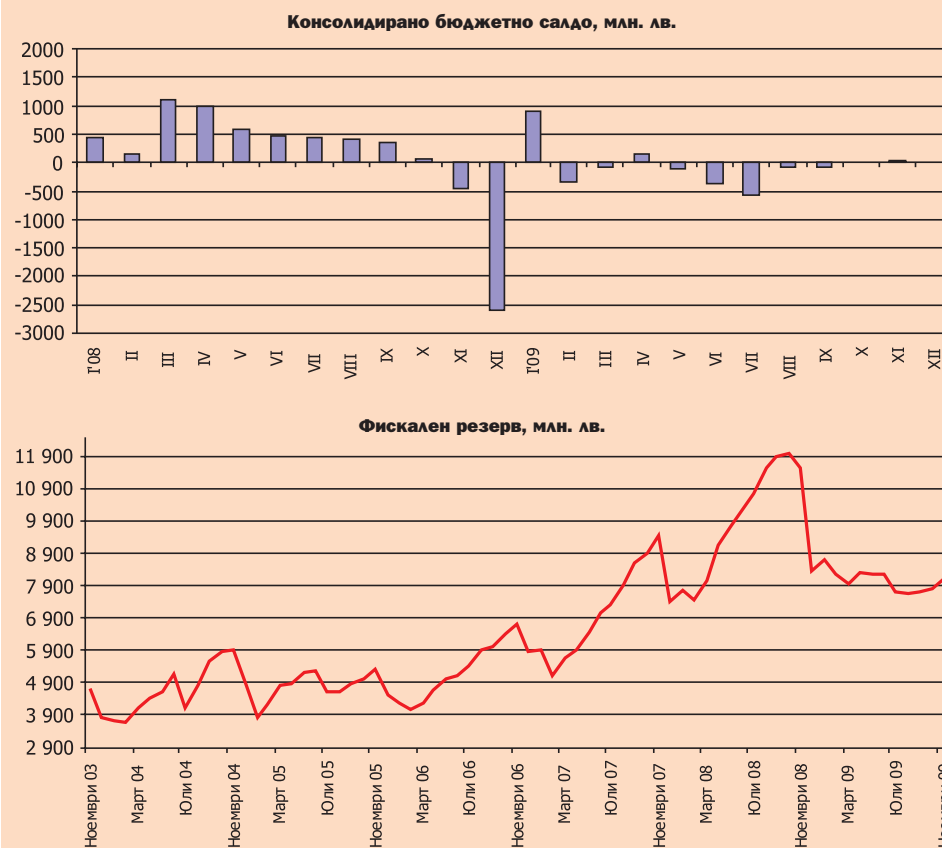
Публични финанси

През 2009 г. консолидираният държавен бюджет за първи път от началото на десетилетието ще изпадне в дефицит, макар и в немного голям размер. Към края на ноември фискалните приходи възлизат на 22.476 млрд.

лв., като само 1 млрд. лв. от тях представляват европейски средства. Същевременно общо разходите са 22.973 млрд. лв., от които разходите без вноската в общия бюджет на ЕС (680.8 млн. лв.) са 22.293 млрд. лв. Консолидираният бюджетен дефицит за 2009 г. по предварителни данни е 498.9 млн. лв. - основно резултат от нереалистичните прогнози за ръст на БВП, върху които беше базиран бюджетът, който доведоха до приходи, по-малки от прогнозираните, и разходи, по-големи от възможните.

Най-голямо влияние върху приходната част имат ДДС и акцизите, като и двете групи регистрираха спад. От февруари до април постъпленията от ДДС не само намаляват, но и имат ясна тенденция за ускоряване на спада си на годишна база. След това в месеците до септември средното намаля-

Фигура 12. Държавен бюджет

Източник: МФ

ване на приходите от този налог е по-малко от това за периода февруари-април, а през октомври и ноември понижението вече сериозно се забавя на съответно 10.28% и 5.39%. Причината за по-ниските приходи е ограничаването търсене както на местни, така и на вносни стоки. За второто свидетелстват драстично намалелият внос на продукти и значителният спад на приходи от мита и митнически такси. По-ниският темп на понижение в края на годината може да се отдаде както на леко възстановяване на търсенето, така и на правителствените мерки за подобряване на събираемостта.

При акцизите ясно изразена тенденция не се наблюдава - приходите от тях бележат сериозен спад през февруари-април, после се увеличават и между август и ноември отново намаляват. Акцизите върху горивата и тютюневите изделия формират над 90% от всички постъпления от акцизи. Намаляването на приходите от акцизи върху горивата и тютюневите изде-

лия е поради силния спад на търсенето и на двата вида стоки заради по-ниските разполагаеми доходи в резултат на ръста на безработицата, по-високите лихви и увеличените депозити в банките. От друга страна, приходите от акцизи върху горивата са засегнати и поради срива в сектор транспорт и силното намаление на покупките на леки автомобили.

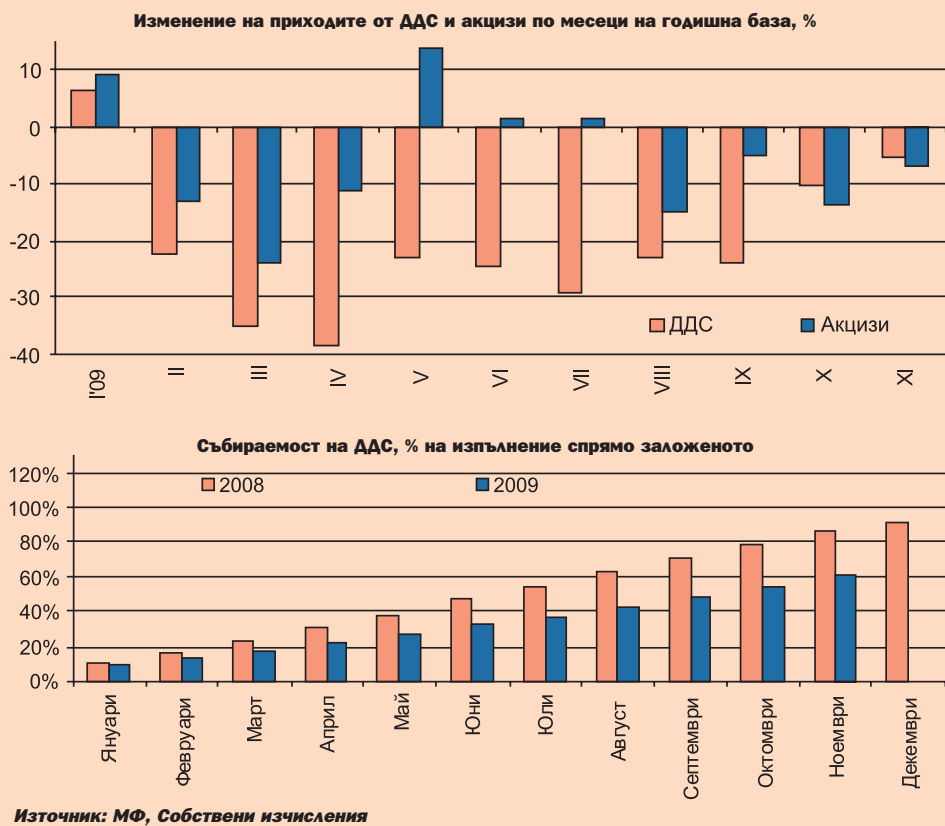
Въпреки спада на приходите в началото на годината бюджетните разходи се увеличават във всички основни групи на консолидираната програма - заплати и възнаграждения, текуща издръжка, капиталови разходи и социални разходи. Средните разходи за първите седем месеца за заплати и възнаграждения се увеличават със 17.26%; текуща издръжка - 14.6%; капиталови разходи - 70.3%; социални разходи - 21.9%; трансфери за общините от републиканския бюджет - 27.97%; трансфери за държавното обществено осигуряване от републиканския бюджет - 46.35%. Увеличението им е на фона на средно намаление на приходите от ДДС за първите 7 месеца на 2009 г. с 23.76% и на акцизите - с 3.09%.

Неограниченото харчене на държавни средства в началото на годината до изборите очевидно е целяло да онекоти негативните ефекти от кризата и да отложи пълното им проявяване след парламентарните избори, което личи и от данните за фискалния резерв. По този начин бюджетният излишък от първото тримесечие намалее и през юли се превърна в дефицит, който нарастваше с бавни темпове през следващите два месеца. Предприетите мерки за свиване на планираните за тази година разходи с 15% от новото правителство на ГЕРБ дадоха резултат и дефицитът започна бавно да се свива от 552.3 млн. лв. през септември до 498.9 млн. лв. в края на 2009 г. Съкращенията идват основно по линия на текущата издръжка, капиталовите разходи и трансфера за общините от републиканския бюджет, докато при социалните разходи тенденцията за ръст се запазва, но с по-ниски темпове. Предприетите мерки за съкращаване на държавната администрация с 15% също не оказват значително влияние върху разходите за труд, които средно намаляват с едва 2.48% за периода септември-ноември. Бюджетното салдо се подобрява обаче и благодарение на забавено връщане на ДДС и увеличаване на неизплатените държавни ангажименти към реалния сектор за вече извършени услуги и предоставени стоки.

Фискалният резерв към ноември възлиза на 8.096 млрд. лв., което е 3.4% по-малко отколкото нивото му от декември 2008 г. Наблюдава се ясно изразена тенденция за намаляване през годината, която е прекъсната през септември. Най-големите разходи от него, т.нар. финансиране под черта, са правени през февруари, март и юли - над 530 млн. лв. за всеки месец.

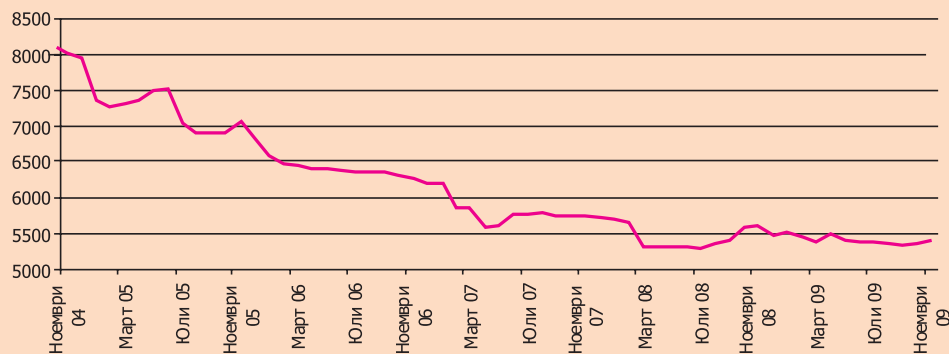
Не се наблюдават значителни промени в държавния и държавногарантирания дълг, който към ноември се запазва около 16.2% от БВП, почти на същото ниво е в края на 2008 г. Държавният и държавногарантираният

Фигура 13. Приходи от ДДС

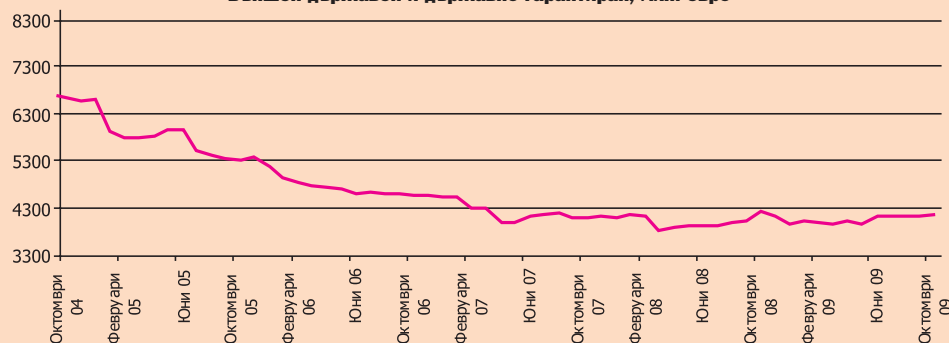

Фигура 14. Задлъжнялост

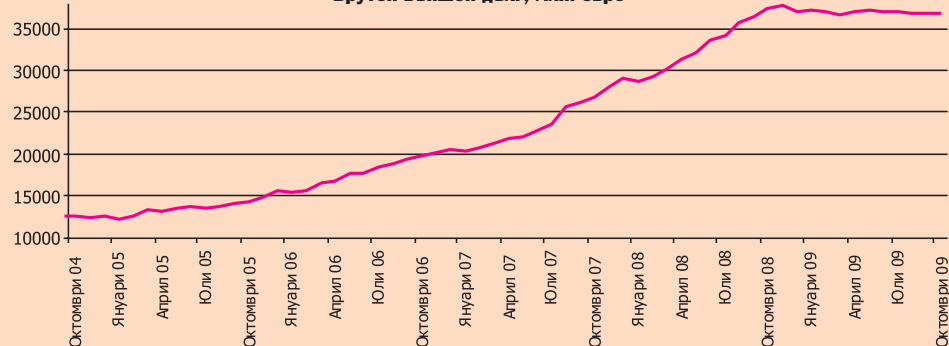
Държавен и държавно гарантиран дълг, млн. евро

Външен държавен и държавно гарантиран, млн. евро

Брутен външен дълг, млн. евро

Източник: МФ, БНБ

външен дълг също запазва нивото си от 12.4% от БВП през ноември при 12.3% в края на 2008 г. От встъпването на новото правителство на власт има сериозни промени, свързани с външните оценки за платежоспособността на страната. Международната агенция за кредитен рейтинг Standard & Poor's промени перспективата на кредитния рейтинг на България от негативна на стабилна, а рисковата премия по договорите за застраховка от фалит на държавата (Credit Default Swap) намалва значително.

Консолидираната фискална програма за 2010 г. е сравнително консервативна, предвид че залага спад на БВП с 2%, а още през януари 2010 г. премиерът и финансовият министър заявиха, че прогнозата ще бъде ревизирана на ръст от 0.2%, което би довело до повече приходи. От една страна, предпазливият подход е резонен, за да не се стигне отново до ситуация, в която спешно да се търсят приходи и да се режат разходи; от друга страна, ако ревизираната прогноза за ръст на БВП не бъде последвана и от актуализация на фискалната рамка, това създава голяма несигурност относно това как и кога ще бъдат изразходени допълнителните средства. Също така възниква въпросът: ако има повече приходи, трябва ли да се харчат, или е по-добре да се използват за балансирането на консолидирания бюджет.

Не се очакват сериозни затруднения по отношение на приходната част, защото последните месеци на 2009 г. показаха, че предприетите мерки за подобряване на събираемостта дават желаните ефекти. Допълнително се очаква леко възстановяване на търсенето през 2010 г. От тази гледна точка ръстът на държавните разходи няма да се превърне в проблем, при условие че се изпълнят амбициозните цели на правителството за усвояване на средства от европейски програми. Ръст на разходите е за предпочитане както за да се компенсират част от ефектите от икономическата криза, така и за да не влияе негативно на потенциалния ръст на икономиката и перспективите пред нея в средносрочен план.

Очакваният малък бюджетен дефицит през 2010 г. допълнително увеличава инвеститорското доверие в правителството, което поема ангажимент да води стабилна и предвидима фискална политика. Заедно с това очакваният малък ръст на държавната задлъжнялост ще се окаже голям плюс за развитието на българската икономика в средносрочен и дългосрочен план. След излизане от кризата страната ще е в много по-добра позиция с малък бюджетен дефицит и много ниска държавна задлъжнялост в сравнение с останалите страни в Европа, в които се очаква през 2010 г. увеличение както на бюджетните дефицити, така и на публичната задлъжнялост.

Отхвърлени бяха идеите фискалният резерв да бъде депозирани в търговски банки и така кабинетът Борисов се обедини около виждането, че фискалният резерв е инструмент, гарантиращ стабилност, а не висока доходност. В този ред на мисли, ако беше заложено по-високо минимално ниво

на резерва за 2010 г. от сегашното 6.3 млрд. лв., можеше да се очаква да се капитализира допълнително доверие от страна на местни и чуждестранни предприемачи.

Данъчна политика. Запазването на ниските нива на преките и на основната част от косвените данъци осигури предвидимост и не натовари допълнително бизнеса през 2009 г., когато България усети най-силно икономическата криза. От друга страна, участието на държавата в социалното осигуряване не доведе до желаните ефекти - запазване на работни места и предвидимост на трансфера от републиканския бюджет, след като непланираният дефицит на НОИ през 2009 г. достигна 628 млн. лв. Тези средства също се покриват от републиканския бюджет.

Като антикризисна мярка от началото на 2010 г. се намалява осигурителната вноска за фонд "Пенсии" с 2 процентни пункта. С промените разходите на бизнеса по това перо ще намалят с 1.1 процентни пункта до ниво от 8.9%, а разходите на осигуряващите се спадат с 0.9 процентни пункта до нивото 7.1%. Тази мярка е подходяща в условията на икономическа криза и ще донесе облекчение на разходите на фирмите. Тя обаче трябва да се оцени и в контекста на пенсионната реформа в България, тъй като увеличава бюджетното финансиране на пенсионната система, което е в противоречие с първоначалните идеи на пенсионната реформа в България от 2000 г. Това още един път поставя въпроса от необходимост за актуализация на стратегията за развитие на пенсионната система у нас.

През 2010 г. се увеличава обхватът на услугите и мястото на изпълнението им, облагани с ДДС, което ще повлияе положително на приходите по това перо. Отпадането на редица данъчни преференции за земеделските производители е задължително, защото се счита за държавна помощ, която може да се използва до 3 години след влизането на страната в ЕС, който период изтече в края на 2009 г. Негативният ефект от това, както и увеличеното осигурително бреме за земеделците ще бъдат компенсирани от държавата чрез по-високи национални доплащания. Идеята за намаляване на ДДС през годината изглежда нереалистична, тъй като е свързана с актуализация на републиканския бюджет, което би създавало повече проблеми, отколкото би разрешило. В дългосрочен план не може да се очакват увеличения на преките и косвените данъци предвид ниската задължителност на държавата, която не изисква изземването на допълнителни средства.

Социална и здравна политика

Смяната на правителството и радикалната промяна на политическата платформа повлия съществено върху социалната защита на населението през 2009 г. Въпреки че реформите са все още в началния етап на обсъждане, бюджетът за 2010 г. вече постави рамките на социалната и здравна-

та политика с предвидения разход от около 20% от БВП (12,4 млрд. лв.) и общата стратегия за ограничаване на публичните разходи.

Сред най-тревожните тенденции в социалната сфера са ръстът на младежката безработица и неравностойното положение на младите хора на пазара на труда. Регистрираните безработни под 29-годишна възраст се увеличават с над 13% през 2009 г. и изпреварват темпа на общата безработица. Същевременно включването им в активни програми и мерки е поограничено в сравнение с предходната година поради редуцираните финансови средства. По предварителни данни общият брой на лицата, включени в програми и мерки на пазара на труда през 2009 г., е с 18,5% по-малък в сравнение с 2008 г., при по-високо равнище на безработица за съответния период. Политиката на правителството да ревизира и съкращава програмите за субсидирана заетост е обоснована (от гледна точка на данните за ниската им ефективност през предходните години), но тя трябва да се компенсира с услуги за квалификация, трудово посредничество и други целеви мерки за най-уязвимите групи от безработни лица - младежи, възрастни, лица с ниско образование и др. Тези мерки са крайно ограничени през 2010 г., а бюджетът за тази цел е намален с около 13% спрямо очакваното изпълнение за 2009 година.

Като един от ефектите на икономическата криза през 2009 г. се прояви устойчив спад на трудовите доходи в структурата на общите доходи на населението. Делът на работната заплата намалява от 53% през 2008 г. до 50% през 2009 г. От друга страна, доходите на домакинствата все повече зависят от социалните трансфери (пенсии, обезщетения и помощи), чийто дял нараства от 26% през 2008 г. до 31% през 2009 г. Те все още са под влияние на приоритетната индексация от началото на 2009 г., но предвиденото замразяване на размерите им до средата на 2010 г. отчасти ще балансира тази диспропорция.

Основната проактивна социална реформа, която правителството реализира за насърчаване на предприемачеството и заетостта, е намаляване на вноската във фонд "Пенсии" с два процентни пункта. През 2010 г. основната ставка ще бъде 16% от осигурителния доход, което е едно от най-ниските равнища за страните от ЕС. Средната вноска за осигурителните рискове "старост" и "инвалидност" в страните членки е 22,7%. Ниската вноска променя съществено разпределението на демографския товар. Облекчаването на работодателите и заетите води до увеличаване на бюджетните трансфери в пенсионния фонд с около 400 млрд. лв., които се поемат от цялото население чрез косвените данъци и другите основни бюджетни приходи.

В края на годината Министерството на здравеопазването представи проекта си за здравна реформа - тристълбов модел на здравно осигуряване с държавен компонент, допълнително задължително осигуряване в частни

фондове и допълнително доброволно здравно осигуряване. Реформата трябва да стартира с драстично съкращаване на болнични заведения, които са най-скъпата и неефективна форма на здравни услуги. Ако правителството успее да реализира намеренията си, тази мярка ще позволи да се оптимизират разполагаемите ресурси и част от тях да се насочат към допълнителното здравно осигуряване, където конкуренцията ще допринесе за по-добро качество на здравните грижи. Проектът за изменение на Закона за здравното осигуряване предвижда Националната здравноосигурителна каса (НЗОК) да запази монопол при финансиране на лечението на някои основни заболявания, а частните фондове да се насочат към допълнителен пакет от здравни услуги. Алтернативен проектозакон, внесен от председателя на парламентарната здравна комисия през октомври м.г., предвижда частичен монопол на НЗОК по отношение на някои групи пациенти. И двата проекта не предлагат пълна демонополизация и конкурентни условия за частните здравни фондове.

Екологична политика

Изминалата година бе период, в който политиката по управление на дейностите, свързани с опазването на околната среда и потреблението на природните ресурси, преодолява тесните рамки на държавно администриране с цел прилагане на европейското законодателство и преминава в по-продуктивен етап, включващ формулирането на национални приоритети и местни политики за интегрираното управление на екологичните дейности и търсене на ефективни подходи за обединяване на усилията на всички заинтересовани страни в реализацията им.

На световната среща по въпросите на климата, проведена в края на 2009 г. в Копенхаген, България формулира официална национална позиция по въпросите на климата. Основни елементи на тази позиция включват:

Приема 30-процентното намаление на емисиите парникови газове спрямо нивото от 1990 г., при условие че и другите развити страни поемат своя дял в постигането на общите глобални цели.

Настоява за разглеждане на възможността за банкиране на емисиите парникови газове за периода след 2012 г. Това означава страната да може да се възползва от значителните намаления на емисии вредни газове през периода до 2012 г. и да използва тези намаления за изпълнение на задълженията си в периода след 2012 г. Тази позиция поддържат освен България още 7 страни - членки на ЕС.

Приема да участва с национални средства за финансиране на проекти на екологично най-уязвимите държави, свързани с климатичните изменения. Размерът на това участие за 2010 - 2012 г. е 20 хил. евро.

С цел формулиране на **подходите за нисковъглеродна икономика** държавата декларира ангажимента си да осигури необходимите условия и стимули. След 2012 г. българските предприятия ще купуват повече разрешителни за вредни емисии, но ще могат да получават държавна помощ за намаляване на парниковата си активност. Механизмът, по който предприятията ще купуват квотите, ще включва търгове, средствата от които ще се връщат при тях под формата на инвестиции в понижаване на въглеродния и енергийния интензитет.

За реализиране на националната политика в областта на климата правителството е формулирало следните **приоритетни области на действие за 2010 година:**

Мерки, свързани с енергийната ефективност с основен акцент върху проекти, свързани с енергийната ефективност на сградите (производствени, битови, публични).

Стимулиране намаляването на енергопотреблението в домовете. Насочване на част от средствата от реализираните "Схеми за зелени инвестиции" към проекти за подпомагане на гражданите за енергийна ефективност на сградите.

Замяна на конвенционалната енергия с възобновяеми енергийни източници, привличане и подкрепа на инвеститорския интерес.

Интегрирано управление на отпадъците. Стимулиране на проекти за изграждане на компостиращи инсталации, за производство на компост от биоразградими битови отпадъци от семейните системи.

Смяна на транспорта в градовете с устойчив транспорт и смяна на горивната база, напр. на конвенционалните горива (въглища, нефт).

Реализиране на сделки за продажби на квоти на емисии парникови газове.

Изготвен и приет от МС е вторият Национален план за разпределение на квоти за търговия с емисии на парникови газове за периода 2008-2012 г. През 2009 г. Националният план за разпределение на квоти бе представен двукратно на Европейската комисия, без да получи окончателно одобрение. Последният вариант на плана е коригиран в съответствие с изискванията и препоръките на ЕК и отразява препоръките на всички заинтересовани страни, участници в междуведомствената работна група - държавата, представителите на индустриални и браншови бизнес организации и камари. В настоящия национален план са включени 132 инсталации, които попадат в обхвата на Европейската схема за търговия с квоти за емисии на парникови газове и си разпределят 42.3 млн. тона емисии годишно.

Потенциалът на страната за търговия с емисии е оценен на 1 млрд. долара. След одобрението на плана от ЕК за българските компании ще бъде възможно участието в международната търговия с предписани емисионни

единици. Мнението на предприятията е, че едва ли сериозните производители ще могат да печелят от търговията с въглеродни кредити, а дори да има печалба, тя ще бъде насочена към модернизация на производствата и покриване на разходите. Т.е. икономии на кредити може да се направят, ако се въведат технологии, които изпреварват изискванията на Протокола от Киото и на европейското законодателство, или ако заводите спират работа за определени периоди, което поставя остро проблема за ролята на технологиите и иновациите, свързани с околната среда и климатичните промени. В България все още няма политика, която да стимулира икономическите оператори, които изпълняват въглеродното законодателство и директивите, свързани с големите горивни инсталации, да модернизират производствените си технологии по начин, който да защити конкурентоспособността им на глобалните пазари. Въпреки единичните опити за участие на български фирми на световните борси за търговия с емисии през изминалата година, бизнесът в България все още се опасява, че инвестициите в намаление на въглеродните емисии ще увеличат производствените им разходи и ще повишат цената на продукцията.

Пряко свързана с политиките за намаляване на вредните емисии от индустрията е и политиката по привличане на инвестиции в екологични проекти. През 2009 г. МОСВ стартира дейности за създаване на **Схеми за зелени инвестиции в България**, което - заедно с внедряването на практиката за зелени обществени поръчки - ще бъде един от успешните приоритети в развитието на екологичната политика през 2010 г. Целта на бъдещата Схема за зелени инвестиции е чрез търгуване на емисии на правителствено ниво по Протокола от Киото да се реализират инвестиционни проекти в българската икономика. Оценката е, че по Протокола страната би могла да търгува 40 млн. единици годишно. Реализирането на тази идея е на етап създаване на правен механизъм за търговия със свободните емисии, а през 2010 г. ще стартират и преговори с купувачи на такива емисии. Такива срещи вече са проведени с представители на Япония и Испания.

В Европейската схема за действия срещу глобалното затопляне и политиката по изменение на климата България е формулирала национални цели, свързани с повишаване на енергийната ефективност и производствата на енергия от възобновяеми източници.

За България загубите на енергия от производството до крайното потребление са значително по-високи от средните за ЕС. Въпреки че в национален мащаб 70% от енергията се консумира от производството, важен фактор е публичният сектор и домакинствата като потребители. През 2010 г. се очаква да нарасне значението на политиката по отношение консумацията на енергия в публичните сгради и за битови нужди. Експертни оценки показват, че ако бъде саниран целият панелен фонд в страната, ще отпадне

нуждата от 5000 мегавата мощност. **Масовото обследване на енергийната ефективност на сградите** и прилагането на мерки за подобряване на енергийната им ефективност може да спести разходи за строителство на нови централи и да намали въглеродните емисии. Дейността в това направление се очертава като сфера, в която страната има значителен потенциал в сравнение с други страни от ЕС да генерира нов вид икономически активности, свързани, от една страна, със създаването на нов вид заетост и разкриването на допълнителни "зелени" работни места, а от друга страна - могат да доведат до формирането на нови пазари за стотици милиони левове. развитието на дейности в тази насока ще породят раздвижване в сектора на строителството, повишаване на търсенето и производството на цели групи строителни материали и търговията с тях, а така също и реструктуриране на дейности, смятани за губещи в традиционната "довъглеродна икономика".

Производството на електроенергия от възобновяеми и алтернативни източници е нова ниша за инвеститорския интерес в България. За нашата страна изискването е 16-процентен дял на възобновяеми енергийни източници (ВЕИ) в общия енергиен баланс. Неизползваният потенциал на страната в сферата на чистите технологии е оценен на 6000 млн. тона нефтен еквивалент годишно и включва водна, вятърна, слънчева, геотермална енергия и биомаса. През базовата 2005 г. енергията от ВЕИ в България възлиза на 1000 млн. тона нефтен еквивалент, което представлява 9.4% от общото крайно потребление. По данни на НСИ за 2007 г. от общото количество потребена енергия, произведена от ВЕИ, 72% е делът на биомасата, 24% - на ВЕЦ, и 4% - от други ВЕИ (геотермална и вятърна). До момента в България са инвестирани 55 млн. евро в 25 инсталации за биогориво. По закон употребата на биогориво през 2009 г. трябваше да достигне 3%. На практика употребата му е нулева, а изградените мощности не работят. Няма санкции за бензиностанциите, които отказват да смесват горивата с биогориво.

Проектите, свързани с вятърни паркове и соларни централи, срещат неблагоприятна регулаторна среда и трудности при присъединяването им към електрическата мрежа. По сега действащото законодателство ежегодно цените на изкупуване може да бъдат променяни от енергийния регулатор. Въпреки големия интерес към фотоволтаичните централи, в момента има изградени само 4-5 mW подобни мощности. Проблем представлява конфликтът по отношение на проектите, които са в близост до защитени зони по "Натура", за което страната ни има няколко наказателни процедури. При сегашното лошо състояние на териториалното планиране в България често срещани са конфликти при строителството на ВЕИ генератори и развитието на екологичния туризъм.

В края на 2009 г. правителството се опита да наложи мораториум върху новите проекти за производство на зелена енергия. Причина за временната мярка са две наказателни процедури на ЕК срещу България заради интензивното строителство в защитените зони от "Натура 2000". Идеята бе проектите да бъдат възобновени след изготвяне на национален план за развитието на ВЕИ сектора до 2020 г. през втората половина на тази година и приемане на енергийна стратегия на България. Изработването на двата документа ще позволи да се оцени кумулативният ефект и да се определят територии, граници и квоти за съответните енергийни обекти, като по този начин се реализира стратегическо планиране на производството на електроенергия от ВЕИ в национален мащаб.

Мораториумът на проектите от ВЕИ и регулирането им чрез национален план и енергийна стратегия можеше да има оздравителен ефект за сектора, като затвърди значителните инвестиционни интереси към него. Оживената съротива на бизнеса срещу въвеждането му доведе до неприемането на тази мярка. Вместо нея МОСВ чрез регионалните си структури реши да засили контрола върху проектите в тази сфера и изискванията към техническите им характеристики, гарантиращи връзката им с прилежащата инфраструктура и достъпа до енергийната мрежа.

Липсата на стратегическа визия прави сходни проблемите в сферата на **добива на енергия от водни източници**. За последните пет години са издадени 840 разрешения за малки ВЕЦ-ове в условия на нисък контрол върху издадените разрешителни от страна на регионалните органи и липсата на ясни административни изисквания за критериите за оценка на проектите и заявленията. Поради тази причина се подготвят законодателни промени в заявленията за малки ВЕЦ и за добив на инертни материали. Чрез изменение на Закона за водите ще се въведат ясни критерии за преценка на заявленията, които включват писмена експертна оценка на подготвяното разрешително и писмено становище на кмета на населеното място, че са защитени обществените интереси и визията за развитие на региона.

Оперативна програма "Околна среда", която за България е основен инструмент за усвояване на европейски финансови средства с цел изграждането на модерна инфраструктура в секторите управление на водите и отпадъците, бе на границата на провала поради корупционни практики и липса на прозрачни регламенти за административен и граждански контрол при приемането на проекти и по трите приоритетни оси на програмата. Този факт, както и категоричната намеса на ЕК, наложи пълна ревизия на критериите по подбора и оценката на проектите, на одобрените вече проекти и на механизмите за контрол и наблюдение на програмата. В резултат на това бяха ясно дефинирани приоритетите на действие, с решение на МС бяха утвърдени общините, на територията на които ще се извършват дейности по

строителство на пречиствателни станции, канализации и съоръжения за третиране на отпадъците. В края на годината бе одобрена и индикативната годишна работна програма за предстоящите през 2010 г. процедури за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ. От изключителна важност за успешното изпълнение на програмата е гарантирането на прозрачността в процеса на избор на изпълнители на проекти, финансирани по ОПОС. За целта министерството е публикувало примерни образци на документация за провеждане на обществени поръчки, включително и типови технически задания. По този начин ще се гарантира не само прозрачността, но ще се минимизират рисковете при възлагане на изпълнението на проектите.

Към момента по ОПОС се финансират приоритетно градове с над 10 хил. жители без пречиствателни станции за отпадни води, като 40 общини вече получават авансови плащания и изпълняват такива проекти. От началото на 2010 г. общините, които кандидатстват с проекти, ще получат авансови плащания в размер на 20% от стойността на проекта. Тези общини, които са започнали вече реализацията на проектите при 10-процентно авансово плащане, ще получат допълнително още 10% от стойността на проектите.

Нов механизъм, вече одобрен за ОП "Околна среда", който ще бъде в сила от 2010 г., включва 5-процентното съфинансиране на общинските проекти, изпълнявани по оперативните програми. Промяната е предложена от ЕК и е заложена във фискалната рамка за периода 2010-2013 г. Ефектът от тази мярка се очаква да дисциплинира общините, така че те по-прецизно да преценяват европроектите на териториите си. На този етап съвместно с "Флаг" и ЕБВР се разработват схеми, които да подпомагат общините. Становището на ЕК е, че общините могат да участват във съфинансирането на проектите на който етап решат и така да отложат съфинансирането до края на проекта.

Тенденции в секторните политики

Въздух. България приключи 2009 г. с предупреждението срещу нея да бъде открита още една наказателна процедура от ЕК за чистотата на въздуха в 23 града. ЕК няма да удължи срока за изпълнение на нормите за фин прах във въздуха и да даде отсрочка до юни 2011 г. Към настоящия момент, въпреки наличието на законодателство в тази област, повечето общини нямат програми за чистотата на въздуха. По данни от 2007 и 2008 г. нито едно от 23-те населени места не е успяло да покрие нормите за чистотата на атмосферния въздух, с което подлага населението на риск от сериозни здравословни проблеми. Особено замърсени са градовете Горна Оряховица и Перник.

ЕК няма да удължи договорения срок за изпълнение на екологичните изисквания от ТЕЦ-овете, което означава, че топлоцентралите трябва да инвестират в нови технологии, а на тези от тях, които не го направят, ще се

наложи през 2010 г. да преустановят дейността си.

Отпадъци. Националната статистика отчете значителен ръст спрямо предходните години на приходите от такси за битови отпадъци, които през 2008 г. възлизат на 392 791 хил. лв. Разходите, свързани със събирането, транспортирането до депата, поддържане в експлоатация, закриване и мониторинг на депата и др. дейности, свързани с тях, за същия период са били 313 323 хил. лв., или почти равни на регистрираните приходи.

По данни на общинските администрации през 2008 г. на депа с организирано сметоизвозване са събрани 3369 хил. тона битови отпадъци, от които 3359 хил. тона са били депонирани. Фактът, че количеството събрани отпадъци почти се равнява на количеството депонирани битови отпадъци, говори за недобра система за оползотворяване на битовите отпадъци по места, оскъпяваща услугата за населението, предоставяна от общините най-често чрез концесионни договори, и липсата на ефективна политика за интегрирано управление на отпадъците от страна на местните власти. Резултат от неефективното оползотворяване на отпадъците е и фактът, че от общите емисии на парникови газове в България 10% се дължат на това, че все още бирозградимите отпадъци от домакинствата на България се депонират.

Тревожното състояние на този сектор рефлектира в решението на ЕК да заведе дело срещу България заради неспазването на Директивата за отпадъците и липса на система за интегрирано управление на отпадъците в София.

Работещ модел за управление на отпадъците в страната може да бъде постигнат чрез законодателни и структурни промени. През 2010 г. се очаква да бъде приет законопроект за изменение на Закона за управление на отпадъците, който да регулира създаването и функционирането на регионални сдружения на общините за третиране на отпадъците и определянето на собствеността върху регионалните съоръжения. Чрез него общините, членове на регионалното сдружение, сами ще могат да определят собствеността на съоръженията за третиране на отпадъци. Министерството на околната среда и водите ще провежда политика за насърчаване на дейностите по рециклиране и оползотворяване на отпадъците и отклоняване на количества отпадъци от депата чрез въвеждането на нов икономически инструмент - такса депониране. Въвеждането ѝ трябва да ускори изграждането на регионалните съоръжения за третиране и ще подпомага развитието на предприятията за рециклиране и оползотворяване на отпадъци.

Води. През 2009 г. с промени в Закона за водите, Закона за концесиите, Закона за водния регулатор и Закона за регионалното развитие бе уредена собствеността на ВиК мрежата и канализационните съоръжения. Публична държавна собственост остават язовири, пречиствателни станции и водопроводи, които обслужват повече от една община. Всички съоръжения, които

обслужват едно населено място, както и тези, които се финансират със средства на оперативната програма, ще бъдат собственост на общината, в която се намират. ВиК дружествата ще останат оператори на мрежите и ще прехвърлят собствеността на общините и държавата в рамките на една година при гарантирани договори за следващите 10 години.

Законът за водите предвижда планирането на водната инфраструктура да се извършва от асоциации, създадени на териториален признак между общините и държавата, като съотношението на собствеността и начините на вземане на решения ще бъде 65% за общините и 35% за държавата. Функциите на новосъздадените публични асоциации ще включват: одобряване на инвестиционни проекти, в това число и по ОП "Околна среда", подписване на договори, приемане на решения за концесии и контрол по изпълнението им. Промените в законодателството да даха възможност да стартира усвояването на средствата от европейските фондове, предназначени за изграждане и възстановяване на водната инфраструктура в общините.

Финансова система

Започналата в края на 2008 г. тенденция за намаляване на валутните резерви на страната беше прекъсната през месеците юли-август 2009 г. и в момента те са над нивото си от декември 2008 г., като за единадесетте месеца на 2009 г. са нараснали с 1.63%. Голямото намаление на валутните резерви в края на 2008 г. беше продиктувано от вътрешни фактори - харчене на натрупаните от правителството резерви под формата на преизпълнение на фискалните цели за 2008 г. Т.е. част от парите от фискалния резерв, които са депозирани в БНБ, бяха инвестирани в икономиката главно за разплащане на вече изпълнени доставки и услуги през декември, по което време нараснаха и парите в обращение. Увеличението на парите в обращение беше по-малко заради усиленото изкупуване на евро от крайни клиенти и банки същия месец, когато са изтеглени 492 млн. евро от БНБ.

Повторен такъв ефект имаше решението на БНБ за понижаването на задължителните резерви, които банките поддържат, за да се осигури допълнителна ликвидност на банковата система. Намалението на валутните резерви в началото на 2009 г. беше значително по-малко, като банки и крайни клиенти са изтеглили валута в размер на 330.7 млн. евро от БНБ. Тенденцията на намаляващи валутните резерви се запазва до средата на 2009 г., а причините за това са комплексни, но в основата е предпазливостта, която е предизвикана от лошите икономически новини и липсата на ясна перспектива за развитието на стопанската конюнктура в краткосрочен план. Немаловажна роля играят и политическите събития - силно намаленото доверие в правителството на тройната коалиция и парламентарните избори през юни и неяснотата относно скоростта и стабилността на новия кабинет. Именно

затова през юли 2009 г. валутните резерви достигат най-ниската си стойност, а кредитът на доверие, който новото правителство получава, спомага за плавното им покачване до нива над тези от края на 2008 г. Същевременно само през октомври 2009 г. БНБ е изкупила 106.68 млн. евро от банки и крайни клиенти.

Очаква се запазване на тенденцията на нарастващи валутните резерви и в бъдеще под влиянието основно на няколко фактора. На първо място е фискалната политика на правителството, която среща одобрение от местни и международни инвеститори, както и на водещите международни агенции за кредитен рейтинг; очакваният ръст на икономиката през втората половина на годината; драматичното подобряване на търговския баланс на страната през 2009 и 2010 година.

Банкова система

През изминалата година на световна финансова криза банковата система в България остана устойчива и добре капитализирана. Финансовите ѝ показатели към октомври 2009 г. се запазват на стабилни нива, а общата сума на активите достигна 69.7 млрд. лв. Доброто състояние се дължи в известна степен на мерките на БНБ за намаляване на задължителните резерви, което освободи през януари 2009 г. около 2 млрд. лв. за банковата система. На практика за периода януари-октомври 2009 г. част от свободния ресурс - около 1.38 млрд. лв., бе използван за покриване на външни задължения. Наблюдава се и малка промяна в структурата на външния дълг на банките - намаляване на относителния дял на дългосрочните задължения с 0.2% за сметка на ръст при краткосрочните.

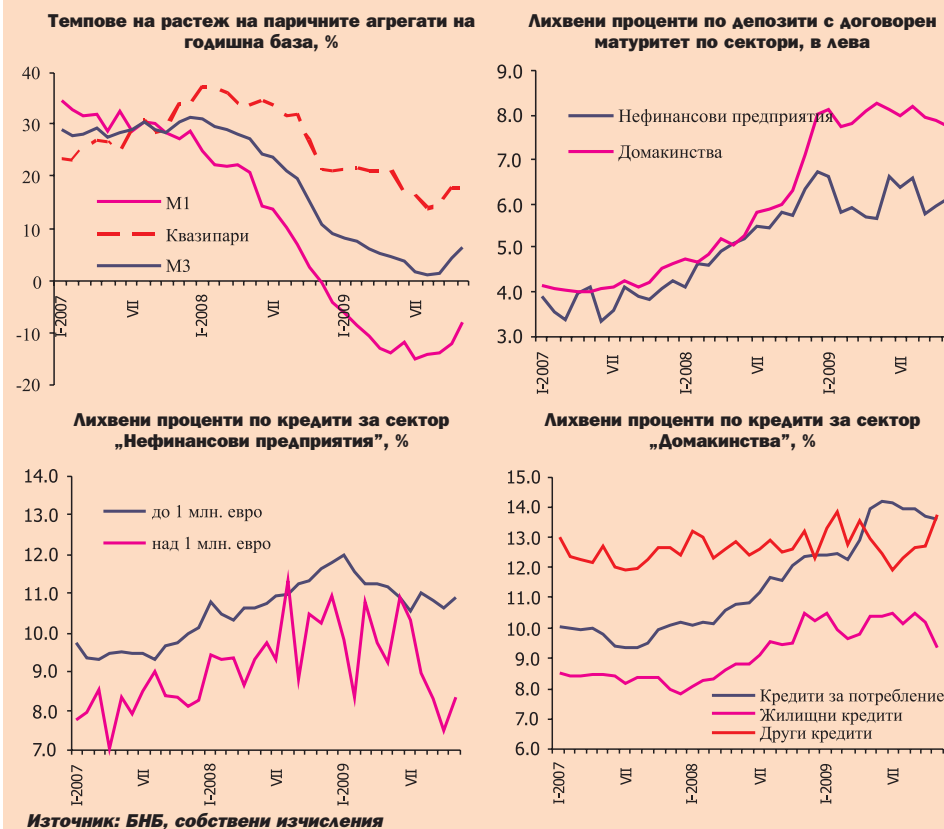
Действията са продиктувани основно от предпазливост предвид вече изброените фактори - по-голямата несигурност се трансформира и в намаляване на дългосрочните задължения като относителен дял. Заради влошаването на икономическата обстановка от началото на 2009 г. и несигурните перспективи в краткосрочен план банките са консервативни относно отпускането на нови заеми, а освободения ресурс използват по най-гарантирания начин - връщане към банките майки.

Същевременно банките компенсират до голяма степен изтичането на капитал извън страната с набиране на повече средства от местни източници. За периода януари-ноември 2009 г. не се наблюдава съществена промяна при набраните депозити от институции, различни от кредитните, същевременно депозитите на граждани и домакинства се увеличават с около 1.5 млрд. лв. С други думи, въпреки намаляването на външната задлъжнялост на банките с 1.38 млрд. лв., към края на 2009 г. те разполагат с над 2 млрд. лв. повече отколкото през януари благодарение на депозитите от домакинства и мерките на БНБ. Изключително добрата ликвидна позиция на сек-

тора личи и от лихвите на междубанковия пазар, които постепенно се понижиха от над 3.5% в началото на 2009 г. до 0.67% през декември.

Специфично за банковата система е, че за разлика от други страни, в България се наблюдава обратна зависимост между основната лихва и лихвените проценти на търговските банки. За единадесетте месеца на 2009 г. основната лихва се понижи рязко от над 3.9% до 0.61% през ноември. За същия период средните лихви по нов бизнес в левове за нефинансови предприятия на годишна база са намалели с 0.24%, в евро са се увеличили с 0.29%, в долари са се увеличили с 0.91%, като кредитите в евро представляват 78.4% от всички заеми. Това свидетелства за опит на банките да ограничат рисковите си експозиции в период на турбулентност - кредитите и вземанията в портфейла на банките забавят ръста си на годишна база от 31% през ноември 2008 г. на 3.46% през ноември 2009 година.

Фигура 15. Парични агрегати и лихвени проценти

Въпреки всичко банковата система усеща кризата по линия на реалния сектор. Най-ясно това личи в понижената печалба, която през ноември бележи спад от 46.8% на годишна база. Основна причина за това са обезценките, които за дванадесетте месеца до ноември нарастват 3.5 пъти, от които обезценките на кредити и вземания (включително лизинг) представляват над 99%. Допълнително нарастват и разходите за лихви с 11.3% за същия период. Независимо от това се наблюдава устойчиво нарастване на балансовия капитал с 21% на годишна база, а ликвидните активи представляват 20.6 на сто.

Прогнозите за 2010 г. са за пик на лошите кредити до около 10% от всички кредити, но дори и тогава капиталовата адекватност на банките ще остане над регулаторния минимум от 12%. С очакваното подобряване на икономическата среда от 2010 г. може да се очаква и ръст в разполагаемия доход на домакинствата и бизнеса, което има положително влияние върху просрочените вземания и отпусканите нови кредити. Правителството вече поема ангажимент за постепенно изплащане на забавени задължения към частния сектор, както и ускорено връщане на ДДС, което ще има същия ефект.

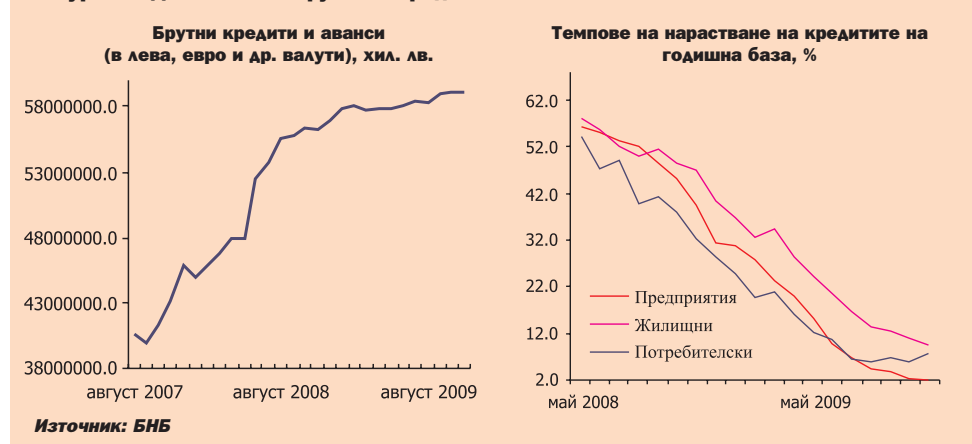
С намаляването на външната задлъжнялост на банковия сектор и увеличаването на спестяванията на населението страната ще бъде по-малко зависима от негативни шокове на външните финансови пазари. Същевременно по-нататъшно изтегляне на средства от банковата система изглежда нереалистично на този етап. В средата на 2009 г. по възвращаемост на банковия капитал с над 10% България е на второ място сред десетте нови членки на ЕС след Чехия (над 20%) и изпреварва Унгария и Полша (през 2007 г. стра-

ната ни е била четвърта, а в края на 2008 г. тя е първа с около 23%, пред Чехия). Банковите инвестиции в България имат същата възвращаемост, каквато имат вложения с по-висок риск в Унгария.

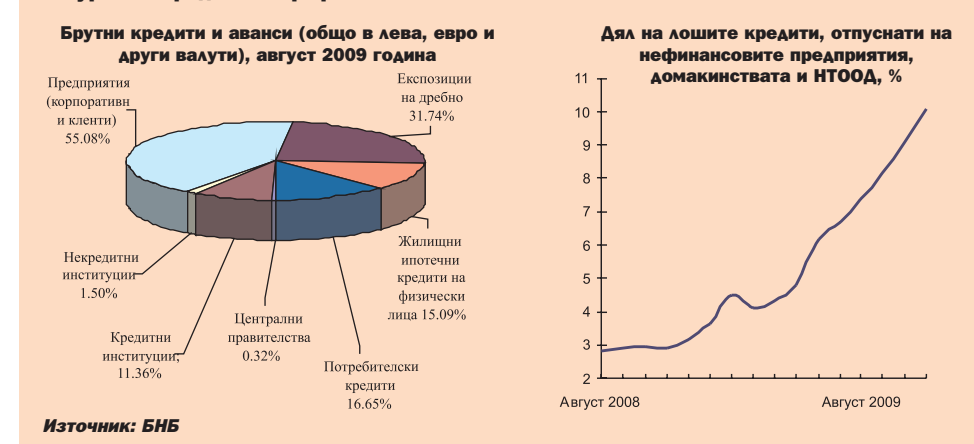
Финансовите отчети на банковата система също вдъхват оптимизъм. При съкращения от около 10% в сектора на финансовите услуги в началото на 2009 г. разходите за персонал на банките растат. В контекста на спадащи приходи това изглежда като опит да бъдат задържани експертите в системата и очакване негативната тенденция да не продължи дълго.

Нормативни промени. През 2009 г. бяха въведени редица промени в нормативните актове, засягащи банковите и финансовите регулации, насочени към подобряване на ликвидността и управлението на риска. Влезе в сила Законът за платежните услуги и платежните системи, който урежда изискванията към дейността на доставчиците на платежни услуги и видовете платежни услуги и платежния надзор. Новата Наредба № 3 урежда реда за откриването и воденето на платежни сметки и отчетността по тях, изискванията към платежните операции и към платежните операции чрез използване на платежни карти, както и извършването на сетълмент в Българската народна банка. Промени има и в Наредба № 2, която урежда изискванията към документите и реда за издаване от БНБ на лиценз за извършване на банкова дейност и за дейност като дружество за електронни пари в Република България. Също така издаването на одобрения и разрешения по глави трета и дванадесета от Закона за кредитните институции. Допълнения има в Наредба № 8, която определя минималния размер, елементите и структурата на собствения капитал на кредитните институции и минималните капиталови изисквания за поеманите от тях рискове и изискванията

Фигура 16. Динамика на brutните кредити и аванси

Фигура 17. Кредитен портфейл на банките

за оповестяване от кредитните институции. Обновления влязоха в сила при Наредба № 9, която определя критериите и начините за оценка и класификация на рисковите експозиции на банките и за установяване на специфичните провизии за кредитен риск, както и контрола по спазване на тези изисквания, упражняван от БНБ. Измененията в Наредба № 13 са свързани с уеднаквяване на терминологията с използваната в Закона за платежните услуги и платежните системи. Новата Наредба № 16 урежда условията и реда за издаване на лиценз и за извършване на дейност като платежна институция, условията и реда за издаване на лиценз и за извършване на дейност като оператор на платежна система, изискванията към предоставяните в БНБ отчети от доставчиците на платежни услуги. Наредба № 20 урежда условията и реда за издаване или отказ за издаване на одобрение по чл. 11, ал. 3 от Закона за кредитните институции, както и необходимата информация и документи за издаване на одобрение. С наредбата се определят и критериите за установяване наличието на професионален опит, необходим за управление на дейността на банка. С Наредба № 22 за Централния кредитен регистър (ЦКР) освен досегашните участници - банки, клонове на чуждестранни банки и дъщерните на банки финансови институции, в обхвата се включват и финансовите институции - недъщерните на банки лизингови дружества и други финансови институции. Управителният съвет на БНБ прие и Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 23 за условията и реда за изплащане на суми по влогове в банка с отнет лиценз до гарантирания размер. Наредба № 26 определя реда и необходимите документи за вписване и заличаване на финансовите институции по чл. 3, ал. 1 от Закона за кредитните институции в/от регистъра на БНБ и изискванията към дейността на финансовите институции и предоставяните от тях отчети в БНБ.

Лизингов пазар

През третото тримесечие на 2009 г. лизинговият пазар запазва възходяща динамика, но темповете на увеличение намаляват драстично. На годишна база вземанията през септември 2009 г. се увеличават едва с 1.6%, което е десеторен спад в сравнение с нивото от юни - 16.5%, а през март те са се покачили с 38.8%. От една страна, спадащият темп на увеличение се дължи на свиването на българската икономика през третото тримесечие, което беше най-голямото за последните две години - 5.4% по предварителни данни на НСИ. Допълнително утежняващ фактор се оказа и правителственото решение за свиване на държавните разходи и забавяне на изплащането на публични задължения и връщане на ДДС, което създаде известни ликвидни проблеми на реалния сектор, осигуряващ 90% от вземанията на лизинговите дружества.

Въпреки увеличението на лизинговите вземания през третото тримесечие активите на компаниите в сектора се свиват под, но близо до нивото от същия период година по-рано. Това се дължи почти изключително на понижението на отпуснатите кредити.

От страната на пасивите най-голям спад се наблюдава при получените кредити, от които 92.1% са кредити от нерезиденти. Т.е. налице е отлив на външен капитал от лизинговите дружества през първото и третото тримесечие на годината. Във всички останали групи пасиви през третата четвърт на 2009 г. е достигната най-ниската им стойност за последните 12 месеца. Графата капитал и резерви спада почти двойно в сравнение с второто тримесечие на годината, което се дължи на отрицателния финансов резултат през третата четвърт в размер от 181.5 млн. лв. Загубите са резултат от драстичния ръст на необслужваните вземания, които за последните 12 месеца нарастват от 0.9% до 13.1% от всички вземания.

Свиването на секторния баланс се дължи основно на несигурната икономическа обстановка, която кара лизинговите дружества да бъдат по-консервативни. Допълнителна предпазливост изисква както растящият спад на БВП на годишна база през всяко тримесечие от началото на 2009 г., така и липсата на данни за спада на тримесечна база. Не може да се каже, че секторът изпитва проблеми, които да причиняват отлива на външен ресурс. Стремелът за понижаване на рисковите експозиции на дружествата, докато се стабилизира икономическата конюнктура, се реализира главно чрез отпускане на по-малко кредити, а това от своя страна освобождава финансов ресурс, който се изтегля навън с оглед по-продуктивната му употреба.

Развитието на сектора за четвъртото тримесечие на 2009 г. и перспективите за първото на 2010 г. не изглеждат много добри на фона на това, че не се очаква връщане на икономиката към растеж преди средата на 2010 г. Въпреки това вече се виждат положителни сигнали за обръщане на тенденцията в икономиката - спадът през третото тримесечие е по-слаб от очакванията, за четвъртото тримесечие се очаква по-малък спад от този през втората и третата четвърт на 2009 г., което вероятно също ще е вярно и за месеците между септември и март. Правителството се ангажира да изплати задълженията си към реалния сектор на части, започвайки от декември, което ще налее свеж ресурс, който може да се използва както за консумация, така и за погасяване на задължения. В първия случай това ще се отрази в увеличаване на лизинговите кредити, а във втория - в намаляване на необслужваните кредити. Ускоряването на връщането на ДДС би имало същия ефект. Новоотпуснатите кредити от банките през ноември достигат най-високата си стойност за последните 14 месеца, което допълнително ще стимулира търсенето. Същевременно бизнес проучване на агенция ЕСТАТ сочи, че над 30% от компаниите планират инвестиции за покупка на ново

оборудване или за усъвършенстване на технологии. Трябва да се има предвид, че финансирането на инвестиции чрез лизинг става все по-популярно сред бизнеса. Предвид очакванията за ръст на икономиката през втората половина на 2010 г. може да се очаква връщането към растеж на отпускните кредити от лизинговите дружества още през второто тримесечие. Причина за това са очакванията двигател на икономическия ръст да бъдат секторът на промишлеността и износът, които се нуждаят основно от индустриално оборудване и товарни автомобили, които съставляват 51.7% от всички вземания по финансов лизинг към септември 2009 година.

Застрахователен сектор

Започналото през второто тримесечие свиване на застрахователния пазар продължава и през третата четвърт на 2009 г. Засилва се понижаването на приходите на застрахователните дружества, като от 2% спад на годишна база за полугодieto на 2009 г. то се увеличава до 2.5% за деветте месеца. Приходите от общо застраховане за деветмесечieto намаляват с 1.57% на годишна база в сравнение със спад от 2% за полугодieto, докато изплатените претенции се увеличават със 17% в сравнение с 20% ръст за полугодieto.

Активите на общото застраховане за периода януари-септември ускоряват темпа си на растеж до 16.88% в сравнение с 16.2% за полугодieto, но се увеличават значително по-малко в сравнение с първото тримесечие на годината, когато растат с 22.17%. Причина за тенденцията може да се търси както в сериозния спад на икономическата активност през втората и третата четвърт на 2009 г., така и в несигурната перспектива за развитието на страната в идните месеци. За това говорят сметките в балансовия отчет

за сектора. Темпът на вземанията през третото тримесечие на годишна база се понижава в сравнение с предходните две тримесечия на 2009 г. Същото се отнася за разходите за бъдещи периоди и натрупан доход и при другите активи, голяма част от които са паричните наличности и еквиваленти.

Независимо от това общото застраховане реализира печалба от основна дейност в размер на малко над 12 млн. лв. за деветмесечieto, което представлява ръст в размер на 22.71% в сравнение със същия период на 2008 г. Същевременно, като се включат резултатите извън основната дейност на дружествата, печалбата за деветмесечieto на 2009 г. възлиза на 31.2 млн. лв., а за същия период на предходната година тя е 267 хил. лв., което е ръст от 116 пъти. По-добрите резултати се дължат основно на увеличаване на "спечелените премии, нетни от презастраховане" с 13.29%. Същевременно се наблюдава подобряване на brutния размер за пренос-премийния резерв, който се увеличава почти 2.5 пъти на годишна база; увеличават се "другите технически приходи, нетни от презастраховане" с 3.33 пъти; близо двойно намалява brutната сума на резерва за предстоящи плащания. По отношение на операциите извън основната дейност на застрахователните дружества подобрене от 1.4 пъти има при приходите от дялови участия; печалбите от инвестиции растат 3.8 пъти; преоценката на стойността на инвестициите намалява близо 6 пъти.

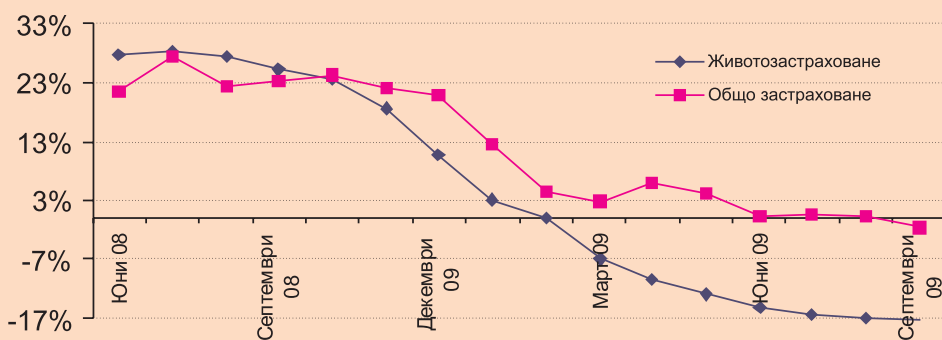
Подобряването на финансовите резултати на сектора в несигурната икономическа обстановка и падащите приходи от премии показва гъвкавост на управлението и бърза приспособимост към променящата се обстановка. За сравнение към края на юни 2009 г. дружествата отчитат загуби в размер на 6.7 млн. лв. по основната си дейност, а общата им печалба е 8.8 млн. лева.

Brutният премиен приход за животозастрахователите за деветте месеца на 2009 г. възлиза на 160.6 млн. лв., което е понижение от 17.46% на годишна база, докато плащанията на компаниите за същия период нарастват със 17.54% на годишна база.

В края на третото тримесечие на годината активите на застрахователите по животозастраховане нарастват със 7.6%, а техническите им резерви се увеличават с 11.6%. Печалбата им от основна дейност е в размер на 13.8 млн. лв. в сравнение с 3.9 млн. лв. година по-рано, което е увеличение с 3.47 пъти, а като се прибави резултатът извън основната дейност на дружествата, печалбата достига 25.59 млн. лв. - увеличение с 82.44% на годишна база.

Въпреки негативните очаквания за развитие на сектора предвид намаляването на вътрешното търсене и ограниченото отпускане на кредити общото застраховане отчита добри финансови резултати. Основният източник на приходи за сектора са застраховките, свързани с МПС, и тези на недви-

Фигура 18. Темп на растеж на премиите приходи (на годишна база, %)

Източник: КФН

жимо имущество - и по двете графи се очакваше спад. Такъв наистина се наблюдава за периода януари-октомври на годишна база при застраховките на сухопътни превозни средства - 10.68%, и при други щети на имуществото - по-малко от 0.5%. При премиите от застраховки от пожар и природни бедствия обаче има ръст от 19.2%, а при задължителната "Гражданска отговорност" ръстът е 20%. Въпреки спада в разполагаемите доходи на населението и бизнеса се наблюдава намаляване на "люксовите" застраховки и увеличаване на необходимите, като общият спад на премиите е минимален - 0.8% за десетте месеца на 2009 година.

Другият проблем за застрахователния бизнес е ръстът в изплатените претенции на клиенти. Той е най-голям при застраховките на сухопътни превозни средства - 15.48%, и при задължителната "Гражданска отговорност" - 24.08%. Значително по-малко е увеличението на разходите за пожар и природни бедствия - 3.97%, и за други щети на имуществото - 8.11%. Тези разходи представляват 95.1% от всички изплатени премии. Едно възможно обяснение за ръста на разходите по застраховки на движимо имущество е опитът на автодилърите да компенсират по-ниските приходи от продажби на нови автомобили с увеличаване на цената на сервизната им поддръжка. Максималните обезщетения за пострадали при катастрофа се увеличават значително от началото на 2010 г., което допълнително може да се окаже в тежест на изплащаните премии по застраховка "Гражданска отговорност".

Очакванията за икономически ръст, дори и минимален, са едва за второто полугодие на 2010 г. От тази гледна точка не може да се очаква значително увеличение на премийните приходи преди юни. Като се има предвид, че ръстът на приходите по част от основните дейности на застрахователите превишава спада на приходите по други основни дейности, понижението на общите приходи в идните месеци ще бъде умерено. Въпреки че третата четвърт на 2009 г. отбеляза най-голям спад на БВП от началото на годината, финансовите резултати на застрахователите са значително по-добри, отколкото през същия период на предходната година. Подобна гъвкавост и адаптация към несигурната икономическа среда може да се очаква и в бъдеще, което означава най-малкото запазване на печалбите на застрахователните дружества на стабилни нива, а може би и подобряването им.

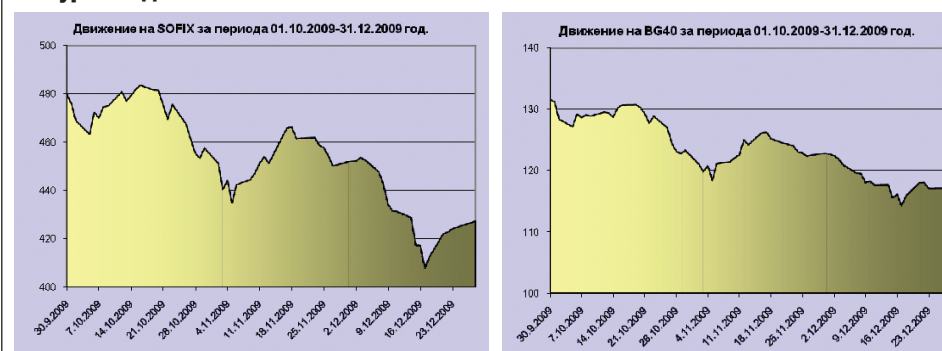
Капиталов пазар

Инерцията на възходящото движение, която местният капиталов пазар бе набрал през второто и третото тримесечие, постепенно се загуби през последното тримесечие на 2009 г., като след отбелязаните ръстове настъпи сравнително продължителен период на не толкова силни, но все пак постоянни спадове. Това в голяма степен почти заличи повишението на пазара на годишна база, като нареди страната измежду най-слабо представилите

се пазари в Европа с годишен ръст от около 19%. Това, от една страна, представлява неприятен факт за пазара и за инвеститорите, доколкото останалите им инвестиционни алтернативи биха донесли по-голяма възвращаемост. Същото ясно може да се види и от представянето на няколко български фонда, ориентирани към инвестиции в страни от региона, които оглавиха класацията за най-висока доходност за годината. От друга страна обаче, особено в края на годината отново песимистичните прогнози за световните капиталови пазари станаха доста често явление, при това обхващаха не само тези, които традиционно се смятат за надценени, където може би най-яркият пример е китайският, но и част от досега стабилно представящите се европейски пазари. В този смисъл, макар и да изглежда недотам рационален аргумент, корекцията през последното тримесечие все пак намалява шансовете за бъдещи резки спадове, особено ако песимистичните прогнози за пазарите се материализират. Също така не трябва да се забравя, че както ръстовете през второто и третото тримесечие, така и спадът през последното бяха реализирани при изключително ниска пазарна активност, при това най-вече от индивидуални инвеститори. С други думи, твърде възможно е както движенията нагоре, така и тези надолу да са резултат от моментните психологически нагласи на инвеститорите и не толкова подплатени от фундамента на търгуваните компании. Независимо от горното, реализираните финансови резултати, отчетени през периода, си остават противоречиви - част от компаниите продължиха да показват сравнително устойчиво развитие дори в условията на криза, но по-голямата част все пак отчетоха недотам добри показатели, които подсилиха песимизма.

През последното тримесечие на 2009 г. *основният индекс на българската борса SOFIX* отбеляза спад от 11% до 427 пункта, като буквално няколко дена преди края на годината бе достигнал до 407 пункта, т.е. доближавайки

Фигура 19. Движение на SOFIX и BG40

Източник: "БФБ - София" АД

Капиталов пазар						
Международни пазари						
Борса	Стойности към 30.12.2009	Стойности към 02.10.2009	Промяна (%)			
БФБ-София АД	427.27	468.97	-8.89%			
Атинска ФБ	1120.03	1414.60	-20.82%			
Виенска ФБ	2495.56	2486.61	0.36%			
Пражка ФБ	1 117.30	1115.90	0.13%			
Будапешенска ФБ	21 227.00	19956.30	6.37%			
Загребска ФБ	2 004.06	2175.05	-7.86%			
Букурещка ФБ	4 690.57	4123.80	13.74%			
Сараевска ФБ	1097.17	1137.57	-3.55%			
Белградска ФБ	663.77	773.14	-14.15%			
Македонска ФБ	2751.88	3109.97	-11.51%			
Истанбулска ФБ	52 825.00	46856.90	12.74%			
RTS (Русия)	1 444.61	1224.80	17.95%			
Варшавска ФБ	39 986.00	37 045.60	7.94%			
Пазарна капитализация на БФБ-София (млн. лв.)						
Пазар	31.12.2009*	30.09.2009	30.06.2009	31.03.2009	31.12.2008	
Официален пазар Акции, сегмент А	183,85	211,35	176.25	139.94	168.13	
Официален пазар Акции, сегмент В	3408,47	3456,70	2870.04	2621.30	3291.13	
Неофициален пазар на акции, сегмент А	5033,83	6646,17	6007.29	5308.59	6965.78	
Неофициален пазар на акции, сегмент В	1429,27	264,24	348.05	393.45	435.59	
Пазар на АДСИЦ	1415,30	1407,90	1379.55	1320.04	1431.54	
ОБЩО	11 470,73	11 986,37	10 781.19	9783.32	12 292.17	
*Пазарна капитализация към БВП (по прогнозни данни за БВП за 2009 г.)	17.52 %	18.09 %	16.24 %	13.31%	18.34 %	
Статистика по пазари на БФБ-София за второто и третото тримесечие на 2009 г.						
Пазар	01.10.2009 - 31.12.2009			01.07.2009 - 30.09.2009		
	Лотове	Оборот (BGN)	Сделки	Лотове	Оборот (BGN)	Сделки
Официален пазар, сегмент А	2 053 262	4 005 779,24	2 502	1 709 457	3 670 986,19	2 927
Официален пазар, сегмент В	14 552 589	37 290 122,20	19 586	34 494 855	96 502 977,26	28 228
Неофициален пазар на акции, сегмент А	17 792 899	78 693 577,69	17 490	15 700 903	36 826 731,30	23 520
Неофициален пазар на акции, сегмент В	17 792 899	78 693 577,69	17 490	103 041	285 989,19	335
Неофициален пазар на облигации	28 305	52 577 329,95	269	18 402	32 622 730,04	252
Пазар на АДСИЦ	10 599 578	13 190 648,42	1 549	17 809 714	8 376 897,07	2 533
ОБЩО	45 026 633	185 757 457,50	41 396	69 836 372	178 286 311,05	57 795

считаната от някои психологическа граница от 400 пункта. Нов спад обаче не последва, а петте последователни ръста в края на годината отчасти компенсират загубеното през периода. На годишна база SOFIX отбеляза ръст от 19.12%, макар възвращаемостта му за периода от март до края на септември да достигаше до над 72%. Широкият индекс BG40 за последното тримесечие спадна с 10.9%, т.е. с почти същата стойност, както SOFIX, достигайки 117 пункта. За годината обаче ръстът на този индекс е по-малък - 8.67%, като волатилността му през 2009 г. като цяло бе доста по-ниска от тази на SOFIX, което обяснява и по-ниската възвращаемост.

През последното тримесечие на 2009 г. местната борса се нареди измежду губещите регионални пазари, макар през този период при тях да не се наблюдаваше трайна тенденция за съвместно движение. От една страна, на някои от пазарите бяха отбелязани поредните значими ръстове, например на РТС в Москва, чийто основен индекс се повиши с близо 18%, а на годишна база се удвои. От друга страна, проблемите на общоикономическо ниво пред определени страни, като например Гърция, оказаха силно негативно влияние върху капиталовия пазар, който в конкретния случай загуби над 20 на сто.

Вследствие на общия спад на цените на търгуваните инструменти пазарната капитализация на местната борса бележи закономерен спад, макар и по-малък от спада на индексите, с около 4.7%, до 11.47 млрд. лв. Като съотношение спрямо brutния вътрешен продукт на страната този показател също бележи минимален спад до 17.52% при 18.09% към края на предходното тримесечие. За цялата 2009 г. пазарната капитализация намалява с 9.33%, макар да остава сравнително постоянна величина спрямо brutния вътрешен продукт, най-вече поради факта, че занижената прогноза на централната банка за показателя е резултат от ефекта на икономическата и финансова криза върху реалния сектор.

Борсовата търговия през последното тримесечие на 2009 г. премина при изключително ниска активност, макар реализираните обороти да бележат известен ръст. Броят на сключените сделки и на прехвърлените инструменти обаче спада, а следва да се отчете и фактът, че част от оборота е резултат от имащата доста инцидентен характер търговия с облигации. Не на последно място последният месец на годината традиционно е свързан с големи по обем сделки, като това явление, както и т.нар. януарски ефект се наблюдават по почти всички капиталови пазари. Спрямо предходната година оборотът на борсата за 2009 г. бележи спад от близо 60% до 868 млн. лв. при 2.13 млрд. лв. през 2008 г. С 48% спада броят на сключените сделки - до около 200 хил. на годишна база. За ниската активност свидетелства и спадът на скоростта на обращаемост на пазарната капитализация, измерен като съотношение на оборота спрямо общата стойност на търгува-

ните инструменти, до 7.36%. За сравнение година по-рано този показател е възлизал на 17.12 на сто.

Сравнително постоянната структура на оборота на борсата като цяло се запази през последното тримесечие на 2009 г. Компаниите от сферата на финансовото посредничество, обединяващи холдинговите структури и финансовите институции, които традиционно доминират на пазара, в конкретния случай формираха 31% от борсовия оборот. На второ място се наредиха компаниите от строителния сектор, но това бе резултат повече от единични сделки в края на годината, отколкото наблюдавано раздвижване в този сектор. Третият основен отрасъл през периода е търговията, формирала 17% от оборота. Останалите 7 сектора заемаха минимален дял, вариращ между 1 и 7 на сто.

Енергетика

Проект за нова енергийна стратегия. През есента на м.г. на различни форуми, вкл. и на кръгла маса в парламента в края на ноември, бяха представени основните аспекти на актуализирана енергийна стратегия на България до 2020 г., разработвана от екип на МИЕТ. Основните причини за преработването на съществуващия от ноември 2008 г. проект на енергийна стратегия произтичат от необходимостта той да бъде съобразен с приети-

те от европейските институции и влезли в сила два много важни за енергийната политика законодателни пакета - Енергетика/Околна среда и Трети енергиен либерализационен пакет. Също така финансовата и икономическа криза налага преработване на прогнозните индикатори. Документът отразява политическата визия на новото правителство и ще бъде конкретизиран с пакет от краткосрочни мерки (до 2013 г.) и пакет от дългосрочни мерки (до 2020 г.).

Стратегията следва целите и приоритетите на европейската енергийна политика и залага на енергийна ефективност, развит енергиен и газов пазар, внедряване на нови технологии, разработване на алтернативни източници на енергия. В съответствие с общоевропейските цели до 2020 г. България трябва да постигне:

Намаляване на емисиите от вредни парникови газове. Това не е обвързано с количествени цели. Големите български инсталации от индустрията и енергетиката трябва да участват в европейската схема за търговия с емисии на принципа "замърсителят плаща".

16% дял на ВЕИ в общото крайно потребление на енергия. Тази цел е правнообвързваща, т.е. задължителна за изпълнение. В края на декември МИЕТ публикува прогнозния документ на България за развитие на възобновяемата енергия до 2020 г. Документът беше одобрен от Съвета по европейски въпроси към Министерския съвет. Започната е работа по нов закон за ВЕИ, за да се спазят сроковете за хармонизиране на националното законодателство с европейското. До средата на 2010 г. трябва да бъде приет план за действие.

50% намаляване на енергийната интензивност на БВП, т.е. специфично потребление на енергия за единица брутен вътрешен продукт. Тази цел е минимална и задължителна. Тя е определена на базата на оценка на съществуващия потенциал на страната, както и на базата на достиженията на другите страни - членки на ЕС.

В документа се разглеждат статусът и политиките за ВЕИ и енергийна ефективност. Посочва се, че проектите за ВЕИ, енергийна ефективност, както и за чисти енергийни технологии, по-специално технологии за улавяне и съхранение на въглероден двуокис, са тези, чрез които ще бъдат реализирани целите за устойчиво развитие. Изтъкната е необходимостта от развитие на конкурентен пазар за електрическа енергия и природен газ. Две условия са необходими, за да е налице конкуренция: достатъчно количество енергия и достатъчен брой доставчици, така че всеки потребител да може да избира и да сменя доставчика си без затруднения. Всеки пазарен участник трябва да има свободен и недискриминационен достъп до мрежата, за да може да транспортира своята енергия до съответния контрагент. Според екипа на МИЕТ трите стъпки - за прозрачно опериране и развитие

на мрежите, за електроенергийна борса и за отделяне на преносните оператори - са осъществими в рамките на мандата на правителството, т.е. до 2013 г., и чрез тях ще се създаде доверие на българския бизнес и граждани в пазара на електрическа енергия.

Идеите за развитието на електроенергийния и газовия пазар съответстват на духа и предложенията на Третия европейски либерализационен пакет, в сила от 3 септември 2009 г., който постепенно до 3 март 2011 г. трябва да бъде транспониран в българското законодателство. Ето защо до лятото на тази година парламентът трябва да приеме необходимите промени в Закона за енергетиката, за да има достатъчно време да бъдат подготвени и приети съпътстващите подзаконови нормативни актове.

В актуализирания проект на стратегия се разглеждат също аспекти на енергийната сигурност - политики и режими, както и ролята на държавата при отделните енергийни проекти. Изтъква се, че ще има **институционална подкрепа за ядрената енергетика**, тъй като е беземисиен ресурс за електропроизводство, **и за нови газови мощности**, които са необходими за балансиране на вятърните централи. Същевременно държавата ще провежда активна политика при: преговорите за доставка на газ; осъществяване на проекти на южен газов коридор; осигуряване на достъп до терминали за втечен природен газ; изграждане на междусистемни връзки със съседните страни. Държавата ще контролира изпълнението на стандартите за сигурност на операторите, както и разширяване на капацитета за съхранение.

Енергийната стратегия трябва да бъде придружена от положителна екологична оценка, без каквато не може да бъде приета от МС. Проектът за нова стратегия се очаква да бъде готов в началото на 2010 година.

Промените в нормативната уредба. През декември парламентът прие на второ четене Закон за **изменение на Закона за енергетиката**. Промените предвиждат Народното събрание да приема енергийна стратегия на България по предложение на МС. Със стратегията се определят основните цели, етапи, средства и методи за развитие на енергетиката. От закона отпада съществуващото досега изключение за регулирането на цените за транзитен пренос на електроенергия и природен газ. По този начин се отразяват препоръките на Европейската комисия за гарантиране на прилагането на Общностното право за определяне цените за пренос на електроенергия.

Същевременно междуведомствена работна група с участието на представители на МИЕТ, ДКЕВР и енергийните компании работи по нови изменения в Закона за енергетиката. Подготвяният проект за изменение и допълнение на Закона за енергетиката цели отстраняване на практически проблеми, станали известни при прилагането на закона досега. Едно от предложенията за промени е ясно да се разграничат дефинициите на "преносна" и "разпределителна" мрежа. По това предложение се води дискусия

и се очакват писмените становища на НЕК, БЕХ и ДКЕВР. Целта е да се подобрят сигурността и качеството на електроснабдяването, което е от полза за потребителите - бизнеса и гражданите. Предвиждат се също критерии за определяне на защитените потребители, които имат право да купуват електрическа енергия от крайния снабдител по регулирани цени; снабдяване с електрическа енергия от крайния снабдител на привилегироваани потребители; и др.

През ноември м.г. парламентът прие на второ четене **изменения в Закона за възобновяемите и алтернативни енергийни източници и биогоривата**. Промените се правят за насърчаване потреблението на биогорива в транспорта и в изпълнение на директива на ЕС по предложение на МИЕТ. Използването на биогоривата в транспорта до 2011 г. трябва да достигне 4% от общото потребление. Предвижда се поетапното задължително смесване на горива за дизелови двигатели с биогорива до 2015 г. да нарасне на 8% и до 2020 г. - на 10%. Повишават се санкциите при нарушаване на качеството на бензина и дизеловите горива.

В края на декември м.г. МС одобри **промени в Наредбата за регулиране на цените на природния газ**, чиято основна цел е да се създадат ясни правила за формиране на цената на синьото гориво и да се постигне по-добър баланс между интересите на обществения доставчик и потребителите. Като фактор на ценообразуването са посочени и запасите от природен газ. От 3% на "до 2%" в годишен аспект се намалява нормативно регламентираната надценка за обществения доставчик на газ. С основен дял в разходите, които общественият доставчик извършва с приходите от нея, е заплащането на съхранението на оперативните количества природен газ. Чрез тези изменения се дава възможност за прилагане на механизма за компенсиране на недовзет, съответно надвзет приход за предходен период. Това означава, че е възможно запазването на цената на природния газ през едни периоди и нейната промяна през други, като общественият доставчик ще се компенсира за претърпените загуби по време, когато цената е останала постоянна. Според предварителните прогнози парното отопление е трябвало да поскъпне с 10-11%, а в резултат на одобрените от правителството нормативни промени повишението на цената му ще е в рамките на 4-5 на сто.

Големи енергийни инфраструктурни проекти. През последните месеци на 2009 г. настъпи известно изясняване в развитието на големите енергийни проекти, в които участва България, и по-специално перспективата пред проектите за АЕЦ "Белене", "Южен поток" и Бургас - Александруполис, както и за бъдещите преговори с "Газпром".

АЕЦ "Белене". В края на октомври м.г. германската компания RWE се отказа от участие в проекта. Според RWE въпреки конструктивното отно-

шение и усилията на новото българско правителство не са постигнати основните цели, заложи в споразумението за съвместно разработване на проекта между НЕК и RWE. Освен проблемите, произтичащи от световната икономическа и финансова криза, като причина за това решение на компанията се изтъква и непостигането, въпреки многократните настоявания пред предишното правителство, на два етапа от проекта - подписване с изпълнителя на договор за инженеринг, доставка и строителство и финансово структуриране на проекта.

При новата ситуация стъпките, които предприема правителството, са преди всичко изясняване на начините за финансово структуриране на проекта, а след това ще бъде уточнен механизмът за осъществяването на техническите етапи.

Въпреки оттеглянето на RWE като стратегически инвеститор избраният вече строител "Атомстройекспорт" продължава да има голям интерес към изпълнението на проекта. В началото на декември м.г. руската страна промени офертата си за АЕЦ "Белене" и поиска корпоративни вместо държавни гаранции, за да предостави заем за изграждането на атомната централа, както и да придобие 100% от ядрения проект. Позицията на правителството след поредицата от българо-руски разговори е, че и двете страни са заинтересовани от развитие на този проект. България вече е изхарчила за него много средства, а Русия се стреми да има един "образцов проект" в ЕС. Възможността сега е да бъде определена окончателната структура като акционерно участие и чрез финансиране на проектен принцип, включително и руско, проектът да бъде продължен без допълнителен финансов ангажимент за България. Вероятно българският дял в новата атомна централа ще бъде в рамките на 20-30 на сто.

Българският енергиен холдинг (БЕХ) възнамерява в края на януари 2010 г. да обяви търг за избор на консултант за АЕЦ "Белене". Бъдещият консултант ще има задачи, свързани с реструктуриране на проекта по икономически обоснован начин и създаване на концепция за нова акционерна структура, която да позволи включването на нови инвеститори в него, както и дейностите по техния избор. Също той ще трябва да предложи и мерки за гарантиране на прозрачността при реализацията на проекта АЕЦ "Белене".

"Южен поток". По време на заседанията на междуправителствената комисия през декември м.г. България и Русия са се договорили по всички отворени въпроси за реализацията на "Южен поток". България подкрепи руското предложение за увеличаването на капацитета на газопровода. През 2010 г. разговорите за реализацията на газопровода "Южен поток" ще продължават на корпоративно ниво с цел подготовка на акционерно споразумение и предпроектно проучване.

"Набуко". Подготовката за реализацията на проекта "Набуко" е в напреднал етап. През декември правителството взе решение да предложи на НС да ратифицира междуправителственото споразумение за газопровода "Набуко", подписано от Австрия, България, Унгария, Румъния и Турция на 13 юли 2009 г. в Анкара. Споразумението включва задължение за държавите да оказват политическа подкрепа, да създават и поддържат благоприятни правни и регулаторни условия за осъществяване на проекта и да подкрепят компаниите, участващи в неговата реализация.

В началото на декември ЕК одобри искането на международната проектна компания "Набуко Газ Пайплайн Интернешънъл" за финансова помощ в размер на 200 млн. лева. Окончателното приемане на решението се очаква в началото на 2010 година.

Бургас - Александруполис. По отношение на проекта за петролопровода Бургас - Александруполис позицията на българското правителство е, че той няма да бъде замразяван. Неговата съдба обаче ще зависи от резултатите от оценката за въздействието върху околната среда (ОВОС), която трябва да извърши МОСВ. През декември м.г. на сайта на МРРБ беше публикуван текстът на споразумението между правителствата на Русия, България и Гърция за сътрудничество в строителството и експлоатацията на петролопровода Бургас - Александруполис. В него се посочва, че то се сключва за неопределен срок. Всяка страна може да излезе от него след достигане на възвращаемостта от проекта за петролопровода.

Предстоящи преговори с "Газпром". До края на февруари т.г. трябва да започнат преговорите между България и Русия за новите договори за доставка на природен газ. Българската страна ще настоява да бъдат сключени директни договори без посредници. Ще бъде предложено, ако има клауза *take or pay*, задължително плащане на заявени, но неизползвани количества, тази част да може да се реекспортира, да има гаранции за изпълнение от страна на доставчика и т.н.

Алтернативни проекти за доставка на природен газ. Налице е положително развитие на възможностите за алтернативни проекти за доставка на газ, които биха имали много голямо значение за нашата енергийна сигурност. През декември м.г. ЕК одобри финансирането на междусистемната газова връзка на България с Гърция в размер на 45 млн. евро и с Румъния - 9 млн. евро. Средствата се отпускат по европейския план за икономическо възстановяване в частта му за газова и електрическа инфраструктура. Окончателното приемане на решението се очаква в началото на 2010 г. Новите връзки могат да бъдат изградени след две години и ще позволят алтернативни доставки на руските. Също така в обновената версия на индикативния списък на ЕК с приоритетни инфраструктурни проекти в договарящите страни е включен и проектът за изграждане на газова междусис-

темна връзка България - Сърбия по трасето на газопровод София - Димитровград - Ниш с дължина 170 км.

В края на декември правителството одобри Меморандум за разбирателство и сътрудничество в енергетиката между МИЕТ и Министерството на промишлеността и енергетиката на Азербайджан. Документът, който беше подписан на 13 ноември м.г., предвижда завършване на преговорите между газовите компании на България и Азербайджан - "Булгаргаз" и ГНКАР, и сключване на дългосрочен договор за доставка на природен газ за не по-малко от 1 млрд. куб.м през 2011-2012 година.

БЕХ. Дружествата, които влизат в състава на Българския енергиен холдинг (БЕХ), са формирали през октомври 2009 г. 36.3 млн. лв. печалба преди облагане с данъци. Общата печалба на групата за първите десет месеца на м.г. достига 367.3 млн. лева. Най-добър резултат в групата на БЕХ и през октомври продължава да отчита ТЕЦ "Марица-изток 2". "Булгартрансгаз" и "Булгаргаз" също отчитат традиционно добри резултати. Голямо намаление на загубите си отчитат "Мини Марица-изток". НЕК също за пореден месец отчита намаление на загубата си.

В ход е подготовка на процедура за пускане на акции на борсата от "Булгартрансгаз". Изчакват се препоръките на консултантите, но със сигурност ще бъдат пуснати акции и на българската борса. Също така предстои да се вземе решение по въпроса за обединяване в едно дружество на миноритарните дялове на държавата в трите електроразпределителни фирми. Обмисля се и идеята това дружество да бъде предложено за продажба.

Транспорт

През 2009 г. икономическата криза засегна сериозно транспортния сектор. Намалеха превозите на товари и пътници във всички видове транспорт. В особено тежко състояние се оказа железопътният транспорт, в дълбока финансова криза е пристанище Бургас. Сериозни затруднения изпитват автомобилните превозвачи. Очакванията са, че през 2010 г. транспортът постепенно ще започне да излиза от кризата, но това вероятно ще се случи през втората половина на годината. Основания за подобен извод дават както някои положителни данни от края на 2009 г., макар че все още има спад спрямо 2008, така и някои от мерките, които предприема правителството за подпомагане на отрасъла. Голямо значение за положителното развитие на транспорта ще имат и ускоряването и по-ефективното усвояване на средствата по оперативните програми и по-специално по ОПТ и ОПРР. С европейски средства през настоящата и до 2013 г. трябва да се изградят големи, национално значими инфраструктурни обекти.

По предварителни данни на НСИ през третото тримесечие на 2009 г. превозените товари със **сухопътен транспорт** се увеличават с 19.9% спрямо

второто тримесечие. Това се дължи предимно на нарасналия обем на превозите с автомобилен транспорт - както на вътрешните, така и на международните. В сравнение със същия период на 2008 г. обаче се регистрира намаление с 2.9%, което е резултат от по-малкото превозени товари при вътрешните превози. Същевременно извършената работа в тонкилометри нараства с 51.8% спрямо предходното тримесечие и 28.2% в сравнение със съответното тримесечие на м.г. Това се дължи на увеличеното средно превозно разстояние.

В пътническия транспорт през третото тримесечие на м.г. превозените пътници със сухопътен транспорт са 5.7% по-малко в сравнение с предходните три месеца, а спрямо същия период на 2008 г. намалението е 9.4 на сто.

Данните за **водния транспорт** показват, че през периода юли - септември 2009 г. количеството на превозените товари от плавателни съдове е със 7.4% повече в сравнение с второто тримесечие. Спрямо същото тримесечие на 2008 г. обаче те са с 38.9% по-малко. Това се дължи основно на двойното намаление на превозените товари от морския транспорт. Същевременно броят на превозените пътници от водния транспорт се е увеличил с 44.9% спрямо предишните три месеца, но в сравнение с третото тримесечие на м.г. е регистриран спад от 17.8 на сто.

Противоречиви са данните за превозените товари и пътници от **железопътния транспорт** през последните месеци на 2009 г. Така например през септември и октомври в резултат на увеличението на вътрешните превози е регистрирано нарастване на превозените товари в сравнение с предходните месеци - през септември обемите са с 3.8% повече от август, а през октомври с 20.1% повече от септември. Данните за ноември показват намаление на превозените товари с 11.3% спрямо октомври, което се дължи на общото намаление на превозите. В сравнение с ноември 2008 г. е регистриран спад от 28.6%, като най-голямо е намалението на вътрешните превози. През ноември извършената работа е с 12.6% по-малко в сравнение с предходния месец. Спрямо ноември 2008 г. е регистриран спад от 24.5%. През ноември 2009 г. железопътният транспорт е превозил с 8.6% по-малко пътници спрямо октомври, а спрямо ноември 2008 г. превозените пътници са със 7.1% по-малко.

В края на декември м.г. правителството одобри **промяна в Тарифата за инфраструктурните такси**, събирани от НКЖИ. В сила от 1 януари 2010 г., **таксите за товарните превози ще бъдат по-ниски средно с 20%**. С намаляването им техният размер се доближава до средните нива в ЕС, като се засилва конкуренцията на пазара и се създават условия за нарастване обема на товарните превози. Инфраструктурните такси включват таксата за резервация на капацитет на железопътната инфраструктура и таксата за преми-

наване по железопътната инфраструктура. От своя страна таксата за преминаване по железопътната инфраструктура включва таксите за използване на железния път, на електрическите инсталации, на контактната мрежа и енергоснабдителните съоръжения и на системите за управление и сигурност на движението. По-късно през 2010 г., след като заработи дъщерното електроразпределително дружество на НКЖИ, от инфраструктурната такса ще бъде извадена таксата за пренос на електроенергия. Стремешт е това дружество само да се издържа и да търси потенциални потребители.

Строителство на големи инфраструктурни обекти. От голямо значение за развитието и конкурентоспособността на българската икономика са състоянието и изграждането на транспортна *пътна и железопътна инфраструктура и особено на магистралите*. Правителството на ГЕРБ си постави амбициозната задача до края на мандата през 2013 г. да бъдат изградени три магистрала: АМ "Тракия", АМ "Люлин" и АМ "Марица".

АМ "Люлин". Най-напреднала, тъй като започна през 2007 г., но и съпътствана с най-големи проблеми от различно естество е работата по изграждането на АМ "Люлин". По график обектът трябва да бъде готов през есента на 2010 г. През януари т.г. при проверка от представители на МТИТС и МРРБ отново беше констатирано, че графикът изостава сериозно (изпълнението е около 40%) и има реална опасност, ако до края на годината не се компенсира изоставането, да се наложи да връщаме пари на ЕК, тъй като строителството се извършва със средства по програма ИСПА (111,34 млн. евро) и 25% национално съфинансиране (37,11 млн. евро).

АМ "Тракия". Осем фирми и консорциуми от България, Австрия, Гърция, Турция, Хърватия са подали оферти за изграждане на лот 2 от АМ "Тракия". Според министъра на регионалното развитие и благоустройството създадена е много добра организация и от страна на държавата няма да има пречки за приключването на процедурата по избор на изпълнител. Очакванията са в началото на май т.г. строителството да започне, като до тогава трябва да са готови всички необходими разрешителни за строежа. Прогнозната стойност е 96 млн. евро. За следващите две отсечки (лот 3 от Нова Загора до Ямбол и лот 4 от Ямбол до Карнобат) процедурите трябва да започнат съответно до края на януари и през февруари. Разчетите са за около четири месеца да има избран изпълнител и до края на юли да започне строителството и по тези отсечки. Прогнозните стойности са 108 млн. евро за лот 3 и 146 млн. евро за лот 4. Финансирането се осъществява по ОП "Транспорт", а общата дължина на трите лота е 115 км. Както беше нееднократно обявено, правителството на ГЕРБ се ангажира през лятото на 2012 г. магистрала "Тракия" да бъде завършена. Това, разбира се, ще се случи само при максимални усилия и перфектна организация на всички институции, които имат отношение към процеса.

АМ "Марица". Търговете за четирите лота на АМ "Марица" трябва да бъдат обявени през есента на 2010 г., а изпълнителите ще станат ясни през зимата на 2011 г. Проектът включва ново строителство на 67 км магистрален участък, който ще свързва автомагистрала "Тракия" при п.в. Оризово с "Капитан Андреево" на българо-турската граница. Предвижда се изграждането на трасето да струва общо 104 млн. евро по ОПТ.

Метро. Един от най-успешните инфраструктурни обекти и от голямо значение за облекчаване на транспортните проблеми на София е изграждането на метрото. През есента на м.г. влезе в цялостна експлоатация първият метродиаметър от "Обеля" до "Младост 1" с обща дължина 18 км. Оценките са, че ежедневно 180 хил. души вече ползват метрото. През 2010 г. продължава изграждането на неговото продължение до бул. "Цариградско шосе" (Интер експо център), както и на втория лъч от надлез "Надежда" до бул. "Черни връх". Започва изграждането и на участъка от надлез "Надежда" до метростанция "Обеля". Предвижда се стойността на строителните работи само за тази година да бъде около 100 млн. лева. Работата трябва да приключи през 2012 г., когато в експлоатация ще бъдат още 13 км и се очаква 10-12% от трафика в града да бъде поет от метрото.

Жп линия Пловдив - Бургас. През ноември стартира тръжната процедура за избор на изпълнител по проекта "Рехабилитация на железопътната инфраструктура по участъците на жп линията Пловдив - Бургас". Това е най-големият железопътен проект по ОП "Транспорт", стартирал до този момент. Индикативният му бюджет е 366.45 млн. лв., от които 64% безвъзмездна финансова помощ от Кохезионния фонд на Европейския съюз и 36% от националния бюджет. Проектът е от приоритетно значение за България. Отсечката с дължина 260 км е част от общоевропейски транспортен коридор 8. Срокът за изпълнение е 2013 г. След реализацията ще се постигнат скорости от порядъка на до 160 км/ч при средни скорости в момента от порядъка на 80 км/ч, което ще намали пътуването от Пловдив до Бургас с час.

Проект на Стратегия за развитието на транспортната система на Република България за периода до 2020 г. бе представен през ноември от МТИТС за обсъждане. Основната цел на документа е определянето на най-важните насоки за развитие на транспортната система в посочения период. Стратегията е разработена по определената съвместно с холандски консултанти схема, която е характерна за повечето общи стратегии за развитие на транспорта на европейските държави. В стратегията се посочва, че транспортният сектор на България е призван да съдейства за икономическото и социалното развитие на страната, като осигурява ефикасен, ефективен и устойчив транспорт; подпомага балансираното регионално развитие; съдейства за интегрирането на страната в европейските структури, отчи-

тайки кръстопътното положение на България и нейния транзитен потенциал. Стратегическите цели на българския транспортен сектор са: постигане на икономическа ефективност; развитие на устойчив транспортен сектор; подпомагане на регионалното и социалното развитие и обвързаност. На базата на мисията, целите и анализа на сектора са формулирани и осем стратегически приоритета: 1. Ефективно поддържане, модернизация и развитие на транспортната инфраструктура; 2. Интегриране на българската транспортна система в европейската; 3. Прозрачни и хармонизирани условия за конкуренция на транспортния пазар. Осигуряване на добра бизнес среда; 4. Осигуряване на адекватно финансиране за функциониране и развитие на транспортния сектор. Ефективно усвояване на средствата от европейските фондове; 5. Ограничаване на негативното въздействие на транспорта върху околната среда и здравето на хората; 6. Развитие на интермодалния транспорт; 7. Осигуряване на качествен и леснодостъпен транспорт във всички райони на страната; 8. Устойчиво развитие на масовия обществен транспорт. Към всеки един от тези приоритети са разработени конкретни мерки за изпълнение.

Въз основа на определените в стратегията приоритети и мерки ще се изготвят средносрочни и краткосрочни програми и планове. Средносрочните програми са четиригодишни и ще планират действията, проектите и задачите на правителството. Краткосрочните програми представляват план за действие за предстоящата година със съответни срокове и отговорници. Конкретните средства за изпълнение на политиките се планират чрез тригодишна бюджетна прогноза, като се следват насоките за развитие на посочените по-горе документи.

Документът беше обсъден и от ресорната парламентарна комисия. Основните критики към проекта за стратегия са, че на места са използвани остарели данни и прогнози и не се отчита в достатъчна степен влиянието на икономическата криза, както и по някои от заложените приоритети и мерки.

Според МТИТС, тъй като официалните данни са до 2008 г., когато все още криза не се е предвиждала, при изготвянето на трафичните прогнози за базова година е използвана 2008. Вследствие на кризата се наблюдава значителен спад в количеството превозени товари и пътници. В тази връзка са разработени краткосрочни документи въз основа на настоящата стратегия, които отразяват влиянието на кризата върху транспорта - Визия за развитието на транспортния сектор до края на 2010 г., Антикризисен план и част "Транспорт" от програмата на правителството за европейското развитие на България.

В началото на януари бяха отворени офертите за спечелване на обявената от МТИТС обществена поръчка с предмет "**Изработване на стратегически**

бизнес план за развитие на железопътния транспорт". В срок от месец министерството трябва да избере фирмата победител измежду 10 кандидатите - компании и консорциуми. Обществената поръчка е за 1 млн. лв., а срокът за изпълнение - 10 месеца. Същевременно според информация на вестник "Пари" обществен съвет, съставен от експерти във всички области на транспорта, ще разработва паралелна стратегия за развитие на железниците, която да позволи повишаването на качеството на услугата в железниците и тя да стане конкурентоспособна. Трябва да се залага на внедряването на модерни технологии и обновяване на парка.

Предстоящи промени в нормативната база. В края на декември 2009 г. МС одобри проект на Закон за *изменение и допълнение на Закона за движение по пътищата*. С предлаганите промени се въвеждат пакет от ефективни и строги мерки, които трябва да осигурят противодействие на нарушенията като фиктивното преминаване на технически преглед и черния пазар на шофьорски книжки. Някои от предлаганите промени са: глоба от 5000 лв. и отнемане на разрешението за постоянно за изпълнителите на годишен технически преглед на МПС, които са нарушили закона; лична отговорност на служителите, които извършват техническите прегледи; в пункта за извършване на техническите прегледи трябва да е оборудвана система за видеонаблюдение, за да се гарантира реалното извършване на прегледа и последващият контрол; технически устройства, позволяващи извършването на аудио-визуални записи по време на практическия и теоретичния изпит за придобиване на правоспособност за управление на МПС; с промените в българското законодателство се въвеждат и изискванията на директива 2007/46/ЕО за задължителната система за типово одобряване на всички категории превозни средства; въвеждат се и изискванията на директива 2006/126/ЕО, които определят видовете категории на превозните средства във връзка с правоспособността за управление на водачите, както и разпоредбите, свързани с изискванията за минимална възраст на водачите за управление на различните видове превозни средства.

През декември м.г. МТИТС обяви за обществено обсъждане *проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за автомобилните превози*. Някои от по-важните промени, които се предвиждат, са: чуждестранни превозвачи от страни извън ЕС няма да имат право да пренасят товари между два пункта в България, изключения ще се допускат за превозите, извършвани по двустранните спогодби или многостранни спогодби, по които България е страна, или съгласно разпоредбите на регламент (ЕО) 1072/2009 на Европейския парламент и на Съвета от 21.09.2009 г. относно общите правила за достъп до пазара на международни автомобилни превози на товари; общинските съвети ще определят максимални цени за таксиметров превоз, които ще са валидни за територията на цялата община; създава се опреде-

ление на "транспортен агент", като се предвижда регистрационен режим за този вид дейност, регистрацията ще се извършва от Изпълнителна агенция "Автомобилна администрация"; предвиждат се парични глоби за водачи, които не спазват определеното време за управление и почивка, извършват превози за собствена сметка, нямат тахографи и пр.

Строителство и недвижими имоти

Строителство и инвестиции. По данни на Националния статистически институт (НСИ) през декември 2009 г. съставният показател "бизнес климат в строителството" приблизително запазва равнището си от предходния месец, което спрямо септември бележеше спад с 2.9 пункта. Според инвеститорите строителната активност и осигуреността на производството с поръчки ще продължават да намаляват. Същевременно през следващото тримесечие се очаква негативната тенденция за свиване на дейността да продължи. За първи път от ноември 2008 г. финансовите проблеми изместват несигурната икономическа среда като основен фактор в затрудненията на предприятията. Засилва се и влиянието на недостатъчното търсене. В края на 2009 г. предприятията, които предвиждат намаление на продажните си цени, продължават да са повече от тези, които считат, че цените им ще се повишат в първите месеци на 2010 г., в резултат на което за тринадесети пореден месец балансовият показател е отрицателен и достигна ниво от -13.4%, а през септември миналата година той беше на ниво -4.9 на сто.

Докато предприемачите се концентрират върху продажбите на съществуващите и стоят настрана от нови проекти, строителството потъва до рекордно ниски равнища за последните години, показват данни на НСИ за издадените разрешения за строеж. През второто и третото тримесечие на 2009 г. броят на жилищата с разрешение за строителство в София е малко повече от една трета от средното число в периода между 2006 и 2008 г. Общо в последните 24 месеца е одобрено изграждането на 9466 жилища, което е с 29% по-малко от предходните две години. В Бургаска област спадът за деветмесечието е 56%, а спрямо същия период на 2007 г. обемът е спаднал със 72%. Във Варненска област разрешителните през третото тримесечие са с 60% под обема, достигнат през 2008 г. Това е цифровото изражение на краха на един пазар, който в продължение на няколко години се носеше по гребена на вълната на евтин кредит и мощно търсене. Обратната страна - спирането на строителството, означава глътка въздух за курортите и в същото време застои в обновяването на жилищния фонд в големите градове.

Тенденциите в сектора на строителството, които наблюдавахме през 2009 г., показаха преориентиране на предприемачите от частни към публични инвестиции и търсене на финансови решения от еврофондовете. Големи строителни компании, чиято дейност обхващаше предимно жилищно строителство и

хотелски комплекси, се пренасочиха към изграждането на магистрали и пътища. Причината за преориентирането, от една страна, е стагнацията в сектора, а от друга са средствата от европейските оперативни програми - над 1 млрд. евро, предвидени за изграждане на пътна инфраструктура, на фона на стагнацията в жилищното строителство и туризма.

Жилищно строителство. Изминалата 2009 г. беше трудна за бизнеса с недвижими имоти. Цените на жилищата заличиха една година на главоломен растеж, реализиран между първата половина на 2007 и същия период на 2008 г. Покупко-продажбите на имоти в големите градове паднаха с около 50% през първата половина на годината спрямо същия период на 2008 г. Всичко това потвърди мнението, че цените на имотите продължават да се влияят от същите фактори, които ги движеха нагоре по време на бума, но този път с обратен знак. Пазарът стигна абсолютното дъно през второто тримесечие на 2009 г., след което спадът на цените започна да се забавя (макар че и към края на годината нямаше индикации да е спрял). Предприемачите реагираха, като спряха строителството. Всички участници на пазара трябваше да се настроят на нов режим на работа с по-бавни темпове, значително по-ниски приходи и стремеж към намаляване на разходите.

Офертни цени на жилища в евро на кв.м (декември 2009 г.)*					
Град	Квартал	Панели	ЕПК	Тухла	Ново строителство
София	Център	840 - 1080	850 - 1280	730 - 3300	770 - 2200
	Лозенец	620 - 1260	880 - 1000	1000 - 2500	1060 - 2650
	Иван Вазов	1080 - 1140	1000 - 1570	1130 - 2000	1360 - 2000
	Манастирски ливади	N/A	N/A	650 - 1700	550 - 1500
	Изток, Изгрев	740 - 1000	930 - 2000	1000 - 1700	980 - 2200
	Люлин	440 - 1040	500 - 1100	660 - 1090	520 - 940
	Младост	520 - 970	560 - 1120	820 - 1910	670 - 1200
Пловдив	Център	760 - 900	490 - 720	620 - 1440	650 - 1300
	Кършияка	400 - 600	420 - 710	450 - 1200	440 - 980
	Смирненски	380 - 490	530 - 630	480 - 850	520 - 700
	Тракия	360 - 630	520 - 710	390 - 720	550 - 710
Бургас	Център	720 - 1100	750 - 1040	680 - 1740	750 - 1400
	Лазур	700 - 1000	730 - 1030	690 - 1700	950 - 1600
	Изгрев	520 - 670	550 - 730	620 - 800	620 - 790
	Славейков	450 - 640	660 - 900	730 - 870	600 - 800
Варна	Център	700 - 940	880 - 1000	730 - 2000	950 - 2000
	Гръцка махала	N/A	N/A	1000 - 1700	N/A
	Чайка	720 - 1320	N/A	860 - 1600	810 - 1060
	Младост	650 - 930	670 - 840	N/A	N/A
	Владиславово	400 - 670	N/A	N/A	500 - 580

* Цени на база наличното предлагане на двустайни и тристайни апартаменти (около 100 кв. м с общи части, без първи и последни етажи) към предходния месец.
N/A - няма информация за предлагане.
Източник: НСНИ, Индекс Имоти

През четвъртото тримесечие на 2009 г. се установи усещане за стабилизация на пазара на жилища, въпреки опасенията ръстът на безработицата и загубите от лоши кредити да ограничат търсенето и през 2010 г. Анализи на експерти от бранша във връзка с индекса на цените показваха, че стойностите са паднали с общо над 17% в София от пика им, но половината от тази загуба е инкасирана през първото полугодие. През третото тримесечие свиването е било 0.8% спрямо предходните три месеца. Резултатите подкрепиха увереността, че цените са намерили дъното, след като малко по-рано НСИ също отчете втория най-малък спад в последните четири тримесечия и осезаемото забавяне спрямо рязкото падане на стойностите на тези имоти през първото полугодие.

Ваканционни имоти. Сегментът "ваканционни имоти" също регистрира осезаемо понижение на продажбите и редица трудности през изминалата година. Въпреки очакванията, че строителните предприемачи по Черноморието ще намалят цените, за да компенсират липсата на интерес, те не го направиха в изчакване на по-добри времена. Факти като лоша инфраструктура, некачествено строителство и изоставени строежи не звучат никак позитивно и за съжаление не играят положителна роля за привличането на английски и скандинавски купувачи. Надеждата на инвеститорите е свързана с руския пазар. Сравнително малката езикова бариера, както и доброто отношение са предимства, които руските клиенти усещат. В най-близко бъдеще очакванията за развитието на ваканционните имоти са свързани с настоящите месеци и събуждането на интереса към зимните курорти. Купувачите определено имат пред себе си едно основно предимство и ако преди година се залагаха цени от почти 3000 евро на кв.м в Банско, днес трудно може да се намери оферта за повече от 1400 евро на кв.м за напълно обзаведени апартаменти в комплекси в близост до лифта. Липсата на добра реклама за българския пазар на имоти, сгрешената концепция за неговото развитие и лошият имидж са част от основните проблеми, които засега се задълбочават.

Бизнес строителство. През 2009 г. процентът на свободните площи нарасна за повечето райони в София с изключение на центъра. На този етап са налице около 170 хил. кв.м завършени незаети *офис помещения*, а до края на първото шестмесечие на 2010 г. се очаква да бъдат завършени и

доста други сгради, които ще увеличат дела на чакащите продажба бизнес имоти. Една от основните грешки, допускани от предприемачите, е, че всички те насочиха вниманието си към изграждане на офиси "клас А", като очакваха наеми между 15 и 20 евро на кв.м месечно. При тези нива големите строителни разходи бяха възможни, но през последната година продажбите на пазара се реализираха доста трудно, а наемите паднаха чувствително. Очакванията за 2010 г. са свързани с надежда за по-голяма активност, която по-скоро ще бъде от страна на наемателите. Също така се очаква преместване на големите компании от старите сгради в центъра на столицата към нови обекти в периферията. Следващите месеци сделки ще се реализират предимно в сегмента наеми, като пазарът ще даде възможност за избор - ще се предлага по-качествен продукт на приемлива цена.

Спадът на цените на *складовете* спря. След като наемите на индустриални площи поевтиняха с около 10% до края на третото тримесечие на 2009 г., в последните месеци на годината те останаха стабилни. Все още наемателите на складове нямат голям избор - помещенията, които са в диапазона 2-3 евро на кв.м, обикновено са стари, неизолирани и се нуждаят от ремонт, докато новите се предлагат на нива между 4 и 6 евро на кв.м месечно в София и 3.5 - 5 евро на кв.м в другите големи градове. Вариантите за продажба остават малко и в повечето случаи се предлагат парцели.

За пазара на *търговските площи* 2009 г. бе година на изпитания. За съжаление очакванията

Офертни цени на ваканционни жилища в евро на кв. м (декември 2009 г.)*	
Район	Ценови нива
Албена, Кранево	760 - 1770
Евксиноград	670 - 1500
Св. св. Константин и Елена	1220 - 1800
Несебър	550 - 2500
Приморско	790 - 1350
Банско	500 - 1200
Боровец	500 - 1300
Пампорово	500 - 1100

* Цени на база наличното предлагане на ваканционни апартаменти към предходния месец.
Източник: НСИ, Индекс Имоти

Офертни цени на търговски площи в евро на кв.м (декември 2009 г.)*			
Град	Район	Наеми (за месец)	Продала
София	Търговски центрове и молове	30 - 60	1550 - 5000
	бул. "България"	6 - 40	1700 - 5300
	ул. "Т.С. Раковски"	10 - 50	2000 - 7500
	бул. "Васил Левски"	9 - 60	3500 - 9500
	бул. "Витоша"	10 - 100	7550 - 18 000
	бул. "Мадрид"	N/A	N/A
	бул. "Мария Луиза"	14 - 80	3500 - 7800
	бул. "Патриарх Евтимий"	10 - 60	3190 - 9700
	бул. "Тодор Александров"	N/A	1700 - 6300
	бул. "Христо Ботев"	15 - 30	N/A
Пловдив	Идеален център	13 - 100	1500 - 11 700
	Търговски центрове и молове	25 - 50	N/A
	Център	3 - 50	600 - 11 250
	кв. "Въстанически"	2 - 20	400 - 2200
Бургас	кв. "Кършияка"	3 - 30	500 - 3500
	Търговски центрове и молове	N/A	N/A
	Център	4 - 50	1000 - 4400
	кв. "Лазур"	4 - 35	800 - 3600
Варна	кв. "Славейков"	4.5 - 8	800 - 1700
	Търговски центрове и молове	25 - 50	N/A
	Център	4 - 100	700 - 8800
	кв. "Бриз"	7 - 13	700 - 2500
	кв. "Чайка"	6 - 15	1400 - 3000

* Цени на база наличното предлагане на търговски площи към предходния месец.

N/A - няма информация за предлагане.

Източник: НСИ, Индекс Имоти

за развитието на този сегмент през първото полугодие на 2010 г. не са оптимистични. До края на годината се очаква да бъдат завършени още 14 търговски центъра в цялата страна. При повишено предлагане и намалено търсене е сигурно, че цената ще върви надолу. Корекцията при наемите, които се оферират в София, е от порядъка на 30% надолу. За второто полугодие на 2009 г. максималните стойности за наем и в Бургас, и в Пловдив бяха коригирани от 80 на 50 евро на кв.метър. Във Варна има намаление от около 15% при максималните цени. Проучване на експерти от бранша показва, че е реалистично да се намерят площи и на по-ниски нива - на около 40 евро на кв.м на месец в Пловдив и Бургас и около 60 евро на кв.м във Варна в пешеходната зона. Спадът в наемите подкопа и офертните цени за продажба на търговски площи както по улиците, така и в молете. С продължаващия спад в търговията на дребно и успокояване темповете на разрастване на веригите малцина собственици на магазини по главните улици на големите градове се осмеляват да поискат цените, които очакваха преди 3-4 години.

Кредитиране. Тенденцията за увеличаване на броя отпуснати кредити, която се очерта през последните месеци, става все по-устойчива. Над 85% от всички отпуснати ипотечни заеми в края на миналата година са за нови сделки с жилищни имоти и се дължат основно на интереса към текущите цени. Ръстът на обемите беше стимулиран изцяло от поведението на банките - предлагането на кредити върна на пазара част от изчакващите клиенти, които направиха по-детайлно проучване на възможностите за покупка на имот. Забелязва се и увеличаване на средния размер на кредитите в подкрепа на бавното възстановяване на този пазар. Ръстът се дължи и на все по-честите покупки на тристайни и по-големи апартаменти. Друга причина е повишеният процент на финансиране, който в някои случаи - за ликвидни имоти и при хора със стабилни доходи, достига 80% от цената на жилището. Всички тези факти са признаци за повишеното доверие в пазара на имоти и във възможностите на клиентите да обслужват жилищните си заеми. С ипотечен кредит в момента се купува предимно първо жилище, но нараства и процентът на българите, които живеят в чужбина и използват възможността да направят добра инвестиция, възползвайки се от ниските цени и голямото предлагане. Друг изключително положителен сигнал за пазара е увеличеният процент на финансиране на панелни апартаменти. Този тип жилища пострада най-много при ценовата корекция и днес на пазара има много предложения за продажба на панелни апартаменти на изключително изгодни цени. По-ниските цени на този тип строителство привлякоха купувачи с по-ниски, но стабилни доходи, които през октомври и ноември купиха жилища с кредити, като за по-нови и добре поддържани панели - построени след 1980 г., успяха да постигнат финансиране до 70-

75%. Всичко това дава надежда за един по-активен и конкурентен пазар през 2010 година.

Нормативни промени. Въвеждането на правилото всички имотни сделки да се плащат само по банков път от 1 януари 2010 г. бе отложено за лятото. Парламентът не успя да приеме промените в Закона за нотариусите, които отхвърлят плащанията в брой. Проектът на правителството мина само на първо четене през правната комисия. Според специалисти след това ще е необходимо да бъде направена разяснителна кампания сред населението за ползите от въвеждането на новите правила при изповядването на сделките, както и за гратисния период, преди да влязат в сила. Целта на предложените от правителството промени е прозрачност при сделките с имоти, като по този начин ще се минимизират измамите и прането на пари. Между първото и второто четене в парламента ще бъдат променени някои текстове, но философията на законопроекта няма да се изменя. Ще бъде прецизиран текстът на декларацията, под която ще се подписват страните, че сумата в нотариалния акт е действителната цена на имота. Към закона няма да е необходимо да се изготвя специална наредба, смятат експертите, тъй като в момента се подготвя друга наредба на Министерството на регионалното развитие, която урежда достъпа на нотариусите до системата ЕС-ГРАОН. С документа ще се регламентира онлайн връзката на нотариусите със системата, в която има актуална информация за личните данни на гражданите.

Високи технологии и комуникации

Над милиард и половина лева разходи за ИТ през 2009 г. въпреки кризата са били похарчени в страната ни според анализ на IDC за 52 държави, включително България. Според проучването от 2008 г. до края на 2013 г. разходите за ИТ ще нарастват със 7.5% на година, докато БВП ще нараства само с 2.3% на година.

Деятностите, свързани с ИТ сектора, генерират приходи от данъци на обща стойност 355 млн. лв. през 2009 г. Анализаторите от IDC свързват растежа на пазара и с откриване на нови работни места в бранша, като според тях нови 9 хил. души ще бъдат наети в ИТ компании. Това ще се случва на фона на очакваното повишаване на общата безработица в страната и въпреки кризата, обхванала почти всички сектори, включително информационните технологии. Според проучването ръстът на пазара на информационни услуги ще спомогне за създаването на повече от 300 нови бизнес организации в периода 2009-2013 г. Има мнения на експерти от сектора, които не се покриват в пълна степен с очакванията на IDC, но е факт, че българският пазар стана свидетел на доста сделки (основно сливания и придобивания) в ИТ сектора през 2009 година.

В края на годината стана факт придобиването на двата най-големи кабелни оператора в България ("Евроком" и "КейбълТел") от Европейския фонд за дялово инвестиране EQT V. EQT V придобиха изцяло кабелния оператор "Евроком" от регистрираното в САЩ дружество за дялово инвестиране "Варбург Пинкус" и 70% от "КейбълТел" от Джин Филипс. Другият акционер в "КейбълТел" - Рон Финли, ще остане миноритарен акционер, като прехвърли своите 30% в новосъздадената компания. Общата стойност на двете транзакции възлиза на над 200 млн. евро.

2010 г. започна с подобно окрупняване на пазара с оповестеното разрешение на Комисията за защита на конкуренцията (КЗК) относно концентрацията, която ще се осъществи под формата на придобиване на едноличен контрол от страна на "Спектър Нет" АД, София, върху "Орбител" ЕАД, София. Двете компании осъществяват идентична дейност - предоставяне на фиксирани гласови телефонни услуги, предоставяне на достъп до интернет и пазар за пренос на данни и пренос на глас през интернет (VoIP услуги). Както може да се очаква, сделката ще окаже въздействие върху пазара на телекомуникационни услуги и по-специално фиксирания телефония и предоставяне на интернет достъп, което най-вероятно ще се отрази позитивно върху конкуренцията и предоставяните услуги на гражданите и бизнеса.

Данните от последното изследване на НСИ за използването на ИКТ в предприятията показват широкото разпространение на интернет сред бизнеса, като за периода 2004-2009 г. се наблюдава прираст от 22.1 процентни пункта. През 2009 г. използващите глобалната мрежа компании са 83.9%. Ширококоловата връзка нараства с още по-бързи темпове през последните шест години (41.2%), а 69.6% от предприятията имат високоскоростен интернет през 2009 г. Делът на предприятията, които имат интернет страница, плавно се увеличава и през 2009 г. достига 42.5 проценти пункта.

Близо 2/3, или 60%, от предприятията са се възползвали от удобствата на електронните услуги през интернет през 2009 г., за да получат информация, да изтеглят или изпратят попълнени формуляри по интернет до публични институции. Както може да се очаква, най-активни са големите предприятия с над 250 заети - 88.9% от тях са използвали услугите на електронното правителство през миналата година.

Броят на българските компании, осъществяващи продажби на стоки или услуги по интернет, се е увеличил двукратно през последните две години и през 2009 г. делът на предприятията с интернет достъп, които са осъществили продажби в мрежата, достига 4.2%. Въпреки това електронната търговия в предприятията е все още слабо развита и България е на едно от последните места в ЕС по използване на онлайн пазарите за покупки през 2009 г. (8.3%). Като най-сериозни бариери пред осъществяването на електронна търговия предприятията посочват притеснения за сигурността, свър-

зани с плащането, технически проблеми и не на последно място недостатъчно търсене от страна на клиентите.

Домакинствата с домашен компютър и интернет достъп се увеличават постоянно през последните 4 години, като за 2009 г. техният дял е съответно 31.7 и 29.6%. Делът на лицата, които регулярно използват интернет, е 39.7% за 2009 г., а средният абсолютен прираст за периода 2004-2009 г. е 6.5 процентни пункта. Докато през 2004 г. 41.5% от интернет потребителите са сърфирали през последните три месеца от вкъщи, то през 2009 г. този дял е 86%. Дори по-малко от предприятията са физическите лица, които са се възползвали от удобствата на електронната търговия и са купували стоки/услуги по интернет през първите три месеца на 2009 г. (3.3%). Тук причините са малко по-различни и по-лични - 21.7% предпочитат да видят продукта преди покупката, а 19.4% посочват, че нямат нужда да пазаруват в интернет.

През ноември бе приета Националната стратегия за ширококолов достъп до интернет. Идеята на стратегията е да насърчава развитието на инфраструктура за бърз интернет в цялата страна и ползването на електронни административни, медицински, правни и образователни услуги. Стратегията ще даде начален тласък за разгръщане на инвестиционни проекти от бизнеса в по-малките населени места. При проектирането на пилотните мрежи ще бъдат избирани населени места с най-голям бизнес и демографски потенциал, но без достъпни услуги. Очаква се през 2010 г. да бъдат стартирани пилотни проекти в около 26 населени места (с население средно по 20 хил. души), или общо около 520 хил. души. През 2011 г. може да започнат проекти, които да обхванат до 50 селища с население 760 хил. души. Финансирането за реализацията на тази част от стратегията е в рамките на Оперативна програма "Регионално развитие".

Туризм

Брой на туристите и приходи от туризм. Броят на чуждестранните туристи в страната от януари до октомври 2009 г. остава почти същият, както година по-рано. Броят на гостите от ЕС слабо нараства. **Приходите** от почиващите чуждестранни граждани са се увеличили с 1.3% спрямо 2008 г. Анализите на експертите от МИЕТ показват, че икономическата криза не е повлияла много съществено върху туристическия отрасъл. Единствено броят на пътуванията на български граждани в чужбина е намалял с около 11% за една година, но голяма част от тях, за да спестят средства, са избрали родни курорти, от което е спечелила българската индустрия.

През периода януари-октомври 2009 г. България е посетена от 5.281 млн. чуждестранни граждани (или слаб спад с 0.2% спрямо година назад). Най-много са румънците (830 хил.), следват германците (721 хил.), гърците (691

хил.), англичаните (274 хил.) и руснаците (273 хил.). Близко 4 млн. от чужденците, посетили България (по всички видове цели), са граждани на Европейския съюз (75.7% от всички чуждестранни туристи). Те са с 2.9% повече в сравнение с година по-рано.

По данни на БНБ приходите от международен туризъм в текущата сметка на платежния баланс за периода от януари до октомври 2009 г. възлизат на 2.271 млрд. евро, което е с 1.3% повече в сравнение със същия период на 2008 г. **Разходите** на българските граждани за пътувания в чужбина за същия период са общо 1.038 млрд. евро, или с 16.9% по-малко спрямо същия период на 2008 г.* През десетте месеца на 2009 г. българските граждани са реализирали общо 4.399 млн. пътувания в чужбина по всички видове цели. Намалението спрямо същия период на 2008 г. е 11.2%. Страните от ЕС са посетени от 2.621 млн. българи, като спадът е 14.1%. Относителният дял на страните от ЕС в пътуванията на българските граждани е 59.6%. Предпочитаните за почивка дестинации са: Гърция (1.44 млн. посещения от януари до октомври), Турция (1.06 млн. посещения) и Румъния (399 хил. посещения).

Последните налични данни са за **ноември 2009 г.** и те потвърждават, че и през този период българите са пътували по-малко в чужбина в сравнение с ноември 2008 г. - пътуванията намаляват с близо 22% (в чужбина са пътували 295 хил. българи). Най-голям е спадът в пътуванията към Ирландия - с 96,2%. Намалели са и пътуванията до Япония - със 78.0%, Израел - с 62.9%, Швеция - с 55.5%, Дания - с 49.0%, Франция - с 48.5%, и др. Повишение се наблюдава единствено към две страни: Португалия - с 45.7%, и Турция - с 14.9%. Българите пътуват в чужбина основно по служебна линия - почти 45% от общия дял излизания зад граница, следват гостуване - 27.4%, почивка и екскурзия - 23 на сто.

Посещенията на чуждестранни граждани в България през ноември 2009 г. също са намалели с 8.9% спрямо същия месец на 2008 г. Страната е била посетена от 338 хил. чужденци. От страните - членки на ЕС, по-малко посещения в България са направили гражданите на Ирландия - с 34.6%, Италия - с 25.1%, Швеция - с 19.5%, Финландия - със 17.6%, и Румъния - с 16.9%. Същевременно е нараснал броят на испанците - с 10.1%, следвани от поляците - с 9.3%, словенци - с 8.5%, и чехи - със 7.2%. В групата "други европейски страни" най-голямо е намалението на посещенията на граждани от Сърбия - с 22.5%, Македония - със 17.9%, и Норвегия - с 13.5%. Най-голям е делът на транзитно преминаващите през страната чужденци - 36%. С цел почивка и екскурзия са пристигнали 26.6%, със служебна цел - 19%, по други причини - 15.5%, и гостуване - 2.9 на сто.

Брой на средствата за подслон. По данни на НСИ през третото тримесечие на 2009 г. в страната са функционирали 3303 средства за подслон и места за настаняване с над 10 легла (хотели, мотели, къмпинги, хижи и др. места за краткосрочно настаняване). Броят на стаите в тях е 115.6 хил., а на леглата - 261 хиляди. Общият брой на средствата за подслон и местата за настаняване е с 11.5% повече в сравнение със същия период на 2008 г., обаче общият брой на реализираните в тях нощувки намалява с 15.7% на годишна база.

Прогнози за зимния сезон. Според експерти от МИЕТ посещаемостта на българските курорти ще се запази непроменена през зимния сезон 2009-2010 г. Очаква се активизиране на руския и на румънския пазар, както и увеличаване на туристите от Сърбия, Македония и Черна гора след отпадането на визите за тези държави от 19 декември 2009 г. Работещите в отрасъла се надяват туристите от съседните държави да компенсират намаления брой гости от Великобритания и Ирландия, които се оттеглиха в периода на криза както от българския имотен пазар, така и от българските курорти.

В посока на насърчаване притока на туристи от съседна Гърция ще действа откриването на нови гранични пунктове - през 2010 г. ще бъде отворен ГКПП-Златоград, а през 2011 г. - ГКПП-Рудозем. Очаква се активизиране и на турския пазар след продължаващото модернизиране на курорта Пампорово, който е най-близкият зимен курорт до Истанбул (изграден е нов шестседалков лифт, осветена е пистата "Стената", монтирани са нови камери за контрол на лифтовите станции, оборудвани са 4 нови гардероба). През пролетта на 2010 г. ще започне ремонт на пътя Асеновград - Смолян, което трябва значително да улесни трафика.

Оптимистични са прогнозите за зимния сезон и на експертите от Националния борд по туризъм - според тях близо 550 хил. чужденци ще посетят България през периода от декември 2009 до април 2010 г. Очаква се около 3.4 млн. българи да пътуват през този период. Тези данни са основание за позитивни прогнози за зимния туристически сезон. Като цяло представителите на туристическия отрасъл очакват стабилизиране на бизнеса през 2010 г. Преобладава мнението, че дъното на кризата в туризма е достигнато през зимата и лятото на 2009 г., след което ще настъпи стабилизиране на пазара или поне задържане на равнищата от предходната година.

Законодателни промени, реклама и маркетинг. Експерти от Националния борд по туризъм ще предложат промени в **Закона за туризма**. Целта е да се определят ясно и категорично отношенията между държавата и бизнеса, да се дефинират туристическите атракции, които са държавна собственост, и как те да бъдат управлявани. С промените в закона ще се въведе понятието "атракция", ще се уеднаквят с международните стандарти поня-

*По данни на НСИ

тия като "турист", "екскурзиант", както и ще се консолидира бизнесът в една организация, с която да общува правителството.

За съжаление средствата за **реклама** на България като туристическа дестинация продължават да бъдат недостатъчни - бюджетът за национална туристическа реклама през тази година ще бъде в размер на 3.145 млн. лв. Недостигът на средства е причина през 2010 г. България да участва в по-малко туристически изложения. След анализ на наличните средства от програмата за национална реклама ще отпаднат изложенията в Алмати, Шанхай, Сеул, Барселона и др. България няма да участва и на специализираните борси ВТЕ, КОТФА и Turistik & Caravaning в Брюксел. През 2010 г. страната ще бъде представена само на най-големите туристически борси в Москва, Лондон и Берлин. България ще се рекламира като дестинация за целогодишен туризъм, в която освен ски и море има възможности за SPA, културен и исторически туризъм.

Селско стопанство

Състояние на отрасъла. Сравнително благоприятните климатични условия през 2009 г. осигуриха добра реколта, а животновъдите за пръв път получиха европейски субсидии за глава животно. Всичко това направи аграрния сектор един от най-малко засегнатите от кризата. Произведената през годината продукция е почти колкото през 2008 г., но цените следват общата тенденция на спадане и като цяло стойността на продукцията пада. Относителният дял на аграрния сектор в създадената през деветмесечието на 2009 г. брутна добавена стойност спада на 6.9% (при 8.4% година по-рано). Въпреки многобройните протести на фермерите и вероятността част от дребните производители да се оттеглят, засадените площи са почти колкото през предходната година, а това означава, че интересът към бизнеса не намалява. Нещо повече, всички експертни прогнози за развитие на националната икономика акцентират върху неизползвания потенциал на отрасъла и изостреното внимание на инвеститори и мениджъри към него.

В края на годината обикновено най-активно действащ е *пазарът на слънчоглед*. Общото производство през 2009 г. е около 900 хил. т, а обичайното потребление в страната - 200-250 хил. т. Останалото количество се изнася (главно за Турция). Промените в Закона за възобновяемите енергийни източници и решението за задължително смесване на минералните горива с биодизел и етанол накараха вносителите на български слънчоглед да избързат с покупките си и за разлика от други години, когато активизирането на пазара започва от ноември, сега още през септември-октомври износът нарасна рязко в сравнение с предходната година. Очаква се през следващите години българските рафинерии за биогорива да се превърнат в основни потребители на произвеждания в страната слънчоглед.

Развитието на *пазара на земя* показва, че това наистина е един подценен актив. В условията на криза, когато всички пазари се сринаха, обемът на сделките със земя се свива само с около 10%, като причината е не толкова липса на интерес, колкото бюрократични спънки и административни неуредици. Най-активни участници на пазара си остават инвестиционните дружества, притежаващи 2 млн. дка, или по-малко от 1% от обработваемата площ в страната. Все по-голяма активност проявяват и арендаторите, тъй като вече са наясно, че по-големият дял собствена земя прави земеделското стопанство по-ефективно. Водещи фактори при определяне на цената са големината на масива, категорията на земята, развитието на региона, близостта до път, възможността за купуване на съседни имоти, както и какво ще бъде отглеждано и какви технологии ще се използват. Големото търсене на уедрени терени (от 300-500 до 10 хил. дка) за отглеждане на енергийни култури и създаване на съвременни земеделски стопанства предизвика нова полемика за възможните варианти на комасация. При всички случаи ще бъде необходим специален закон в тази област и активното участие на държава, местни власти, инвеститори и собственици за реализирането на възможно по-ефикасен вариант на окрупняване на все още силно разпокъсаната земеделска земя.

Политика в областта на земеделието. Предстои трудна година за земеделските производители - изтече срокът на договорените при присъединяването на страната към ЕС *данъчни облекчения*, които се третираха като държавна помощ и имаха право на действие само три години. Става дума за намаления акциз върху горивата, освобождаването на земеделците от данък общ доход, намаления данък печалба и данък сгради, както и символните осигуровки. Това означава, че земеделието ще се лиши от значителни финансови средства, въпреки обещанията за компенсиране на премахнатите облекчения чрез увеличаване размера на националните доплащания за обработвана площ, както и чрез увеличаване на нормативно признатите разходи. Приетият бюджет за 2010 г. не дава основания за оптимизъм в това отношение. Силно орязаните средства за земеделието няма да дадат възможност да се задвижат редица промоционални програми, националната програма за пчеларство, изкупуването на свободните млечни квоти и др. Добрата новина е, че с приетите промени в Закона за подпомагане на земеделските производители ще могат да се категоризират пасищата и ливадите в планинските и полупланинските райони и животновъдите да бъдат подпомагани по линия на директните плащания на площ.

В края на 2009 г. започна изплащането на средствата за *директни плащания на площ*. При около 10% от постъпилите над 95 хил. заявления от земеделски производители са констатирани застъпвания и субсидия няма да бъде платена. Полагащата се помощ за обработка на земята е 22 лв. на де-

кар, а общата сума за директни плащания за 2009 г. (европейска субсидия и национални доплащания) е около 771 млн. лева.

Очаква се през 2010 г. *животновъдите* да получат общо 135.7 млн. лв. при 84 млн. лв. през 2009 г. В тази сума се включват както директните плащания на ЕС, така и националните доплащания за глава добитък, допълнителните средства от ЕС за подпомагане на млечния сектор, помощите *de minimis* (плащане на ферма) и държавните помощи под формата на инвестиции за модернизация на фермите. За отглеждане на говеда ще се изплащат по 132.60 лв. на глава животно, а за отглеждане на овце и кози за мляко - по 29.73 лв. В края на 2009 г. беше проведена и първата млечна борса, дала възможност отказалите се от бизнеса животновъди да продадат отпуснатите им млечни квоти. Оказа се, че търсенето на млечни квоти е двойно по-голямо от предлагането (13 млн. кг срещу 6.5 млн. кг).

Поради административни неуредици и пропуски в областта на подпомагането на *тютюневия сектор* трябваше да се иска одобрението на Съвета на министрите по земеделие на ЕС за предоставянето на държавни помощи в размер на 116 млн. лв. за изкупения през 2009 г. тютюн. Съгласно договора за присъединяване на страната към ЕС това е последната помощ, която тютюнопроизводителите могат да получат. Засега даденото разрешение от ЕС спасява положението в сектора, но нито администрацията, нито самите производители имат стратегия за бъдещото му развитие без наливането на допълнителни средства в него.

В края на 2009 г. приключи работата по *предприсъединителната програма САПАРД*. Резултатът е: усвоени 876.7 млн. лв., или малко повече от 2/3 от предвидените средства в размер на 1.3 млрд. лв.; субсидирани едва 2600 проекта при одобрени 3500 поради открити при направените проверки нередности и злоупотреби или доброволно прекратяване на договорите от страна на фермерите.

За малко повече от година след началото на действието на *Програмата за развитие на селските райони* са подадени над 10 хил. проекта, обработени са повече от 7 хил., а подписаните договори са над 4340, по които трябва да се получи субсидия от над 925 млн. лв. Най-голям дял се пада на проектите за модернизиране на земеделските стопанства, където предвиденият ресурс е почти изчерпан и от 2010 г. по тази мярка ще могат да кандидатстват само млекопроизводители за модернизиране на фермите си. През последните месеци на 2009 г. най-голям брой одобрени проекти има по мярката "Създаване на стопанства на млади фермери". Анализът на изпълнението на програмата сочи, че поради недостатъчна информираност на земеделските производители и неразбиране на изискванията за допустимост около 10% от всички проекти не получават одобрение.

Европейската комисия одобри отпускането на допълнителни 36.83 млн.

евро (33.15 млн. европейски субсидии и 3.68 млн. национално съфинансиране) по Програмата за развитие на селските райони. Средствата са по линия на *Европейския план за икономическо възстановяване*, насочен към ускорено адаптиране на икономиките на държавите членки към предизвикателствата, свързани с икономическата и финансовата криза. Парите са предназначени за изпълнение на дейности по проекти, свързани с управление на водите, производство на възобновяема енергия и реструктуриране на млечния сектор.

През декември 2009 г. министрите на земеделието на страните - членки на ЕС, приеха *Парижката декларация за Обща селскостопанска и хранителна политика* за общите цели и бъдещето на европейското земеделие. Потвърждавайки отново непроменените цели на Общата селскостопанска политика (осигуряване на рационално развитие на земеделската продукция, добър стандарт на живот за земеделската общност, стабилизиране на пазарите, осигуряване на стоки в наличност и достигането им до потребителите на разумни цени), в декларацията се посочва, че земеделието трябва да бъде едновременно конкурентоспособно и устойчиво, като предоставяните средства на фермерите имат за цел да им помогнат да отговорят по-добре на сигналите на пазара и да изградят печеливши стратегии. Подходът, който ще се прилага, ще търси баланс между пазарните принципи и колективния избор в името на безопасността и качеството на храните, опазването на околната среда и развитието на селските райони.

Регионална политика и европейски фондове

Настоящата година има решаващо значение за успешното усвояване на средства от европейските фондове. Това означава мобилизиране на държавната администрация и на всички потенциални бенефициенти за активна работа по оперативните програми.

Бюджет на ЕС за 2010 година. За България и за всички бенефициенти интерес представлява решението на ЕК за бюджета на общността за 2010 г. В края на 2009 г. европейските депутати обсъдиха и одобриха този бюджет, наречен "бюджет на възстановяването". Независимо от трудната икономическа ситуация той ще гарантира финансовите ресурси, които могат да движат европейските политики напред. Общата стойност на бюджетната рамка на ЕС за 2010 г. е 141.5 млрд. евро. От тях най-голямото перо е отделено за дейности, свързани с научни изследвания, образование и иновации. За проекти в тези области са предвидени общо 64 млрд. евро, или 45% от общите суми. За структурните и Кохезионния фонд на ЕС ще бъдат отделени 49.9 млрд. евро, като основната част от тези средства (52%) ще бъде насочена към новите членки на съюза. По традиция селското стопанство също привлича значителна част от европейските средства - през 2010 г. в помощ

на селските стопани и за развитие на селските райони ще бъдат отделени 43.8 млн. евро. Най-голям ръст спрямо предходната година имат средствата, предвидени за борба с престъпността и тероризма - увеличението е с повече от 16%, като общите суми са около 1 млрд. евро.

Бюджет 2010 на ЕС е последният, създаден в унисон с разпоредбите на Договора от Ница, според който Европейският парламент няма официална власт при изготвянето на плащанията към селското стопанство и още няколко общностни политики. След 2010 г. бюджетните рамки на ЕС ще се разработват съгласно разпоредбите на Лисабонския договор, а Европейският парламент ще участва активно в създаването им.

Изпълнение на оперативните програми. През 2009 г. продължиха усилията за успешно усвояване на средства от европейските фондове. Този процес обаче е съпътстван от редица трудности.

По данни на експерти от Секретариата за управление на средствата от ЕС близо 1/3 от предвидените за България средства са договорени - вече има одобрени проекти и подписани договори по тях. България има право да се възползва от 7 млрд. евро в периода между 2007 и 2013 г. От тях обаче са усвоени малко над 2%, или 161.7 млн. евро. Причините за този нисък процент на усвояване са свързани с недостатъчната информираност на обществото, липсата на административен капацитет и на достатъчно бенефициенти по тези средства.

Правителството полага усилия за запознаване на обществото с целите и приоритетите на Националната стратегическа референтна рамка (НСРР) и оперативните програми, както и за намаляване на административната тежест върху фирмите и организациите, желаещи да разработват проекти със средства от европейските фондове. По мнение на експертите първоначалното забавяне постепенно започва да се преодолява през втората половина на миналата година. Основание за оптимизъм е изпълнението на първия голям инфраструктурен проект - включването на нова линия в софийското метро.

2010 г. ще бъде решаваща за успешното усвояване на средства от ЕС, тъй като през тази година трябва да започне масираното плащане по европейските проекти. През ноември 2009 г. процентът на разплатените суми нараства от 1 през юли до 2.5%. Към 31 октомври 2009 г. са сключени договори по оперативните програми за 4 млрд. лв., което е значителен дял от всички средства. Голяма част от тези договори трябва да приключат през 2010 г. Това означава, че реалното усвояване на ресурсите от европейските фондове ще става през 2010 и 2011 година.

Във връзка с по-широкото популяризиране на възможностите на европейските фондове през 2009 г. правителството организира **кампания** "Повишаване на обществената информираност относно НСРР 2007-2013 г."

Проектът се финансира от оперативна програма "Техническа помощ". В рамките на проекта е осъществена рекламна кампания и проучване на общественото мнение, проведени са множество публични събития.

Според направеното изследване за запознатостта и нагласите на обществото към НСРР* за шест месеца е регистрирано значително повишаване на дела на хората, които са запознати със стратегическите цели и приоритети на НСРР. На въпроса "Доколко сте заинтересовани да научите повече за стратегическите цели и приоритети на страната?" през юли 2009 г. 24% от запитаните са отговорили, че са много заинтересовани, 28% - незаинтересовани. През ноември 2009 г. 36% са отговорили, че са много заинтересовани, а 31% - незаинтересовани. Най-сериозен ръст се отчита сред икономически активните лица - хората, които живеят в големите градове и развиват собствен бизнес. Това води до заключението, че интересът към националната рамка и приоритетите и целите, заложили в нея, се повишава все повече у потенциалните бенефициенти, които са и основната целева група. По-голямата запознатост на широката общественост води и до нарастване на критичността към изпълнението на рамката.

Общата информираност на българите за усвояването на средства от ЕС е следната: през юли 2009 г. 70% отговарят "чувал съм за НСРР", 23% - "не съм чувал"; през ноември 2009 г. 81% отговарят положително, а 18% - отрицателно. Според експертите от "Алфа рисърч", въпреки критичността и сравнително бавния темп, който съпътства процеса на усвояване на средствата от ЕС, може да се говори за наличие на относително устойчива положителна нагласа сред широката общественост към ефективността на този процес. Налице е ръст и по всеки един от приоритетите, свързани със стратегическото развитие и с усвояването на средствата - подобряване качеството на базисната инфраструктура, насърчаване на предприемачеството, поддържане на балансирано териториално развитие, повишаване качеството на човешкия капитал и др.

Проблемите с ИСУН. Негативно влияние върху работата с фондовете оказаха проблемите, свързани с Информационната система за управление и наблюдение на средствата от структурните инструменти на ЕС (ИСУН) - в края на 2009 г. повече от месец беше блокиран процесът на разплащане на проектите по оперативните програми именно поради трудности в ИСУН. Плащанията бяха възстановени в началото на декември 2009 г. Това забавяне създаде проблеми в редица общини - изпълнители на проекти. Пропуските в системата бяха причина ЕК на два пъти да върне оценките за съответствие на оперативните програми. Положителните оценки са ус-

* Проучването е осъществено през ноември 2009 г. от социологическа агенция "Алфа рисърч".

ловие България да получи междинните плащания по програмите, които са 80% от цялото европейско финансиране, предвидено за страната. **Оценките за съответствие на оперативните програми са изпратени на ЕК в края на 2009 г. и се очаква отговорът на ЕК да бъде получен през февруари 2010 година.**

Нов начин за финансиране на общините - бенефициенти по европейски проекти. Проблеми за местните власти вероятно ще създаде решението на ЕК, обявено в края на 2009 г., за отпадане на пълното безвъзмездно финансиране за общините с одобрени европейски проекти по оперативните програми. Абсолютните грантове ще се запазят само по Националната програма за развитие на селските райони. През 2010 г. местните власти ще трябва да осигурят по 5% към националното съфинансиране на проекта, една година по-късно участието им трябва да достигне 8%, а през 2012 г. - 10%. Промяната става по предложение на Европейската комисия и е заложена във фискалната рамка за периода 2010-2013 г. От Националното сдружение на общините в България (НСОРБ) заявяват, че новите правила ще ги затруднят финансово особено през първата година. От друга страна, изискването за самофинансиране в европейските проекти ще доведе до по-голяма дисциплина в общините и те по-добре ще преценяват дали да кандидатстват с даден проект и какви суми да зложат. През последните месеци редица общини са кандидатствали за европейско финансиране по ОП "Регионално развитие" и ОП "Околна среда" (ОПОС) за проекти със съмнителен ефект и завишени стойности.

Въвеждането на самофинансиране от страна на бенефициентите ще затрудни общините, които през 2010 г. няма да разполагат с достатъчно собствени приходи. НСОБ разработва съвместно с фонд ФЛАГ и Европейската банка за възстановяване и развитие (ЕБВР) схеми за финансиране на кметствата за изискваното самоучастие. Сдружението препоръчва също така на общините да започнат да отделят в резервните си фондове средства за участие в европейски проекти. Положително може да се оцени обстоятелството, че ЕК е дала съгласие да се позволи на общините да заплащат своето участие в проекта на който етап от реализацията му решат. По този начин самофинансирането може да бъде отложено до самия край на проекта, което при дългосрочните проекти означава отсрочка от 2-3 години.

Новите механизми на разплащане вече са одобрени за ОП "Околна среда". Разписана е процедурата за предоставяне на финансиране на общините бенефициенти, като те ще бъдат канени за преговори тогава, когато са готови с разработването на проектите си. През 2010 г. ще се финансират приоритетно градове с над 10 хил. жители без пречиствателни станции за отпадни води. Първите пет покани за изграждане на регионални системи за управление на отпадъците ще бъдат изпратени до общините Ботевград,

Бургас, Малко Търново, Перник и София. В момента по ОПОС се изпълняват 281 проекта на стойност 781.2 млн. лева.

Изпълнение на предприемаческите програми - ФАР, САПАРД, ИСПА. През последните години България се сблъска със сериозни проблеми при усвояването на средства от предприемаческите инструменти на ЕС.

През 2008 г. ЕК замрази средствата по програма ФАР за България поради установени нарушения и конфликт на интереси при одобрението и изпълнението на проекти за строеж на пътища. Бяха отнети и акредитациите на изпълнителните агенции ФАР в МФ и МРРБ. В резултат на това стотици проекти бяха спрени. Според доклад на ЕК за десет години България е усвоила едва 35% от финансирането, с което е разполагала по трите предприемачески програми - ФАР, ИСПА и САПАРД. Това означава, че от 1.367 млрд. евро, определени за България по трите програми за тези години, страната е усвоила едва 488 млн. евро. С изтичането на сроковете им на действие България ще загуби безвъзвратно неусвоените средства, които са необходими за развитие и изграждане на модерна инфраструктура.

През ноември 2009 г. ЕК взе решение да размрази 91 млн. евро по програма ФАР. Отблокирането на средствата е резултат от усилията, положени от българското правителство в тясно сътрудничество с ЕК, да бъдат установени предишните нередности и да се предложат конкретни стъпки за преодоляването им. Парите по ФАР останаха замразени най-дълго, след като през май и септември 2009 г. ЕК вече отблокира плащанията по другите две предприемачески програми - ИСПА и САПАРД. Първоначално страната ще получи 64 млн. евро за изпълнение на проекти по ФАР към финансовото и към регионалното министерство - става дума за възстановяване на вече изплатени с пари от държавния бюджет проекти.

Европейското финансиране по предприемаческата програма ИСПА е за проекти, свързани с околната среда и пътната инфраструктура. Ведомствата, които управляват проекти, финансирани по програма ИСПА, са разплатили едва 73 млн. евро на изпълнители до момента. Общата сума, която ЕК отпуска на България по програмата, е 880 млн. евро, от които 500 млн. евро за екология, а останалите са за транспорт и техническа помощ. Срокът за усвояване на европейските средства по тази програма изтича в края на 2010 г. и ако той не бъде спазен, страната ще ги загуби.

Транспортните проекти се управляват от Министерството на транспорта, информационните технологии и съобщенията и агенция "Пътна инфраструктура" към регионалното министерство. Министерството на транспорта управлява проектите за ремонт на летище София, електрификация на жп линията Пловдив - Свиленград - турска граница, строеж на магистрала "Люлин" и на "Дунав мост 2". Стойността им е 835 млн. евро, вкл. евро-

пейско, национално и партньорско финансиране. От тях само първият е завършен; възможно е магистрала "Люлин" да приключи в срок, но останалите проекти закъсняват сериозно. България ще поиска удължаване на срока по ИСПА. ЕК има воля да намери решение, за да се спаси финансирането на забавените проекти не само в България, но и в други европейски държави, въпреки че до момента не е удължавала срока на действие на програмата.

МРРБ управлява три големи проекта по програма ИСПА в България. Според експерти от МРРБ тези 3 проекта се изпълняват в рамките на установените срокове. Съществуваха рискове за забавяне на строително-монтажните работи по т.нар. "Интегриран воден проект - Русе". При създадения механизъм за мониторинг на този проект, както и на останалите, вече може да се отчете наваксване. Изготвеният нов график е основание да се смята, че до края на 2010 г. проектът може да бъде изпълнен, без да се налага удължаване на финансовия меморандум. Проектът за водния цикъл на черноморския град Бургас се изпълнява в срок, както и проектът за пречиствателни станции за басейна на река Марица.

Българска асоциация на консултантите по европейски програми. С цел подобряване на процеса по усвояване на средства от ЕС в края на 2009 г. девет утвърдени консултанти по европейски проблеми учредиха Българска асоциация на консултантите по европейски програми (**БАКЕП**). Организацията ще бъде партньор на правителството и управляващите органи при реализацията на европейските програми и ще се стреми към по-прозрачното им управление. Първоначално усилията на БАКЕП ще бъдат насочени към оперативна програма "Конкурентоспособност" и Програмата за развитие на селските райони, по които бенефициенти могат да бъдат представители на частния сектор. Подготвен е пакет от конкретни предложения за по-ефективно управление, сред които отпадането на бюрократични изисквания, които забавят оценяването на проектните предложения и създават излишни разходи за бизнеса. БАКЕП предлага по-голяма прозрачност в условията, реда и процедурите за кандидатстване; редовно публикуване на списъци с одобрени проекти и информация за процеса на одобряване. Необходимо е да се разшири общуването на бенефициентите с изпълнителните агенции, тъй като изискванията при изпълнение на проектите по европейските програми са достатъчно сложни и трудни.